ВІСТІ КОМБАТАНТА

2

ТОРОНТО — НЬЮ-ЙОРК 1990

ВІСТІ КОМБАТАНТА

Рік 1990 Торонто – Нью Йорк — ч. 2 (166)

ЗМІСТ

ВІСТІ КОМБАТАНТА

УКРАЇНСЬКИЙ ВІЙСЬКОВИЙ ЖУРНАЛ

РЕДАКТОРИ: І. Кедрин-Рудницький і д-р М. Малецький

ВИДАВЦІ: Головна Управа Об'єднання б. Вояків Українців в Америці, Головна Управа Братства кол. вояків 1 УД УНА

СПІВУЧАСНІ: Братство Українських Січових Стрільців, Об'єднання кол. вояків УПА, Броди-Лев, Інн., Українська Стрілецька Громада в Канаді

VETERANS' NEWS, bimonthly, published jointly by:

United Ukrainian War Veterans in America, Brotherhood of Former Soldiers of 1 Ukrainian Division UNA in association with: Brotherhood of Ukrainian Sichovi Striltsi, Former Members of the Ukrainian Insurgent Army, Inc., Brody-Lev, Inc, Ukrainian War Veterans' Association in Canada.

Address:

VETERANS' NEWS — P. O. Box 279, Stn. "D", Toronto, Ont., Canada M6P 3J9

Editorial office in USA:

Mr. I. Kedryn-Rudnytsky, 100-E Mongomery St., Jersey City, N. J. 07302 U. S. A.

Статті, підписані прізвищем чи ініціялами автора, не завжди відповідають поглядам Редакції.

Редакція застерігає собі право скорочувати статті і справляти мову.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ НА 1990 РІК:

В Канаді річна передплата 22.00 дол. В США і інших країнах 20.00 ам. дол.

АДРЕСИ ПРЕДСТАВНИКІВ:

Англія:

AUFC – H.Q.
49 Linden Gardens
Notting Hill Gate
London, W2 4HG
ENGLAND

або:

Mr. S. Wasylko
4 The Hollows
Silverdale
Nottingham, NG11 7FJ
ENGLAND

Австралія:

Mr. N. Vesotsky
46 International Ave.
Salisbury, NTH SA
05108
AUSTRALIA

КОМЕНТАР

Мирослав Малецький

РЕВОЛЮЦІЯ ПРОДОВЖУЄТЬСЯ

Вважають, що революцію можна заплянувати, підготовити й почати, не можна, одначе, вповні її контролювати, а вже ніяк передбачити, як вона закінчиться та які залишить по собі наслідки. Прикладом може послужити, як дехто її називає, «горбачовська» революція.

Вона відмінна від усіх попередніх, бо до сьогодні, не враховуючи румунського епізоду, обійшлося без пролиття крови та значних людських жертв. Вона не спирається на якусь конкретну ідеологію. Основним рушієм її стало бажання народів свободи, бажання звільнитися від російської окупації та накиненої нею більшовицької, комуністичної ідеології. Події довкруги появи самостійної Литви на міжнародній арені виразно й недвозначно виявили, що національне питання народів Совєтського Союзу — це найважливіша проблема, і вона, мабуть, вирішить дальшу долю імперії. Цього питання не добачували або не хотіли добачувати ані на Сході, ані на Заході.

Тепер вже стало зрозуміло, що Горбачов і його оточення (дехто твердить, що йому ім'я КҐБ) не сподівалися, що події так розвинуться. Комунізм та ним впроваджена господарська система, збанкротували. Горбачовська перебудова поставила собі за мету в першу чергу зреформувати господарську систему держави, рівночасно затримуючи тоталітарність політичного устрою. Реформами хотіли вони добитися господарських успіхів якими втішаються т.зв. капіталістичні країни, не усвідомлюючи собі, одначе, що комуністичної системи не можна зреформувати. Її можна, за чужою допомогою, дещо полатати, але не на довго. Система пережерта корупцією бюрократії, сперта на цинічній брехні та силі найбільш злочинної організації, яка колинебуть у світі існувала — КҐБ. Ті самі, зрештою, що вже 72 роки руйнують економіку країни, не можуть її відбудувати.

Західня допомога, щоб стати успішною, вимагає залишити центральне плянування, піддержати індивідуальну ініціятиву та свободу дії народів. П'ять років влади Горбачова не поправили господарства Союзу, навпаки, воно погіршилося, а за цей стан обвинувачують спротив багатьох мільйонів бюрократів. Мабуть, тому Горбачов пробує перенести вагу адміністрації з партійного на державний апарат. Це одначе не швидка дорога.

Поза тим, щоб одержати допомогу Заходу, Совєтський Союз мусів, принаймні для ока, змінити свою ворожу закордонну політику, особливо відносно держав, які можуть йому допомагати. Розголосом про гласність і перебудову та своєю індивідуальністю Горбачов потра-

пив осягнути симпатії серед західніх політиків і «всемогучих» медій. Дійшло до того, що більшість офіційщини на Заході вважає, що доля демократизації і реформ Совєтського Союзу є тісно пов'язана з особою Горбачова. Його впадок, думають на Заході, спричинить невдачу реформаторського руху та, правдоподібно, повернення до часів Сталіна та Брежнєва.

Інакше стається всередині держави. Більша свобода та можливість говорити про «помилки» минулого спершу здобули прихильність Горбачову. Брак, одначе, очевидних успіхів у внутрішніх справах спричинюють охолоджене наставлення до його реторики та спадок симпатій до його особи. Горбачов висказався, що він за демократизацією, признав важливість бажань народів, висловлених у вільних виборах, підтвердив право поодиноких народів рішати самим про свою долю, запевняв про право, зрештою записане в Конституції, на вільний вихід з Совєтського Союзу, обіцяв не порушувати, як це було перед ним, законів і т.і. На практиці мало з цього здійснилося, і є познаки, які змушують подумати, чи оце говорення не є продовженням практики минулих, тепер засуджуваних, років.

Литва і її досвід минулого місяця може послужити прикладом. Литовці в леґальних демократичних виборах вибрали свій парлямент, який одноголосно проголосив свою суверенність. Щоденна преса доносить про реакцію на це Горбачова та його оточення. Ультиматум, наїзд війська, окупація в містах будинків, провокації, застрашування — це методи, якими пробують змусити Литву відкликати ухвалу про суверенність. Рівночасно запевнюють Захід, що уряд Союзу не вживатиме сили при ліквідації незалежности Литви, додаючи, якщо не буде загрози «етнічних заворушень та небезпеки для життя її громадян». Очевидно, про це, чи будуть заворушення і загроза рішатимуть в Москві, і тоді «гуманітарні» спецзагони КҐБ заведуть порядок. На сьогодні границі Литви для чужинців замкнені, всіх закордонних кореспондентів видворено. Як закінчиться справа Литви годі передбачити. «Революція в проґресі», а про дальші події можна тільки спекулювати.

Справою виходу республік з Совєтського Союзу зайнялася недавно Верховна Рада. Вона схвалила закон, який мав би реґулювати цю справу. Цей закон передбачає референдум з трьома четвертими голосами за вихід, а відтак підготовчий п'ятий-річний період часу. Рішення таке ще мусить схвалити Верховна Рада. Навіть як Верховна Рада погодиться на вихід республіки, то останнє слово за президентом, за яким стоїть право вета. Не треба експерта, щоб визнати цей закон кпинами й насмішкою над можливістю леґального виходу з Союзу. Якщо мова про референдум, то треба погодитися з думкою литовського президента: »Питання до народу повинно звучати: Хто хоче залишитися в Совєтському Союзі, а не хто за виходом».

Революція продовжується. New York Times в статті п.н. «Humpty Dumpty and After» відкликується до казки про збите яйце, якого вже

жодна сила — навіть сила могутнього короля і його війська — не зможе повернути до первісного стану. Для автора згаданої статті Совєтська імперія вже стала Humpty Dumpty; він розважає, що станеться далі.

Події довкруги Литви матимуть вплив на дальші шляхи, якими піде революція в Совєтському Союзі. Піде вона шляхом бувших сателітних країн, тобто без проливання крови, чи скрутить на румунські рейки. Очевидно, кожен здорово думаючий хотів би, щоб вона мирно закінчилася, а це залежатиме в основній мірі від самого російського народу. Комунізм сам себе ліквідує. Сьогодні комуністичні партії міняють слово «комунізм» на все інше. Виглядає, що вони за всяку ціну хочуть відмежуватися від комуністичних режимів та злочинів, які сталися з їх ініціятиви та під їх проводом.

Небезпека, отже, не в комунізмі, небезпека дальших доріг революції в шовінізмі провідних кіл росіян, в російському православ'ї та частково в наставленні високих чинів армії.

Дехто думає, що національне питання в Совєтському Союзі розв'яжеться, коли росіяни освідомлять собі, хто вони та яке їх місце серед інших народів світу, бо хіба знають, що червоної імперії на довшу мету не вдасться втримати. Зрештою, вони не самі. Імперії інших народів відійшли в забуття, а їхні народи далі відіграють важливу ролю серед світової спільноти. Поза тим, шовінізм став поняттям перестарілим, принаймні в Західній Европі та на Американському континенті. Народи вимішалися внаслідок міґрацій, примусових переселень та економічних потреб. Сьогодні майже не можливо знайти в цивілізованому світі одно-національної держави. Тепер льояльність, вирозумілість та толеранція мусять заступити шовінізм. Сама амбіція поневолювати інші народи та їх експлуатувати не вистачає старчає в добі нуклеарної зброї. Скоріше чи пізніш, при її допомозі, Давид зможе перемогти Голіята. Потребу грабувати добро інших народів силою, цивілізовані країни заступають в нашій добі працею, технологією та міжнародною торгівлею.

Ніхто не може і не повинен мати застереження до російського православ'я, як релігії. Застереження ростуть до його сполітизування. Воно, на жаль, було, є і хоче бути знаряддям русифікації. Приклад українських церков говорить сам за себе.

Звичайно армія служить обороні держави. Традиційно вона у внутрішній політиці невтральна. Не так воно з Червоною армією. Вона стала завойовником і закріпляючим елементом комуністичних режимів, їх оборонцем і до того ще й русифікаційним чинником. Вищі чини ще далі плекають оцю настанову. Не треба, одначе, забувати, що в армії служать сотки тисяч синів народів, які кремлівські можновладці збираються русифікувати та пацифікувати. Криваву російську революцію в 1917 році розпочав полк війська в тодішньому Петрограді. Не хотілося б, щоб історія повторилася, але таку можливість по-

винні взяти до уваги генерали Червоної армії та їх цивільні зверхники.

Розважаючи оці питання, не можна не згадати про тих росіян, які, виглядає, зрозуміли вимоги кінця XX століття. Вони здобули більшість в містах Москви і Ленінграду і їх число більшає. Їм приписують думку, що сама Росія також може існувати і добре просперувати. Величезна територія та понад сто мільйонів населення запорука цього. Республікам треба навіть уможливити вихід з Союзу — хай пробують самі влаштуватися, а по їх вподобі дорога повернення назад все для них відверта. Можна казати: Як їм вірити? Це напевно нова реторика. Може і так, але може вони направду хочуть зміни.

Тепер маємо змогу щоразу більше знайомитися з подіями в країні нашого походження, зокрема з вірою в успіх спостерігаємо дії опозиційних до режиму сил, а особливо Руху. Політика Руху, в словах і ділах його провідників, нас переконує. Стараємося її розуміти, а особливо доцінюємо її велике відчуття часу і обставин. Альтернативи до неї, які не було б романтикою, під цю пору не бачимо. Тому вся наша моральна й матеріяльна допомога належить Рухові.

Торонто, 4 квітня 1990

Сучасне

Іван Кедрин

ЩО ПРИНЕСЕ ЦЕЙ РІК?!

Поставивши вгорі цих коротких міркувань заголовок — сам автор признає, що той запит нісенітний. Нема ні одної людини у світі, яка могла би відповісти на нього, нема ні одного державного мужа ані найталановитшого політика. Всі відповіді будуть або здогадами по лінії «побожного бажання» (по-англійськи це називається «вішфул тінкінґ»), або безвідповідальним політиканством. На превеликий жаль — політикантів є більше, як членів будь-якої іншої професії. Бо щоби стати кравцем, шевцем, лікарем чи адвокатом, у всіх професіях треба чогось навчитися, — для виголошування авторитетним голосом своїх думок на політичні теми — не треба ніякої освіти! Так думають усі ті, які не вчилися, що наймудріша людина за все існування світу — Сократ — сказав: «Знаю, що нічого не знаю». Чим хто дурніший, тим більший всезнайко. Ото ж страшенне трудно і небезпечно ставити будь-які політичні прогнози на кілька місяців вперед, коли не відомо, що принесе наступний день. Автор цих рядків виправдувався вже в минулорічному числі «Вістей Комбатанта», що писати статтю до жур-

налу страшенне трудно. Коли тільки головний редактор цього журналу, сердечний друг від часу співпраці Об'єднання б. вояків українців в Америці з Братством кол. вояків 1-ої УД УНА — д-р Мирослав Малецький — подзвонив до автора цих рядків до Джерзи-Сити під Нью-Йорком з пригадкою, що пора прислати статтю — ми обидва бідкаємо над долею журналістів і публіцистів, від яких Читачі вимагають завжди «щось нове», а вони не всилі його видумати.

У широкому світі діється чимало всякої всячини. У Південній Африці все ще існує одинока на всі континенти державна система — расового поділу, так званого апартаїду. Новий білий президент звільнив з багатолітньої в'язниці лідера чорних, які становлять велику більшість у країні, та обіцяв переговорювати з ним про можливість співжиття білих з чорними, щоб одні з другими не різалися, — але покищо (коли писані ці рядки) до тих переговорів ще не дійшло. У Лівії, як виявила американська розвідка, виробляли отруйний газ. Та фабрика ніби згоріла — «ніби» тому, що появилася вістка, що це диктатор тієї країни, протектор міжнародного тероризму, полк. Каддафі, сам щось там підпалив і пустив вістку, що фабрика газу згоріла, а тим часом те злочинне діло продовжується. Американська й англійська розвідки виявили, що в Іраку ось-ось матимуть власну атомову зброю, якою шантажуватимуть своїх ворогів. На далеких Філіппінах продовжується війна комуністичних партизанів, підтримуваних суходільним Китаєм, проти тамошньої республіканськo-демократичної влади. В Південній Америці все ще не закріпилася демократія після довгого і наче традиційного існування військової диктатури, та ще й приєдналася туди зараза продукування наркотиків та експортування їх до Північної Америки. У Західній гемісфері все ще існує фортеця комунізму з Фіделем Кастром, як диктатором, ворожим Америці. І цей список можна би продовжувати: це все справи, які близько цікавлять і цікавити мусять сильних світу цього, володарів у Білому Домі, лідерів західнього військово-політичного союзу Північно-атлантійського бльоку (НАТО). Але не нас. Нас ті події не цікавлять, бо хоч усе, що у світі діється, більше або менше одно за одно зазублюється, все ж наша ситуація така, що вся наша увага зосереджена на Україні, на тому, що там діється і що принесе тамошній завтрішній день.

Не знаємо і не знає ніхто з відповідальних активних діячів українського свободолюбного руху. Нема вже ніякого сумніву, що Західня Україна, чи пак докладніше — Галичина — цілком українська. У Львові й усіх провінційних містах — на вулицях і в усіх крамницях — мова виключно українська. Скрізь жовто-блакитні прапори, написи, зрушилось з мертвеччини громадське життя. Недавно у своїй доповіді в Науковому Т-ві ім. Шевченка в Нью-Йорку мудро сказав один поважний земляк з України: «Ми щораз мусимо відроджуватися. Мріємо, щоби ми врешті у цьому році відродилися — раз на завжди. У Галичині воно вже сталося, на Наддніпрянщині продовжується. Кажуть, що

процес того відродження ступає стомилевими кроками і що кожний новий тиждень кращий, як був попередній. На доказ вказують на вислід останніх виборів у колись дуже зрусифікованому Харкові, де перемогли кандидати, які пропаґували самостійницьку програму. Але всі знавці відносин в Україні погоджуються, що Ахіллевою п'ятою українського сучасного відродження є село. За своєю національною, не кажучи про державницьку, свідомістю і за своєю психікою, що її звихнула русифікаторська неволя. Абстрагуючи від національно-державницької свідомости, яка іде в парі з освітою, большевицька дійсність надхнула низи просто відразою до праці. Коли градоначальник Сталіна Лазар Каганович винищив сім мільйонів українських хліборобів, найкращий елемент, який любив землю і вмів із нею поводитись, і довів був до того, що у тій Україні, яку називали були «житницею Европи», не стало взагалі хліборобів, а настали тільки сільські робітники на державній землі, яка стала експериментом комуністичних плянувальників. Ніякий ненормальний стан не може тривати вічно. 5 років тому марксизм із партійно-державним монополем на всю продукцію і розподіл довів Совєтський Союз на беріг пропасти, з якої мав вирятувати його Міхаїл Горбачов. Покищо, за 5 років, не вирятував, бо в ділянці економіки ситуація погіршилась, а не покращала. Зате значно покращала в ділянці загальної атмосфери, бо людям стало «легше жити», позбулися страху, перестали на вулиці оглядатись поза себе, чи хтось не шпигує, люди стали відважніші, логічно — почали голосно говорити рідною мовою, ходити до церкви, шукати правди у рідній історії і культурі. Свободолюбна хвиля покотилася по всій Середущій і Східній Европі. Шість сателітських країн відпекались комунізму, але їхнє усамостійнення ще не завершилось на 100 відсотків, бо на їхній території все ще перебуває яких пів мільйона совєтських вояків. І процес національно-державницького відродження у країнах, які втратили державність в роках збройної експансії большевизму — далеко не закінчився.

Як з-посеред усіх сателітських країн Польща була першою, де прем'єром, міністром закордонних справ і міністрами фінансів та закордонної торгівлі стали не-комуністи, так Литва була найпершою, яка з-посеред 14-ти немосковських республік, складових частин Союзу, проголосила свою державну незалежність, відірвавшись спершу від партійної залежности. Коли писані ці рядки — вже два тижні Литва переживає трагедію нової окупації московськими військами. Наказано виїзд з Литви всім закордонним кореспондентам, закрито самостійницький щоденник у Вільнусі, коли військо зайняло друкарню. Чи після того прийде масакра, чи буде продовжуватися безкровна холодна війна, чи Горбачов зацукається перед кривавими діями у Литві з уваги на Захід, особливо Америку, і піде на переговори з литовськими лідерами, вирекшися своєї ідіотської вимоги, щоби литовський парлямент «відкликав» своє державницьке усамостійнення. Шановні Читачі

знатимуть, коли дістануть в руки це число «В.К.». Але вже тепер можна розмовляти на тему: як історія з Литвою відбилася на процесі українського національного здвигу.

Події в Литві мусіли знайти відгук у всіх національних республіках, бо виявили, що у точці збереження цілости СССР — в уяві Ґорбачова і всіх російських націоналістів — СССР і Росія це тотожні, і Ґорбачов однозгідний з цілим російським загарбницьким народом. Ми побачили теж, що нісенітними були думки, що Ґорбачові грозить упадок від війська, від генераліції, яка прагнула б захопити владу. Виявилося, що Ґорбачов, КҐБ і армія — це одно, і що з цим фактом треба рахуватися. На 52 мільйони населення України поверх 40 мільйонів — це українські автохтони. Литовців є округло 4 мільйони. Коли б 40 мільйонів (скромно прийнята цифра) українців мали ту свідомість, ту завзятість і ту позицію у міжнародньому світі, що їх мають литовці, то ситуація була б куди інша. Окупувати маленьку територію Литви — легко. Застрашити 40-50 мільйонів та стероризувати величезну територію від Карпат по Дін — трохи трудніше. Взагалі, під ніяким оглядом не можна переводити паралелі Литви з Україною. Яку тактику приймуть лідери українського народнього здвигу у зв'язку з подіями на Литві — це покищо тільки їм одним відомо. Але це люди поважні, великого формату, люди з почуттям відповідальности за долю народу. Вони вміють єднати ідеалізм з реалізмом.

У минулих двох тижнях, тобто від кінця березня цього року, можна було почути від різних земляків жаль чи розчарування, що Америка так якось байдуже, неохоче поставилася до державницького здвигу Литви. Великодержавницька політика Америки взяла з приходом до влади Міхаїла Ґорбачова курс прихильний до нього. Тому, що це був перший большевицький лідер, з яким «можна говорити» та який пішов виразно на переговори про редукцію збройних сил. Америці з її величезним дефіцитом державного бюджету залежить на скороченні видатків на оборону, залежить на тому, щоби договоритися з Москвою про редукцію совєтських суходільних військ та редукцію ракет на далекий простір. Тому уряд Джорджа Буша, координуючи свою політику з лідерами НАТО, головно Марґарет Тачер, Франсуа Міттераном і Гелмутем Колем, не хотів і не хоче загострювати відносин з Ґорбачовим. Але Буш підкреслив, що ЗСА визнають право народів на самовизначення. І Буш мусить рахуватися з настроями широких американських мас, особливо настроями в Конґресі, прихильними до Литви. Тому уряд Буша опинився в дуже незручній ситуації і рішив бути «невтральним» та не складати ніяких заяв, які загострювали б ситуацію на литовсько-совєтському фронті. Як довго триватиме та гра і від чого залежатиме її зворот у сторону Ґорбачова чи у сторону Вільнуса — не можливо передбачити.

Під час триденного перебування у Вашінґтоні совєтського міністра закордонних справ Едуарда Шеварднадзе в квітні 1990 президент

Буш і його державний секретар Джемс Бейкер погодилися на переведення вершинної конференції з Михаїлом Ґорбачовим від 30 травня до 4 червня цього року у Вашінґтоні. Про успіх чи невдачу тієї конференції можна буде говорити щойно у наступному числі цього журналу. Але дещо можна сказати вже тепер — на досвіді 14-ох попередніх таких «вершинних» зустрічей. Президенти Айзенгавер, Кеннеді, Джансон, Ніксон, Форд, Реґен і Буш — всі вони стрічалися з кожночасним кремлівським лідером, почавши від Хрущова. Мало політично освічені сірі громадяни в широкому світі, зокрема у самій Америці, сподівалися від кожної такої конференції розв'язки найважливішої проблеми всього людства: ліквідації загрози Третьої світової війни. Від кінця Другої світової війни у 1945 році третього такого катаклізму не було. Всі оті вершинні конференції були настільки корисні, що коли переговорюється — то не воюється. Але загроза Третьої світової війни не минулася по нинішній день, дарма що шанси миру зросли завдяки глибокій господарській і політичній кризі, що її переживає СССР, і завдяки упадкові комунізму у шістьох сателітських країнах. Проте — вершинні конференції президента ЗСА і кожночасного кремлівського вождя не є панацеєю на всі міжнародні лиха. Загроза від СССР остаточно минула б, коли б розвалився СССР на окремі суверенні національні держави. Захід цієї істини ще не розчопав. Захід боїться хаосу на Сході Европи і Захід боїться, що упадок Ґорбачова винесе на вершини влади у Кремлі когось, хто буде «гірший», з ким буде ще гірше говорити й переговорювати. Тому Захід підтримує Ґорбачова, але трудно робити це, коли Ґорбачов поводиться так брутально, як супроти Литви. СССР має страшну економічну кризу, має загрозу для єдности імперії від національних рухів, має боротьбу поміж ліберальним і консервативним крилом компартії СССР. Але й ЗСА мають астрономічний дефіцит державного бюджету, мають величезний дефіцит закордонного торговельного балянсу, мають десяток наболілих проблем у широкому світі. Це створює замотаний клубок, що його нелегко розплутати. Конференції Буша й Ґорбачова всіх тих проблем напевне не розв'яжуть. Можуть у найкращому випадку принести якусь полегшу — світові і, може, також відносинам на Сході Европи. Але і це — дуже сумнівне...

Ярослав Курдидик

ДІЙМАЮЧІ ПЕРЕМІНИ НА БЛИЗЬКОМУ СХОДІ

Близький Схід не перестає бути центром безприкладних струсів, висовуючись на грань постійних політичних вагомостей. Аналітичний перекрій цих подій подають постійні видання фундацій Рокефеллера і Форда. Останні видання дають цікаві спроби характеристики процесів, які нуртують на Близькому Сході. При тому висовується твердження, що причина до постійного хаосу й розтерзаности випливає з Ізраїлю. А вину записують на рахунок прем'єр-міністра Ізраїлю Іцика Шаміра, якому приписують відомий вислів французького короля — «Франція — це я», бо Шамір своїми потягненнями й директивами немов перефразовує французького короля: «Ізраїль — це я».

Фундація наголошує, що від часу постання самобутнього Ізраїля нічого не змінилося на Близькому Сході, а ворогування між ним і його арабськими сусідами дуже загострилося. Справу напруження підсилює заплянований еміґраційний задум Ізраїля.

Із звітувань фундації висовують твердження, що Ізраїль стоїть увесь час перед дилемою: затримати й обороняти спосіб «старого думання» чи переключитися на зовсім «нове думання». Якщо переставитися на нове думання, то треба зректися із своєрідного верховодства в тому обширі й перейти до міжнародного визнання, що в ньому обов'язують політичні компроміси й гнучкість у підпорядкуванні міжнародному дипломатичному законодавстві.

Одначе, треба признати, що Ізраїлеві в тому проміжку часу, в якому майже безкомпромісове владування очолював Шамір, довелося скласти вельми важливі дипломатичні іспити з Вашінґтоном, Лондоном і Парижем. Дивно, що Шамір не міг присвоїти собі найважливішу істину, що національних проблем навіть наймогутніші держави не розв'яжуть танками, ракетами й бойовим винищуванням цілих полос.

Між жидами в діяспорі, а зокрем в СРСР, нуртує постійний страх, що коли гласність і перебудова проваляться, то жиди готові стати — хоч і не сумісними, але невинними — жертвами такого евентуального провалу. Жиди, зокрема в Совєтському Союзі, з притаєнним віддихом слідкують за шовіністичними ознаками, що пропаґують повернення до давних передреволюційних політичних та релігійних вартостей. Члени досить тепер популярної «Пам'яти» твердять, що у всіх розладах і масових винищуваннях винні жиди і масони. Мусульманський «Джігад» для визволення Палестини, разом з допомогою коло десятка різних більших і менших терористичних груп, погрожують, що нищитимуть всі засоби транспорту для перевезення жидів до Ізраїлю.

Ізраїльський еміґраційний центр сподівається в наступних 3-5 роках переселення коло одного мільйона, в тому числі коло 700 тисяч

з СССР. Якраз цим масовим переселенням Ізраїль насторожив Блок арабської ліґи. З його писань виявляється, що Ізраїль вже для першої хвилі 80 тисяч іміґрантів змушений буде сконфіскувати 10 тисяч акрів найкращої території в Ґазі й на Західньому побережжі на поселення для «Великого Ізраїля».

А вже останній випадок із спробою перепачкувати важливі нуклеарні частини з Америки до Баґдаду долив оливи до близько-східнього вогню. Сорок пристроїв до вибуху атомової бомби сконфіскували на лондонському аеропорті. Вони зроблені в Америці й мали бути перевезені до Іраку.

Правда, досі не відомо, чи Ірак зможе з допомогою «деяких сусідів» продукувати атомову бомбу в недалекому майбутньому. Загально відомо, що Баґдад добився немалих успіхів у продукції власних ракет з засягом 600-800 миль. Все це вказує, що Ірак не припинює своїх намагань зайняти передове місце в стратегічному обширі Близького Сходу. Ірак має коло одного мільйона вояків у збройних силах, два мільйони резервістів, добре озброєних й загартованих у фронтових боях з Іраном. Тому без переборщень можна вважати, що Ірак в арабському світі висовується на передове місце своєю військовою силою.

На арабських і проарабських територіях почали видавати нові погрози — перейти з кидання камінням на нищення вогнем нових поселень в Ґазі й на Західньому побережжі. В масово розповсюджених летючках перестерігається, що з всіма новими еміґрантами; що осядуть на палестинських землях, станеться те саме, що недавно сталося з туристичним автобусом, який їхав з Тель-Авіву до Каїро — його спалено. Цю летючку підписала «Гамас» — Палестинська організація.

Становище палестинців змінилося нагірше. Час, в якому СССР і його сателіти активно підтримували ПВО, включно з вишколом диверсантів, проминули. Угорщина, Польща, Чехо-Словаччина й Східня Німеччина відновили дипломатичні стосунки з Ізраїлем. Східня Німеччина визнала свою співвину жидів й натякається на «матеріяльну компенсацію» для жертв Голокосту. Палестинські впливи в ООН дуже послабли.

Ізраїль досі видав коло чотири мільярди долярів на будову нових поселень на Західньому березі, де поселилося 70 тисяч жидів.

У нових плянуваннях не береться до уваги повернення до «дво-національної держави», бо їх перекреслила масова еміґрація жидів з усього світу. А про евентуальну самостійну палестинську державу ледве чи можна думати при щораз меншій кількості палестинських вірнодумців.

Для жидів ситуація вимагає використання прихильної коньюнктури для еміґрації до Ізраїля, бо можуть скоро зачинитися теперішні «демократичні кордони», а за горезвісними кулісами може початися політичне контролювання і нове непрохідне ущільнення.

ВИБОРИ В УКРАЇНІ

Передвиборчий стан в Україні почався ще довго перед самим голосуванням. Йшлося про новий виборчий закон, версія якого мала бути калькою всесоюзного. У цьому законі допускалося 25 відсотків депутатів назначуваних громадськими установами, тобто на практиці — партією. У противагу цій версії, група народних депутатів від України до Верховної Ради Радянського Союзу підготовила альтернативний проєкт. Вони запропонували, щоб кандидатів у всіх виборчих округах висували принаймні 200 громадян на своїх зборах, які треба наперед зголосити до Виборчої комісії. Представник Виборчої комісії мусив бути присутній на зборах, щоб слідкувати, чи вони правильно проведені. У проєкті теж пропонувалося, щоб голову Верховної Ради України називати президентом, якого мало б вибирати населення України у прямих виборах. Найголовніші принципи цього проєкту, за вийнятком позиції про президента й його вибір, перейшли в офіційний закон, прийнятий Верховною Радою України 27 жовтня 1989 року. Цей факт став причиною незвичайних сподівань. Наприклад, голова Товариства української мови Д. Павличко 31 жовтня сказав: «... можна сподіватися, що новий парлямент України при такому законі буде справді складатися з незалежних людей, які репрезентуватимуть справді український народ». Є сподівання, що новий парлямент служитиме трибуною для піднесення національної свідомости народу.

Найбільш складними виявилися три передвиборчі фази, цебто висування кандидатів, реєстрація кандидатів і передвиборча кампанія. Для проведення виборів створено цілу систему виборчих комісій, членів яких назначувала партійна система, а вони, очевидно, інтерпретували окремі випадки в свою користь. Для прикладу, як працювали ті комісії, наводимо кілька фактів: в Києві виборчі комісії відмовилися зареєструвати понад 100 кандидатів урядово зареєстрованої організації «Зелений світ»; подібно справа малася з реєстрацією членів Товариства української мови ім. Т. Шевченка; в останньому тижні перед виборами відбулось 126 протестних мітинґів з присутністю 299 тисяч людей, — зголосило Міністерство внутрішніх справ; Д. Павличко й Б. Щербак зрезиґнували з своїх кандидатур на знак протесту проти надуживань виборчих комісій. У висліді такої ситуації кандидатів Демократичного бльоку (ДБ) зареєстровано всього 129. У виборчій кампанії ці комісії обмежували або не допускали певних кандидатів до засобів масової інформації, криючися інтерпретацією закону, наприклад, що кожний кандидат має право на такий самий час на телебаченні чи по радіо, чи стільки само місця у пресі. Фонди на плачення часу мусили йти через Виборчу комісію, яка їх розділяла на всіх кандидатів «по-рівному», навіть як гроші давав один кандидат.

За даними Центральної виборчої комісії про вибори 4 березня 1990 року в Україні було створено 450 виборчих округів. В них йшло

2888 кандидатів. При цьому перед голосуванням в 4 округах залишилося по одному кандидатові, в 34 округах — по два, у 130 округах — від 3 до 5, у 211 — від 5 до 9, у 64 — від 10 до 19, у 7 округах — по 20 і більше кандидатів.

Серед кандидатів у народні депутати понад третину складають працівники сфери матеріяльного виробництва, в тому числі 17,5 відсотків — робітники і когоспники. Майже п'ята частина — представники науки, культури, освіти, охорони здоров'я, творчої інтеліґенції. Більше трьох відсотків — військовослужбовці. Жінки становлять 7,5 відсотків, молодь до 30 років — 4,8, безпартійні — 12,7 відсотків. Серед кандидатів 5 релігійних діячів. В числі кандидатів 73,2 відсотки — українці, 22,8 — росіяни й представники ще 18 національностей. Вищу освіту мають 89 відсотків.

У списку виборців було включено 37 264 666 людей, а у голосуванні взяло участь 31 560 229, тобто 84,69 відсотків. У першому голосуванні депутатів обрано в 112 округах. В одному виборчому окрузі виявлено помилки і результати голосування уточнюються. У 6 округах, де вибиралося тільки поміж двома кандидатами і жодний з них не отримав потрібної більшости понад 50 відсотків зареєстрованих виборців, відбудуться повторні вибори не пізніше двох місяців. В 331 окрузі, де балотувалося більше двох кандидатів і жодного з них не обрано, бо жодний не отримав понад 50 відсотків голосів зареєстрованих виборців, відбулося повторне голосування 18 березня 1990 року.

У списку повторного голосування включено 27 434 637 людей, в голосуванні взяло участь 20 830 573 або 78,8 відсотків. В повторному голосуванні обрано 330 народних депутатів, а в одному окрузі результати уточнюються.

Самі вибори теж не пройшли без проблем. Найкращим показчиком про ситуацію була настанова самих урядових чинників — вони на час виборів відмовилися видавати дозвіл західнім парляментаристам і журналістам на в'їзд в Україну.

В результаті виборів Демократичний бльок одержав 25 відсотків депутатів у 450-містному парляменті України. (Цю цифру точно предсказав на початку січня Михайло Горинь, генеральний секретар Руху.) Депутатів «демокртичного бльоку» вважати можна тих, яких підтримують неформальні організації, як Рух чи «Зелений світ» і т.і. і їх начислюють тепер 117.

Демократичний бльок мав найкращі висліди в Галичині, де він здобув 94 відсотки народних депутатів. Місто Львів і Львівська область вибрали (24 народних депутатів ДР) у 24 округах, тобто 100 відсотків, Івано-франківська область — 11 депутатів на 12 округ і Тернопільська область — 8 депутатів на 10 округ. Демократичний бльок мав успіх у Києві, Донецькій і навіть у Харківській областях. Ці вибори виявили, що в краю, тобто на селах, процес «гласности» не пройшов далеко, і сьогодні політичний актив України в містах.

У репортажах багато писалося про Харків, який вважався дуже зрусифікований, і Харківщину. У місті Харкові на кожний мандат народного депутата претендувало в середньому чотири кандидати, в Харківській області ця цифра дорівнювала 1,1, тобто альтернативи в селах практично не було, і новий склад депутатів на 85 відсотків складається із старих кадрів.

Загалом же у повторному голосуванні у Харкові взяло участь більше 50 відсотків харків'ян. Першість була за кандидатами від товариства «Меморіял», Товариства української мови, Руху.

Білл Келлер у своєму спеціяльному і об'ємистому репортажі для «Нью-Йорк Таймс» також наголосив Харків. Він пише про двох кандидатів, колишніх політичних в'язнів, яких передвиборча плятформа базувалась на повній незалежности України: І. Кравціва, який програв всього 5-ма голосами із загального числа 55 тисяч голосуючих, і Г. Алтуняна, котрий виграв. Оба вони виграли в місцевих виборах.

Внизу подаємо вислiди в областях, де вибрано депутатів демократичного блоку.

Область/місто	Депутати	Округи
Львів і Львівська область	24	24
Івано-франківська область	11	12
Тернопільська область	8	10
Місто Київ	16	22
Київська область	2	17
Чернігівська область	3	13
Закарпатська область	3	11
Полтавська область	2	16
Донецька область	6	9
Одеська область	2	23
Дніпропетровська область	3	34
Харківська область	9	34
Кіровоградська область	3	11
Черкаська область	1	14
Вінницька область	4	17
Хмельницька область	1	13

У Волинській, Ворошиловоградській, Житомирській, Запорізькій, Миколаївській, Сумській, Херсонській, Чернівецькій, Чернігівській областях не зголошено вибраних депутатів демократичного блоку, і не відомо чи він мав своїх кандидатів у цих округах.

Певні групи вже творять і проголошують свої «політичні партії», але доки нема офіційного закону про діяння багатопартійної системи, годі їх трактувати як справжні політичні партії. Треба однак сподіватися, що радикальна настанова депутатів Демократичного бльоку найде співзвучність серед радикального крила членів Комуністичної партії України, тому ще завчасно говорити, хто контролюватиме парлямент.

Фактом є, що Комуністична партія України, як і Радянського Союзу, проходить поважну кризу — одні це називають розколом, а інші оновленням. В Харкові, Києві, як і в Москві, заіснувало об'єднання комуністів «Демократична плятформа». На початку лютого в Києві відбулась зустріч секретарів та представників понад 150 партійних організацій міста, де обговорювано принципи демократичної партії в перспективі інтересів України. У днях 24-25 березня відбулася в Харкові перша республіканська конференція радикального крила КПУ, на якій було 109 делеґатів із 21 областей України.

Леонід Кравчук, секретар Центрального Комітету Комуністичної партії України, вважає, що в партії є три реальні сили: консерватори, радикали і центристи, що засвідчив останній пленум ЦК КПУ 31 березня ц.р. Як виглядатиме «оновлена» Комуністична партія України, покаже її XXVIII З'їзд в червні, чи радше на початку липня XXVIII З'їзд Комуністичної партії Радянського Союзу, якої КПУ є інтеґральною частиною.

Перша сесія Верховної Ради України відбудеться 15-травня під головуванням голови Виборчої комісії. На ній виберуть голову Верховної Ради та різні комісії.

Нова сесія Верховної Ради України повинна змінити Конституцію, дозволяючи багатопартійну систему, і тоді нові партії приберуть офіційний статус. Дотепер проголошені партії стоять на плятформі суверенности України, і різняться тільки в методах та пріоритетах. Наступні партії вже існують:

Українська партія Зелених (існує від 26 квітня ц.р.)

Українська християнсько-демократична партія (Василь Січко)

Українська національна партія (її член І. Макар вибраний народним депутатом; основана в жовтні 1989 року у Львові).

Українська соціял-демократична партія (відновлена назва передвоєнної галицької партії)

Українська демократично-селянська партія (в стадії організування)

Українська демократична партія (заснувалася після невдалої спроби проголосити Рух політичною партією 23 березня ц.р. в Хусті, до неї вступило понад 100 людей на чолі з І. Драчем, Д. Павличком В. Яворівським).

Об'єднання Державна Самостійність України (голова: Іван Кандиба).

Немає сумніву, що нова система політичних партій приверне Україні перспективність і значимість серед европейської спільноти держав.

А.К.

ЧИ ВИ ПІДТРИМУЄТЕ НАРОДНИЙ РУХ УКРАЇНИ ЗА ПЕРЕБУДОВУ?

Василь Федорович

ПЕРЕБУДОВА І НЕП

(З української перспективи)

Може більш привабливим був би заголовок «Гласність і НЕП», але ті два поняття якось несумісні. Гласніть охоплює в основному духовно-культурну ділянку, а НЕП, подібно як перебудова, — це в першу чергу економічна політика, яка щойно в дальшій стадії розвитку вплинула на культурне життя і зродила «українізацію» та літературне відродження. Тому щоб перевести порівняння між НЕП-ом і перебудовою, треба до того останнього поняття додати ще друге гасло «гласність».

Причини НЕП-у і перебудови

Як Горбачов проголосив в 1985 р. політику перебудови і гласности, він не відкрив нічого нового ані ориґінального, бо подібна спроба була в СРСР за Леніна приблизно 70 років тому. Як відомо, «воєнний комунізм» не виправдав покладених на нього сподівань, він допровадив народне господарство до руїни і викликав тим невдоволення широких мас населення. Тоді, за ініціятивою Леніна, Х-ий з'їзд комуністичної партії проголосив у березні 1921 р. НЕП, тобто нову економічну політику, що мала на меті оздоровити загальне господарство. Подібно теж за Горбачова, економічна ситуація в СРСР так погіршилася, що треба було вступити на шлях нових реформ, щоб рятувати державу від економічного краху.

Правда, Горбачов відкидає твердження західніх економістів і політиків, що його перебудова викликана катастрофічним станом економіки, а твердить, що це саме комуністична партія СРСР нормальним порядком піддала критичній аналізі внутрішню ситуацію, що склалася в державі в середині 80-их років, і в зв'язку з тим розробила курс перебудови для прискорення соціяльно-економічного розвитку країни та оновлення всіх сфер суспільного життя. Проте, він зараз же признає, що перебудова значною мірою стимульована незадовільним ходом справ у краю останніми роками. Зокрема він підкреслює, що країна почала втрачати темпи руху, наростали затримки в роботі господарства, одна за одною стали нагромаджуватися і загострюватися труднощі, множилися нерозв'язані проблеми, в громадському житті з'явилися «застійні та інші чужі соціялізмові явища». Темпи приросту національного доходу за останні три п'ятирічки зменшилися більш, ніж вдвічі, а на початку 80-их років впали до рівня, що фактично наближався до стаґнації.[(1)]

Тому на пленумі ЦК партії 1987 р. затверджено «Основні поло-

ження докорінної перебудови управління економікою», які мають на меті у найближчих роках забезпечити перехід від надмірно централізованої командної системи управління до демократичної, заснованої на принципі поєднання централізму з самоуправлінням.

Отже, таки економічна криза в СРСР подиктувала горбачовську перебудову.

Між НЕП-ом і перебудовою чимало подібностей, але є також замітні різниці. Перш за все, — як уже згадано, — так НЕП, як і перебудова, були викликані економічними причинами і мали на меті поправити господарську ситуацію в державі. А що ті реформи переступили суто економічну ділянку й мали великий вплив на культурне й політичне життя, головно неросійських республік, то це вже було поза намірами Леніна, і, мабуть, теж Горбачова. Основна різниця між НЕП-ом і перебудовою лежить у тому, що НЕП був призначений виключно для «внутрішнього ринку», тоді як Горбачовська перебудова націлена на «експорт», щоб показати західньому світові, що СРСР демократизується й хоче з ним співпрацювати в економічній і політичній площині для загального світового миру.

НЕП і українізація

Згідно з політикою НЕП-у, центральна влада допускала приватну ініціятиву в сільському господарстві, легкій промисловості й роздрібній торговілі, а своїх руках задержала важку промисловість, транспорт, банки, землю й надра. Це була своєрідна поступка для селян, яким в часі воєнного комунізму забирали без викупу всю сільсько-господарську продукцію, залишаючи їм тільки мізерну частину на прохарчування. З проголошенням НЕП-у встановлено висоту податку від сільських господарств, а решту продуктів дозволено селянам продавати на вільному ринку. Тою постановою немов леґалізовано приватну торгівлю. Треба згадати, що в тому часі на Україні розвинулася ціла сітка кооператив, головно харчових, житлових і кредитових. Нова економічна політика скоро дала позитивні наслідки, вже в 1926/27 р. промисловість і сільське господарство досягли передвоєнного рівня продукції.

Економічна лібералізація вплинула на те, що НЕП поширився далеко поза суто господарський сектор і позначився в культурно-національній ділянці, хоч центральна влада продовжувала боротьбу проти українського «буржуазного націоналізму». Проте КП(б)У під тиском широких мас проголосила українізацію, в результаті якої на початку 30-их років українська мова стала панівною в школах, пресі та публічних установах. Поширення освіти рідною мовою сприяло зростанню національних кадрів, що поповнювалися допливом молоді з сіл, де внаслідок НЕП-у піднісся життєвий рівень, і населення позбулося дискримінації, що її зазнало в період воєнного комунізму.

Піднесення матеріяльного добробуту і зростання приватного капіталу занепокоїло центральну владу. Бажаючи всебічно контролювати індустрію і взагалі все господарство країни, большевики розпочали постепенну ліквідацію НЕП-у. Вже в 1928 р. почався економічний наступ на селянство в формі збільшеної хлібозаготівлі, а в 1929/30 р. прийшла суцільна колективізація й ліквідація т.зв. куркулів. Понад 1,5 мільйонів селян зазнали жорстоких репресій. Переслідування і терор привели до відомого голодомору 1932/33 рр. Одночасно в містах закрито приватні торговельні підприємства й передано їх під державну контролю.

В 1934 р. остаточно зліквідовано НЕП, а ожебрачене населення віддано під повну економічну й політичну контролю партійних органів для закріплення комуністичного режиму в Україні. Хоч політика українізації суперечила великодержавним плянам Москви, то влада — рахуючись з ворожим наставленням українського населення, свідомість якого зросла в останніх десятиліттях, а головно за час національної революції 1917/20 рр. — мусіла погодитися на впровадження української мови в школах, в пресі й адміністрації, при одночасному затрудненні місцевих людей у всіх ділянках культурного й економічного життя.

В липні 1923 р. появився декрет Раднаркому про українізацію шкіл і культурно-освітніх установ, а в серпні того самого року видано другий декрет про рівноправність мов та про допомогу розвиткові української мови на всіх щаблях державного управління. Хоч оба декрети ухвалено на підставі постанов XII з'їзду РКП(б), на якому представники союзних республік гостро піднесли національне питання, то на Україні вони зустрілися із спротивом у самій КП(б), яка в тому часі мала в своїм складі більшість російських та інших чужонаціональних членів, що ставилися байдуже, а то й ворожо до української культури. З тих причин українізація припинилася й почала сильніше проявлатися щойно в 1925 р., коли під тиском української фракції КП(б)У усунено з її рядів деяких ворожих українству членів. Щоб осягнути намічену мету й вирішити позитивно справу українізації, КП(б) ухвалила в квітні 1925 р. спеціяльну резолюцію, в якій «дипломатично» було підкреслено, що справа затіснення союзу робітничої кляси з селянством і зміцнення диктатури пролетаріяту вимагає напруженої праці партійних органів для опанування української мови та українізації цілого адміністраційного апарату.

Головну ролю в дальшому здійсненні українізації відіграв Народний Комісаріят Освіти, що його очолював до 1926 р. О. Шумський, а після нього М. Скрипник. Позитивні наслідки українізації далися скоро завважити. Українізація шкіл, преси та культурно-освітніх установ, крім того приплив населення з сіл, довели до того, що міста України почали набирати українського характеру. Це замітне головно в великих промислових центрах, нпр.: в Харкові в роках 1923-1933

число українців зросло в 38% до 50%, в Києві з 27% до 42%, в Дніпропетровську — з 16% до 48%, в Луганську — з 7% до 31%.

Дальшим досягненням українізації була ліквідація неписьменности, яка зменшилася з 47% в 1926 р. на 8% в 1934 р.

Якщо мова про шкільництво, то тут українізація не проявлялася в однаковій мірі. Нпр., початкове шкільництво було зукраїнізоване на 88%, а серденє на 69%. Варто зазначити, що Українська Академія Наук не вживала взагалі російської мови від часу її заснування аж до впровадження насильної русифікації на початку 1930-их років. За 10 років українізації — не зважаючи на різні перешкоди — українська література, мистецтво, театр, кіно досягли чималого розвитку. Цей період відомий під назвою культурного відродження (пізніше «розстріляного»).

Позитивним явищем українізації були спроби (з ініціятиви М. Скрипника) поширити її поза кордони УРСР на етнографічні українські території (Курщина, Ворожнічина, Кубань) з плянами закладати там українські школи, поширювати українську пресу, постачати українську літературу. Гостро ставилося теж питання про українізацію робітників Донбасу: Скрипник навіть виготовив проєкт запросити в тій цілі 5.000 учителів з Західньої України. Були теж намагання українізувати військові частини, що стаціонували на Україні. В Харкові була тоді Школа червоних старшин (зліквідована в 1932 р.), де всі виклади відбувалися в українській мові. Для Української Військової Округи видавався українською мовою часопис «Червона Армія», що виходив до половини 1930-их років. Української військовозобов'язані відбували службу в кадрових частинах або в територіяльних військах. Вояки кадрових частин служили далеко поза межами України, а вояки територіяльних військ відбували службу на Україні і то звичайно в тій області, з якої походили. Команда в територіяльних військах була українська, а в кадрових російська, хоч в деяких чатинах, нпр., Проскурівська червонкозача дивізія, в якій до 1937 р. вживалося, крім російської мови, теж українську. Територіяльні війська скасовано в 1929/30 р.

Під впливом НЕП-у й українізації на Україні ідея зорганізувати власну православну церкву незалежну від Москви. На соборі в червні 1921 р. оформилася Українська Автокефальна Православна Церква, яка в скорому часі поширилася по цілій Україні й нараховувала 2,800 парафій, мала понад 10,000 священиків і 35 єпископів під головуванням митрополита В. Липківського. Але комуністична влада вже в 1928 р. виарештувала єпископів і священиків, заслала їх на Сибір, а саму церкву зліквідовано.

Велику ролю у здійсненні українізації відіграли, українці з Західньої України, зокрема ті, що після програної визвольної боротьби в 1917/20 р. залишилися на Придніпрянщині, або ті, що, втікаючи від польськогого гніту, переїжджали на схід з вірою, що тут твориться

самостійна українська держава. (Всі вони в короткому часі розчарувалися в своїх надіях і закінчили свій мученицький шлях на Соловках).

Українська інтеліґенція схвалювала українізацію і раділа її поступами, хоч уважала її тільки частковим задоволенням природних прав українського народу. З другого боку, деякі академічні і літературні кола звертали увагу на небезпеку відродження російського великодержавництва й загрозу для українізації. Москва пильно стежила за поступом українізації і, боячися, що Україна змагає до самостійности, почала вже в самих початках гальмувати українізацію, а згодом постановила її зовсім зліквідувати. Вже в 1929 р., під закидом «буржуазного націоналізму», розв'язано літературні об'єднання ВАПЛІТЕ(2) і ланку МАРС(3), закрито журнал «Літературний Ярмарок», почалися переслідування неоклясиків (М. Зеров, П. Филипович, М. Драй-Хмара), розгромлено Українську Академію Наук, зліквідовано УАПЦ. Смертельного удару завдав українізації П. Постишев, якого Сталін призначив першим секретарем ЦК КП(б)У і доручив йому знищити опозицію українських комуністів, припинити українізацію з одночасним запровадженням русифікації та зліквідувати провідні кадри української інтеліґенції. Постишев застосував небувалий терор, жертвами якого впали десятки тисяч українських діячів та близько 25% членів КП(б)У. Маючи необмежену владу, Постишев розбудував культ своєї особи, чим викликав у Сталіна підозріння, внаслідок чого його згодом арештовано і зліквідовано.

Після постишевського терору культурне життя на Україні майже повністю завмерло. Поети і письменники замовкли. Лиш невелика група (Тичина, Рильський) пішли по лінії вимог партії і продовжували свою поетичну творчість з пеанами на честь Сталіна і «родіни».

Перебудова і гласність

Горбачовська перебудова застала Україну в далеко гірших умовах, ніж за НЕП-у. Тому, зрозуміло, що народ поставився до нової програми насторожно і з недовір'ям.

В економічній ділянці перебудова не дала покищо позитивних результатів. Населення на кожному кроці відчуває брак основних продуктів і не має виглядів на покращання положення. Правда, влада дозволила творити приватні підприємства, головно кооперативи, вийшов навіть закон про можливість закладання приватних фабрик з найманими робітниками, а недавно признано законом «особисту» земельну власність в формі оренди, з правом передавання її в спадку наслідникам. Але населення, навчене гірким досвідом, ставиться з резервою до тих обіцянок, бо не знає, який оборот візьмуть справи. Особливо складне питання земельної власности. Сьогодні на Україні нема селян, які хотіли б і вміли б працювати на землі. В добі НЕП-у ще були селяни, що з роду в рід провадили сільське господарство, й

радо працювали на землі; тому як тільки відкрилася можливість, вони радо взялися до відбулови своїх сільсько-господарських робітників, які силою невідрадних обставин стали колгоспними «спеціялістами» в якійсь одній ділянці (нпр., трактористи, комбайнери, доглядачі худоби, культиватори збіжжя і т.п., і вони, після відроблення своїх робочих годин, не турбуються господарством, бо на це є голова колгоспу і його помічники. Ще одне слід згадати; селянин з природи не любить оренди землі (йому приходить на думку корчма і її орендар), він хоче мати землю записану на його ім'я в ґрунтових книгах як його власність, якою він може розпоряджатися по своїй волі.

Саме ті чинники сповільнюють процес економічної перебудови.

Зате в духовно-культурній ділянці під впливом перебудови і гласности наступило й далі посилюється небувале зрушення. Українські письменники — спершу обережно, а потім щораз відважніше — публічно заговорили про українську мову, про пошанування та вживання її в школі і в щоденному житті, починаючи від батьківського дому. Питання мови широко обговорюється в пресі та в окремих журналах («Дніпро», «Жовтень» — тепер «Дзвін»), читачі засипують редакторів листами із скаргами про непошанування української мови деякими державними органами та приватними особами, що ставляються до неї з легковаженням і погордою. Всі читачі вимагають далі боротися за українську мову. В зв'язку з тим створилося окреме Товариство української мови ім. Т. Шевченка, яке поставило собі за завдання добитися закону про удержавлення української мови. І справді, після довгих підготовних робіт, Верховна Рада УРСР ухвалила закон, який надає українській мові статус державної мови, але одночасно визнає окремі права за російською мовою як мовою міжнаціонального спілкування, що в результаті дає їй перевагу над українською мовою, а в найкращому випадку запроваджує двомовність в УРСР. Це доказ, що закон про мову видано під тиском широких мас населення, а партійний апарат не спішиться з його виконанням, а навпаки, саботує всі намагання українізувати шкільництво та адміністрацію.

Незалежно від того, в пресі появляються щораз частіше статті про т.зв. білі плями в українській історії, нпр., про голод 1932/33, про «розстріляне» відродження, про реабілітацію невинно знищених українських діячів. Одночасно літературні журнали починають друкувати твори досі промовчуваних або «забутих» поетів, письменників, істориків. Нещодавно поміщено декілька творів поетів «Молодої Музи» (О. Луцький, Б. Лепкий), появилися деякі твори М. Хвильового, Гр. Косинки(4), а навіь замученого на каторзі В. Стуса(5)). Що більше, в деяких журналах вперше друкуються твори іґнорованих досі еміґраційних поетів і письменників (Є Маланюк, О. Тарнавський, С. Гординський, І. Ікер-Керницький)(6). Журнал «Дніпро» за січень 1989 р. помістив кілька поезій відомої націоналістки О. Теліги враз з довідкою про її життя і мученицьку смерть з рук німецького ґестапа в Києві.

В журналі «Жовтень» за травень 1989 р. появилися поезії стрілецького поета Р. Купчинського та розвідка про його життя і творчість, а також про долю УСС-ів. З ділянки історії передруковують твори «націоналіста» М. Грушевського[7], тимчасово «забутого» історика козаччини Д. Яворницького[8], а навіть з'являються статті про гетьмана І. Мазепу.

Замітне оживлення серед молоді, головно в західніх областях України. Творяться різні гуртки, об'єднання, товариства, хорові й танцювальні ансамблії, які проявляють живу діяльність; вони пропаґують і проводять в життя ідею очищення довкілля, плекають українську пісню, популяризують маловідомі або «забуті» пісні, творять нові, що віддзеркалюють сучасне положення в Україні, відважно маніфестують своє українство національними прапорами і тризубами, влаштовують прилюдні зібрання і маніфестації, що звичайно кінчаються відспіванням українського національного гімну. В тих виступах вони наражуються на шикани КДБ, побої, арешти, суди, але те все їх не відстрашує, вони продовжують свою діяльність. В останньому часі вони відновили культ УСС-ів, літом організують прогулянки молоді на Маківку й там упорядковують стрілецькі могили, а також у Львові на Янівському цвинтарі поправляють могили УСС-ів, що їх знищено з наказу влади.

Таких подій багато більше, їх всіх не перечислити. А все таки варто згадати бодай деякі з них, нпр., панахида в Києві на могилі студентів, що загинули в бою проти большевиків під Крутами, відзначення річниці самостійности і соборности на Софійській площі в Києві, імпозантний «живий ланцюґ Львів — Київ», фестиваль української пісні в Чернівцях і т.д. Все те свідчить про живу національну свідомість і твердість українського народу, його не зломали ані сталінський терор, ані брежнєвський «застій» з усіма тортурами, тюрмами, психушками, засланнями.

На широкій всенародній плятформі діє Народний Рух України за перебудову або коротко — Рух — зі своєю політичною програмою, що — починаючи від екології, тобто від очищення довкілля, затруєного атомовою радіацією, зокрема внаслідок Чорнобильської катастрофи — змагає до поправи економічного положення в Україні, надання українській мові статусу державної мови, а потім до економічної суверенности, яка має довести до повної політичної незалежности. Рух розгорнув широку акцію при виборах до Верховної Ради УРСР і добився поважних успіхів.

Очевидно, не тільки початки і треба ще довгого часу, щоб здійснити намічену програму, головно в південних і східніх областях України, де ще багато чужонаціонального і збайдужілого «малоросійською» елементу, що ставиться неприхильно до українських змагань. Тут треба довгої наполегливої праці, багато вирозуміння й терпеливости, щоб бодай частину тих людей приєднати до української справи.

Спонтанно віджило теж церковно-релігійне життя. Вийшла з підземелля українська гр-кат. церква й домагається леґалізації. Після візити Горбачова у папи розпочалися між представниками Ватикану і Московським патріярхатом переговори щодо становища української церкви. Який буде результат тих переговорів, покищо не відомо. Треба сподіватися, що буде багато труднощів, бо Московська патріярхія не приховує свого ворожого наставлення до української гр-кат. церкви.

Також українська православна церква виступила з домаганням відділитися від Москви й відновити Українську Автокефальну Православну Церкву, яку насильно зліквідовано в 1920-их роках.

Взагалі, народ якось перестав боятися, явно висловлює свої думки і твердо обстоює свої права. Для ілюстрації цікаві спостереження й думки кореспондента «Радянської України» (органу ЦК Компартії України) з 4 березня 1990 р. В передвиборчому часі його вислано в Борщівській район на Тернопільщині, де він перевів інтерв'ю з деякими людьми. Ось пенсіонер з Більча Золотого відважно заявлає, що він не вірить комуністичній партії, а підтримує Рух, який відкрив народові очі на справжню історію українського народу, на великий голод, на репресії, а тепер бореться проти партійної бюрократії. Другий — це ще відносно молода людина. Його батьків заслали на Сибір, а потім як невинних реабілітувати. Він вступив до Руху і є приклонником перебудови, але досі не може простити партійним органам того, що вони приховали перед людьми Чорнобиль, Биківню та ряд цвинтарищ сталінських жертв. Ще один пенсіонер розповідав кореспондентові, що його батьків заслали в 1940-их роках на Сибір, і від тоді він їх не бачив. Його самого — тоді 15-річного хлопця — засудили на 15 років заслання за приналежність до УПА й при тому спалили його маленький підручник історії України. Після повернення з заслання додому, всі ще й досі називають його бандерівцем, але він не ображується, навпаки, він гордий з того і вважає, що Бандеру повинні реабілітувати. Для себе він не просив реабілітації і не буде просити, бо він знає, що він правий.

Кореспондент — сам — сприймав ті інформації з резервою і сумнівом, але, після деякої застанови, прийшов до переконання, що влада повинна зробити якісь серйозні заходи для розв'язання національного питання, бо «можна спалити книжку з історією народу, більш того — можна півнароду засадити в табори, але якщо не вирішити проблем народу, то напруження триватиме далі».

Україна й еміґрація

Перебудова гласність вплинули додатньо на взаємини між Україною і діяспорою, до якої досі не тільки сам комуністичний режим і різні офіційні та неофіційні установи, але навіть деякі приватні особи

ставилися з недовір'ям і презирством як до націоналістичних запроданців і капіталістичних вислужників. Тепер відносини змінилися і наступили зближення між краєм і еміґрацією.

Крім масових приватних відвідин рідних у Канаді і ЗСА, стали сюди приїжджати, на запрошення окремих українських організацій, а також державних університетів, — поети, письменники, образотворчі мистці, співаки, музики, естрадні ансамблі, університетські професори, члени Руху, депутати та інші культурні й політичні діячі. Гості з України виступають перед українською і чужинецькою публікою та пресою, беруть участь в різних панелях і дискусіях, спільно з еміґраційними науковцями дають доповіді на актуальні теми, головно про сучасне положення в Україні, приходять на українські імпрези й національні свята (нпр., Свято Державности і Соборности), виступають тут з промовами та разом з іншими співають український національний гімн (донедавна таке було не до подумання).

З другого боку, українці з американського континенту частіше і свобідніше відвідують Україну, нав'язують контакти з місцевими людьми, молоді беруть участь в тамошніх імпрезах (нпр., фестивалі української пісні в Чернівцях), репортери української телевізійної програми з Торонта їдуть до Києва, Львова та інших міст, переводять розмови-інтерв'ю з відомими українськими діячами — колишніми в'язнями-дисидентами (Горинь, Чорновіл), виготовляють звукозаписи та фільми з різних імпрез (Богослужби в українських церквах, похід колядників з вертепом вулицями Львова, публічні зібрання, маніфестації тощо).

Українці з Канади і ЗСА висилають на Укроаїну, звичайно на приватні адреси, потрібні там книжки, в першу чергу підручники історії України, біблії, молитовники. Українські письменники, що відвідують Канаду чи ЗСА, радо беруть зі собою еміґраційні видання, яких нема на Україні.

Співпраця між Україною і еміґрацією проявляється також в інших ділянках. За ініціятивою проф. Б. Гаврилишина з Швайцарії, в порозумінні з Академією Наук УРСР, засновано в Києві Міжнародний Інститут Менеджменту (офіційне відкриття відбулося 15 січня 1990 р.) Це, — як подає київська преса, — перша на Україні і в цілому СРСР унікальна науково-учбова установа, яка досліджуватиме науковий і прикладний менеджмент для підготови менеджерів вищої кваліфікації для УРСР, СРСР, а також для інших країн.[9]

На серпень 1990 р. запляновано всесвітній конґрес українських лікарів, що має відбутися в Києві і Львові. Ініціятива такого з'їзду на Україні вийшла від управи ВФУЛТ — Всесвітньої Федерації Українських Лікарських товариств в Чікаґо. Міністер охорони здоров'я України з захопленням прийняв пропозицію «вести діялог з нашими єдинокровними братами, які сьогодні простягають нам руку допомоги і братньої підтримки з-за океану». Міністер підкреслив, що

«приїзд висококультурних людей, які живуть не тільки своїми скальпелями, може збагатити професійно і духовно наших спеціялістів». Наради з'їзду, — як зазначив міністер, — будуть вестися українською мовою, а ті місцеві лікарі, що не знають української мови, мусять її навчитися, коли схочуть промовляти з трибуни. Міністер при тому підкреслив: «Якщо ті українці, що живуть за океаном в англомовній країні протягом десятиліть зберегли рідну мову, то, будь ласка, є ще час, підготуйтеся і виступайте на українській землі рідною мовою».[10]

В зв'язку з Чорнобильською катастрофою і її наслідками, українці Америки й Канади повели акцію допомоги дітям, що потерпіли внаслідок того нещастя. В зв'язку з тим, до ЗСА й Австралії приїжджав депутат В. Яворівський, що мав зустрічі з провідними українцями й американськими конґресменами та виєднав поважну допомогу для жертв Чорнобилю в формі медикаментів і хірурґічних інструментів. Цей «милосердний фонд» перевезла безкоштовно швайцарська літунська фірма «Свіссер» з Нью-Йорку до Москви, а звідти вже вантажними автами доставлено Києва. Незабаром після того, відлетів до Києва другий літак з дарами для дітей Чорнобиля від українців Канади і ЗСА. Може ті два транспорти в обличчі Чорнобильського нещастя є мінімальні, та проте вони мали велике моральне значення для цілої України, навіть великі скептики переконалися, що українська еміґрація, в міру спроможностей, помагає своїм братам по крові. Оповідають очевидці і писала про те київська преса, що назустріч «літакові милосердя», який приземлився на Бориспільському аеродромі, вийшли представники уряду і шкільні діти, що з ентузіязмом і з синьо-жовтими прапорами вітали американських гостей. Всі, що пережили цей момент, були глибоко зворушені й не могли стриматися від сліз радости.

Це тих кілька прикладів співпраці України з еміґрацією.

Що далі?

Всі ті події, що в останньому часі заіснували на Україні, викликають мимоволі радість і впевненість, що Україна, щоправда повільно, але послідовно йде шляхом, що веде до самостійности. Все таки, треба вистерігатися надмірного оптимізму. Досвід з минулого, особливо з доби НЕП-у і українізації, перестерігає перед неоправданим безкритичним захопленням, щоб не розчаруватися. Нині світові події котяться таким шаленим темпом, що кожний день приносить все нові несподіванки і ніхто не знає, який оборот візьмуть справи завтра.

Горбачов, — на думку американських політиків, — своєю перебудовою і демократизацією СРСР хоче тільки приспати чуйність Заходу. Він перш за все — комуніст і хоче своїми реформами оздоровити партію, щоб краще правити імперією. Україна не може від нього нічого сподіватися.

Литва — грізне мементо.

Примітки

1. Горбачов, М. С. *Перебудова і нове мислення*. Київ, 1987.
2. ВАПЛІТЕ — Вільна Академія Пролетарської Літератури, організація українських письменників у Харкові.
3. МАРС — Майстерня Революційного Слова, літературне об'єднання в Києві.
4. *Жовтень,* січень 1989.
5. *Жовтень,* липень 1987; Літературна Україна, 8 березня 1990.
6. *Жовтень,* січень, лютий, грудень 1989.
7. *Жовтень,* січень-квітень 1989.
8. *Дніпро,* грудень 1989: *Жовтень,* квітень і травень 1989.
9. *Вісті з України,* січень 1990.
10. *Радянська Україна,* 4 березня 1990.
11. *Time,* April 2, 1990.

ГОЛОВА РУХУ ПРО РУХ

Газета *Культура і життя»* від 20 лютого 1990 року опублікувала широку бесіду з головою Народного Руху України за перебудову, визначним поетом Іваном Драчем. Інтерв'ю провів О. Балабко. Внизу друкуємо уривки із статті, важливіші думки Івана Драча на сьогоднішні події в Україні та про працю і завдання Руху.

Про ситуацію в СРСР

— ...(наша) країна живе в якомусь дивовижному «казані», який то в одному то в другому місці закипає. Часом там, де й не сподівалися... Із «казана» того вряди-годи вискакують ошпарені чиновники. Хоч і шукають способів, щоб якомога менше бути ошпареними. Це свідчить про те, що справді таки дозріла критична ситуація.

Про розвиток суспільства

— Рух — за еволюційний шлях розвитку суспільства. Ми вже достобіса «наїлися» тих переворотів, які окрім бід, голоду, людомору, кривавого терору, нічого не дали, особливо нашому народові. І тому намагаємося пильнувати, щоб по можливості йти европейським шляхом. Маю на увазі чехословацький варіянт, угорський варіянт, навіть польський. Але не румунський і не китайський... Хоча, загальнозрозуміло, нам допильнувати отой «казан» неможливо. Але скільки буде спроможностей, сил — і в Руху і в українського письменства, — намагатимемося давати раду, спрямовувати людські пристрасті саме в такі риштовки.

Про програму і маніфест Руху

— У Руху є її кілька варіянтів. Один виробляла Рада Колеґій, інший запропонував Сергій Конєв, ще один — Львівська крайова організація. Думали гадали ми, але чи то через нас, так би мовити, демократизм, чи через елементарне українське лінивство не дійшли згоди у виробленні програми Руху, як такої. Зійшлися, правда, на тому, що кожен має діяти згідно з маніфестом НРУ, — його було обнародувано на початку передвиборної кампанії. Які там основні положення? Передовсім — ті елементарні речі, про які вже давно говорять, і ліквідація шостої статті, і запровадження багатопартійности (хоч на Пленумі про це йшлося, але маніфест було прийнято задовго до нього). А головне — це активність у творенні суверенної незалежної української держави. Там не йдеться про союзний договір, федерацію чи конфедерацію, бо то все похідне.

Про суверенність, Европу і «Литовський Статут»

— Кожен народ — великий чи маленький, багаточисельний чи нечисельний — тепер зрозумів, що повинен мати свою державність. А вже потім, оформившись у неї чи наново наповнивши її новим, реальним змістом, можна йти на союз, федерацію, конфедерацію чи інше. Це буде об'єднання наших республік радянських, які дедалі більше й більше ставатимуть суверенними. Звичайно ж, ми, українці будемо в цьому союзі, — хочемо ми цього, чи не хочемо. В силу геополітичного становища України, її історичного минулого. Але нам, вважаю, дуже твердо йти в напрямку Европи. До недавнього часу вона закінчувалася Берлінською стіною, а тепер Европу хочуть означити... межами Радянського Союзу. Тому, звичайно, Рух добивається, щоб Україна не була відцурана від загальноевропейського процесу. Земля, де знаходиться географічний центр Европи, повинна бути в цьому процесі! Так само, як і в загальнорадянському. Для нас отаке єднання — з одного й з другого боку — це є певна передумова суверенности. Не цураймося й нашої історичної закорінености, сучасної наповнености давніх державних утворень. Наприклад, недавно, беручи участь у конференції «Саюдісу», керівництво Руху домовилося з лідерами цієї організації — Лансберґісом та Чепайтісом — про створення Литовського статуту. Це буде чи то товариство, чи єднання Литви, Білорусії, України. Гадаю, що його захоче доповнити і Польща. Тож статут нам даватиме можливість теж мати своєрідну суверенність. Звичайно, спочатку на проблематичному, розвідувально проблематичному рівні. Видаватимемо журнал «Литовський статут», газету з такою ж назвою. Найближчим часом, після виборів, проведемо з приводу цього товариства держав і народів нараду наших громадсько-політичних організацій.

Велике князівство Литовське в її складі базувалося на кодексах права, — литовських статутах. І ми хочемо якоюсь мірою відновити ті традиції, пошукати можливостей єднання. Тим більше, що для Руху надзвичайно дорогий литовський досвід (а не кавказький!), ми орієнтуємося на нього. Тому велике значення матиме наповнення Литовського статуту не стільки історичними ретроспекціями (хоч вони, звичайно ж, багато для нас важать), а передовсім модерним досвідом цього невеликого, але сильного, міцного і такого цікавого народу. Отже, мені здається має стати важливим моментом у нашому політичному житті.

Про національну ворожнечу

— Народний рух України за перебудову розповсюдив заяву про те, що то справа рук політичних чорносотенців, а наша організація ніколи не була й не буде причетною до будь-яких акцій, що сіють міжнаціональну недовіру. Недавно в редакції «Вечірнього Києва» відбулася бесіда за Круглим столом (її матеріяли вже опубліковано), у якій взяли участь представники секретар міськкому партії М. О. Горовенко, лідер СНУМУ Дмитро Корчинський, голова Київського відділення УГС Олесь Шевченко, перший секретар Радянського райкому партії М. В. Тищенко та інші. Але ми дійшли порозуміння й вирішили 25 лютого організувати Коло єднання представників усіх націй, які проживають у Києві. Завершиться ця акція мітинґом, де маємсо сказати: у нас немає підстав для національної ворожнечі!

Про масову участь народу

— Мені здається, що якби у Києві хоча б один раз на мітинґ чи то Руху, чи »Меморіялу», чи «Зеленого світу», чи іншої так званої неформальної організації, вийшло б сто тисяч киян та взяли б участь у цій акції, взявшись за руки, наші керівники, — чимало питань, напевно, було б знято з порядку денного. А так вони бачать, що, незважаючи на піднесення під час «живого ланцюга», на мітинґу на площі біля Софії було якихось п'ятнадцять — двадцять тисяч. Такі зібрання мусять мати сотні тисяч! Адже Київ — майже тримільйонне місто. Масовість же для багатьох людей, які небайдужі до політики, є своєрідним лічильником Гайґера...

Про Азербайджан

— Азербайджан опинився в дуже своєрідній історично-географічно-політичній ситуації. В один вузол зав'язані різні відносини — міждержавні (Іран і СРСР) релігійні (мусульманський фундаменталізм і християнство в усіх його виявах) і, звичайно ж, вірмено- азербайджанські відносини. Тепер, гадаю, усім зрозуміло, що відповідно ре-

аґувати слід було б ще на початку подій у Сумгаїті, не допустити накручування кривавого клубка. Коли ж розлючені й ображені біженці з Вірменії (так звані єрази, єреванські азербайджанці) заполонили Баку, то почали вишукувати наче мічені атоми, кожного вірмена… А потім на вулицях Баку з'явилися танки. Давня хвороба під тиском знову заганяється всередину. Тож і в майбутньому не обійтися без «гнойовиків», без «фурункулів», які болітимуть і болітимуть. Не хочеться бути Сивіллою-пророчицею й передрікати якісь страшні речі, але такою є реальність. Замість того, щоб добре попрацювали наші політики-«терапевти», було зроблено «хірургічну операцію». На згадуваному Пленумі ЦК йшлося про те, що військам у Баку слід було б виявити більш високий професіоналізм, уникнути невиправданої жорстокости. І знову ми бачимо, що за все це практично ніхто не відповідає.

Про конфлікти

— Я не вірю, що в нас можуть бути якісь конфлікти між українцями і росіянами, між українцями і євреями. Ну, немає таких симптомів, таких передумов, коли можна було б сказати, що вони «вагітні» страшними драмами. Але мені здається, дехто — звичайно, з допомогою сумнівних засобів — замірявся на дуже брутальні речі щодо українців. Якщо їх посварити із названими народами не вдається, — українці просто не надаються до якогось противенства, — то підступають з іншого боку. Уже тепер навіч, скажімо, конфлікти між рухівцями і «анархо-синдикалістами» в Харкові, особливо — між православними і греко-католиками в західному реґіоні республіки. Ось недавно кандидата у народі депутати УРСР Івана Геля, людину, яка довгий час була ув'язнена за обстоювання прав української греко-католицької церкви, тяжко побито. Він опинився біля православної громади, яка, звичайно, уже відповідно була настропалена, — і зчинилася бійка. Постраждав і один священик…

Про співпрацю з апаратом

— Багато хто з отих радикальних рухівців звинувачує нас, що аж занадто співробітничаємо з апаратом. Але як же інакше? Без верховного керівництва республіки не змогли б здійснити жодної із згаданих акцій. Ми ж лише громадська організація, тому маємо свої дії насичувати багатоманітними людськими стосунками. Адже багато хто, особливо представники вузькопрофільних спеціяльностей, просто остерігається Руху, боїться, що участь у ньому чи симпатія до нього позначиться на кар'єрі. Коли ж бачать, що ні — з Рухом співпрацюють і офіційні організації (скажімо, міністерства охорони здоров'я чи народної освіти), — значить до нього можна по-людськи ставитися й не

сахатися. Днями відбулася цікава розмова у ЦК комсомолу республіки, куди ми прийшли так би мовити, густо насиченим «рухом» — Д. Павличко, М. Попович, В. Дончик, М. Горинь, С. Годловатий. Уся верхівка Руху. Так ось, ми дякували В. Матвієнку, С. Вовченку за те, що комсомол підтримав фестиваль «Червона рута» Перший секретар ЦК ЛКСМ України сказав, що вони хочуть контактуватися із здоровими силами Руху, а я відповів, що ми — із здоровими силами, комсомолу. Бачте, яка ситуація — будь-яка система не бажає вважати себе хворою...

Про голодомор 1933

— Що вам сказати, — можливо, чули чи знаєте про мій виступ на останньому з'їзді письменників, що відбувся чотири роки тому? Тоді з приводу оцінки цього голоду я звертався до керівництва республіки, до громадськости: як же це так, — комісія американського сенату займається голодом 33-го року, а на Україні замовчується! І ось один з представників тієї комісії, учений Джеймс Мейс, нині перебуває в Києві. До його приїзду наче приурочено було прийняття цієї постанови. Безумовно, стався елементарний збіг, але є в ньому щось символічне. Звичайно, треба відзначити, як позитивний факт, що голодомору, нарешті, дано оцінку. Але дуже вже обережною й дуже упослідженою є згадана постанова, не дає вона повноти характеру тієї біди. Ми ж бачимо, що навіть славна «Комсомольска правда» у статті про голод теж намагається його представити, як якесь інтернаціональне явище. Але з усіх досліджень зрозуміло, що це не так. Я ось вам що скажу: у той рік Україна, — можливо, чи не вперше за часи Радянської влади, — мала жорстокий, страшний, але реальний суверенітет. Адже на кордонах республіки було виставлено спеціяльні служби, які нікого не пускали ні туди, ні сюди. Про це можуть свідчити не лише росіяни, які живуть на межі з Україною, а й кримські татари. Вони пам'ятаюь, як через оту блокаду українці якимось чином прорвалися до Кримсько-Татарської республіки, і місцеві жителі їх рятували. Так у Поволжі багато людей загинуло, але теж переважно українців, яких було туди виселено. І в Казахстані нарівні з казахами, росіянами гинули українці. Зрозуміло ж: саме трудящий український селянин був найбільшим ворогом насаджуваної Сталіним системи! І тому дуже прикро дивитися на всілякі дивертисменти і преси, і офіційних кіл, які не хочуть визнати, що то був не лише голодомор українського селянства, а то був етноцид, геноцид українського народу. Жорстоке винищення, найбільша біда наша...

В Ізраїлі є музей великого єврейського нищення у часи другої світової війни, а ми, українці, лише спромогаємося на те, щоб почати про наше нищення говорити. Звичайно, треба встановити на курган-могилі в степу пам'ятник мільйонам загиблих (про це говорить Олексій Коломієць у «Літературній Україні»), потрібен і музей... І до цього

всього з «Меморіялом», Міжнародною асоціяцією україністів цього року, 4 – 6 вересня проведемо міжнародну наукову конференцію, присвячену голодомору.

Про «залізну завісу» поміж Україною і еміґрацією

— Я вже говорив про рейс «Руслана». Ним прибула й делеґація українців з Канади та Америки на чолі з відомим діячем, головним редактором журналу «Сучасність» Тарасом Гунчаком. Ще один приклад. У серпні цього року в Києві та Львові пройде всесвітній з'їзд українських лікарів, якому Рух, звичайно ж, сприятиме. Він стане своєрідним прообразом світового конґресу українців, що обов'язково відбудеться або наступного, або 1992 року. Вже почалася до нього підготовка. Одним з етапів її стануть і з'їзди українських інженерів, українських юристів. Це ті речі, де ми знаходимо взаєморозуміння з товариством «Україна», з відповідними міністерствами.

Про статус української мови

— Зрозуміло, що це довготривала робота. Але водночас партійний апарат і радянські органи мусять уже тепер робити якісь кроки. Спершу слід узятися за афіші, об'яви, написи, оголошення в метро та тролейбусах. Міськвиконком наче обіцяє, що з 1 березня відбудеться такий перехід на українську мову. Зрозуміло також, що Закон отой (яким би він не був куцим, але добре, що він є) гальмуватиметься можливими і неможливими силами деяких апаратників, а також манкуртів, які казатимуть, що «за», але в душі будуть протистояти всьому. Значить тут має впливати активна частина населення, що їй те небайдуже. Знову, спитаєте, мітинґи? Але ж інших можливостей немає. Рух лише днями зареєстровано, він не має своєї газети...

Про національну культуру

Гадаю, що цілісна концепція національної культури має спочатку творитися в середовищі професіоналістів. У Спілках художників, композиторів, письменників... Хай вони якийсь час розробляють те, що вважають за потрібне. Потім усі складові частини слід зібрати і, справді, обговорити на об'єднаному пленумі. З допомогою наших філософів шанованих — того ж М. Поповича чи В. Шинкарука — створити фундаментальний документ і винести на широке обговорення.

Про потребу існування Руху

— Ну, ось уявіть собі, якби не відбулися в нашому суспільному житті вже згадувані події та ще, приміром, чорнобильський похід від Хмельницької АЕС, — і тоді скажіть, — потрібен Рух чи ні? Обов'яз-

ково! Для оновлення атмосфери в суспільстві. Його демократизації. Не називався б він Рухом, називався б Фронтом, не називався б Фронтом, — якось ще інакше. Але така організація — просто необхідність нашого часу!

Люди і опінії

Петро Й. Потічний

УКРАЇНА В ЖОВТНІ 1989

Я довго думав над тим, який звіт давати з подорожі на Україну, а можна це робити по-різному.

1. Я міг би обмежитися до особистих переживань — а їх було дуже багато. Я ж не був в Україні довгих 42 роки — від часу коли залишив її 17-літнім юнаком, як член з рейдуючих відділ УПА в 1947 році.

2. Я міг ви подати вам мої спостереження про матеріяльне життя нашого народу в тих місцевостях, де мені довелося бути.

3. Можна б говорити тільки про події нашої делеґації «Канада — Україна, спільні підприємства». Як знаєте вже з преси, велика делеґація канадських українських бізнесменів та підприємців відвідала Україну. Було всіх понад 60 осіб.

4. Існує безліч аспектів, які можна б наголошувати, навіть робити про них доповіді. Слава Богу, ми в тому щасливому положенні, де про різні справи можуть говорити нам люди, які прямо занґажовані в процесах перебудови в Україні.

Попри наше емоційне занґажування в подіях на Україні, ми, українці діяспори, — це люди на марґінесі подій, хочемо цього чи ні, не нам вирішувати долю нашого народу. Ми можемо лише допомогти або пошкодити в цьому велетенському русі, який проходить в сьогоднішній Україні.

Як політолог, опишу дещо про політичний процес, який сьогодні поволі виходить на поверхню суспільного життя в Україні. Це надзвичайно важливе явище, яке в діяспорі розуміється в звуженому виді.

В нашій канадсько-українській делеґації були люди з різними зацікавленнями. Були люди зацікавлені мистецтвом, культурою взагалі. Було кілька лікарів, які привезли з собою різні ліки, вітаміни для хворих дітей Чорнобиля і Чернівців. Дуже цікаві зустрічі мала група молодих з її фільмовою камерою. Була конференція. Я не просиджував довго на конференції, і це дозволяло мені на заповнення часу іншими справами.

Наприклад, щоранку я «робив руханку» бігаючи від кіоску до кіоску за газетами. Справа в тому, що в країні, де правилом є централізація всіх сфер життя, закуп газет в одному кіоску неможливий. Можна розраховувати на закуп лиш «Правды» і «Известий». На всі інші газети треба мати щастя. За два з половиною тижні в Україні мені так і не вдалося розгадати принцип, за яким розподілюється преса в цій 52-мільйонній країні.

Читав я цю пресу сам для себе, бо жоден з наших бізнесменів тих газет не читав. Крім згадки про саму конференцію, про яку було дуже багато повідомлень не тільки в пресі, але в радіо і телевізії. Така настанова бізнесменів мене трохи дивувала, хоч я і знав, що канадські бізнесмени мало читають. Не читають офіційної преси теж і наші неформали в Україні. В цьому я переконався декілька разів, коли починав розмови на різні теми й в розмові виходило, що я одинокий зробив собі труд прочитати певні основні статті в рядянській пресі. Це мене затурбувало, бо воно вказує, що багато з наших братів прямо реаґують на певні дії влади без солідної політичної аналізи, це також вказує на те, що вони не вважають радянську пресу, крім деяких видань, як «Огонек» чи «Літературної України», міродайним джерелом інформації.

В той сам час почали напливати до мене теж і неофіційні видання, яких в кіосках не знайдеш. Правдоподібно тому, що я з цікавістю їх приймав. Ні одного із них я не купив, їх мені прямо даровано. Видання ці появляються, як гриби по дощі.

Дуже багато часу я провів на розмовах. Говорив з робітниками, з селянами, з дітьми, зі студентами, зі службовцями різних відомств і ранґів, з професорами, з жебраками, письменниками, з міліціонерами, і з паскарами, які ведуть «шахер-махер» на дуже розвинутому чорному ринку.

Хочу теж підкреслити, що ніхто мені в цьому не робив жодних перешкод, за мною слідкували (про це попередила мене навіть працівниця одного з готелів — поклала палець на уста, показала на стіну і пальцями зробила два «О», що означало «особый отдел»), хоч робили це дискретно і крім одного брудного телефону й маленького інциденту в Одесі, залишали мене в спокою з деяким розчаруванням мушу ствердити, що «славні» каґебівські трюки минулого з підсиланням гарних дівчат і.т.д. В моєму випадку зовсім не практиковано.

Що ж вражає людину по приїзді в Україну? Відповідь: відсутність страху. Може це сказано надто категорично. Страх ще існує, але він вже не всилі сковувати думку і волю людей, не тільки в Києві, але і в Одесі можна стрінути людей з українською національною символікою. Всі вони охоче вступають в розмови і дискусії. Це було в Одесі, коли один міліціонер сказав: «Дивіться, як ви гарно по-українському говорите в Канаді. А нас тут ті, сукини сини, вже зовсім зрусифікували». Але, як підступило до нас двох інших — їхні патрулі ходять по

три міліціонери й про них ходить анекдот, чому вони з'являються трійками: один міліціонер вміє читати, другий вміє писати, ну а там, де двох інтелектуалів, то треба третього, щоби їх пильнував — то дискусія перейшла на порівняння поліції в Канаді і в СССР.

Друге, що замітне, це величезні зрушення в суспільстві, зрушенення, які треба характеризувати, перш усього, психологічними категоріями, а щойно потім політичними, економічними і культурними.

Створення Руху — це величезне досягнення наших братів в Україні. Воно не прийшло легко. Ріст і дії Руху теж не будуть вільними від проблем, але, як сказав Іван Драч, «він є, і діє». І це великий позитив. Позитив Руху теж і в тому, що він об'єднує майже всі існуючі організації неформалів в Україні, й не тільки українські, але також інших національностей, що проживають в Україні, а саме; поляків, євреїв і інших. Резолюція проти антисемітизму та звернення до неукраїнців в Україні — це документи величезної політичної ваги.

Наприклад, почувши про мій приїзд до Києва, двох представників координаційної ради єврейських організацій України (КРЄОУ, КСЕОУ), відбули зі мною двогодинну розмову. Почули тому, що появилася досить довга рецензія на мою книгу «Українсько-єврейські відносини в історичній перспективі» в журналі «Україна», одного з «спеців» від національного питання. Вони передали мені свій інформаційний бюлетень «Хадашот», розповіли про співпрацю з «Рухом», про заходи створити всеукраїнське єврейське об'єднання. А потім і всесоюзне. Турбувалися про дальшу співпрацю з українцями і в Україні, і в Союзі, як теж і поза його кордонами. Позитивно розвивається праця євреїв Львова з українськими організаціями, добрі стосунки існують поміж єврейською організацією Одеси і «Південною групою» «Руху», чи радше товариством укр. мови Т. Г. Шевченка. Очевидно, не всі єврейські організації думають тими категоріями. Деякі спрямовують свій зір на цілі, пов'язані з еміґрацією, ще інші залишаються невтральними. Факт, одначе, що існує поважна група, яка хоче співпраці, — величезний позитив.

В Україні існують єврейські організації в Дніпропетровську (3), Донецьку (2), Запоріжжі (4), Києві (15), Львові (5), Одесі (4), Сімферополі (2), Харкові (4), Херсоні (1), Хмельницькому (2), Чернігові (3), Чернівцях (2).

На таблиці у Львові є напис, який бажає «нашим землякам єврейського походження», всіх благ з 5750 роком Рош Гошана і відновленням синагоги у Львові. Підписаний на цій таблиці Рух і товариство української мови.

Існують організації мадярів, молдаван, греків, кримських татар, німців, поляків.

Назагал добре розвиваються взаємини з поляками, хоч на горизонті починають завважуватися теж і проблеми. Справа в тому, що під сучасну пору іде велика дискусія про стабільність кордонів. В самій

Польщі про ці справи говорять дуже голосно і настерливо. До цього зайняв становище навіть Мєчислав Раковський, перший секретар ПЗПР. Він дуже гостро засудив виступ Міхніка на установчих зборах Руху. І зробив бурю з факту, що на стіні висіли герби Перемишля і Холму. Ми мусимо дуже вважати, щоб не дозволити нашим ворогам знову кинути кістку незгоди поміж нас і поляків. Німці і росіяни задля своїх інтересів можуть піти на різні спроби. Ми теж повинні бути чуйними до наших інтересів і непереочувати їх без причин.

Найбільший клопіт в нас таки з росіянами, яких панівну позицію піддержують не тільки всі державні інституції, але теж і велика гурма зденаціоналізованих «хохлів».

Всі ці проблеми є до розв'язання, якщо український рух прибиратиме на силі та якщо навіть при неминучій, наявній диференціяції політичних поглядів, цей рух зможе вилонити із себе вдалих розумних провідників.

Ця диференціяція справді неминуча і вона може відограти позитивну ролю, якщо вони там, а ми тут будемо цього свідомі й не діятимемо з позицій ексклюзивности та партійної і ідеологічної нетерпимости.

В Україні існує низка організацій політичного, культирницького, громадського, релігійного, екологічного характеру. Всі вони, хочуть вони цього чи ні, в принципі не можуть уникнути політичної дії. Поволі виринають різниці поглядів. А зчасом прийде політичне змагання, конкуренція в ідеологічній площині тощо. Це вже видно в поглядах, віддзеркалених в програмах Української Гельсінкської Спілки, Української Народно-Демократичної Ліґи (Володимир Чемерис, Дмитро Корчинський), Українського Християнсько-Демократичного Фронту (Василь Січко), Української Асоціяції Незалежної Творчої Інтеліґенції (Іван Сокульський), Української Демократичної Спілки, Соціял-Демократичного Об'єднання України, Київських Депутатів до Верховної Ради СРСР і прихильників Руху («Голос» і Єльцин), чи націонал-демократії, яка в свойому журналі «Альтернатива», (досі вийшло 35 номерів), як девіз, має написано: «Хто не націонал-демократ, той не патріот! Націонал-демократія — аванґард української перебудови».

Цікавий документ це «Моя виборча програма» В. Чорновола, 3 серпня 1989 року. З більшістю думок я погоджусь. Але є в ній небезпечні пропозиції, наприклад, федералізація України.

Говорить він так:

«І не захоче мій народ міняти накинутий московський централізм на рідний київський, а піде шляхом традиційного ще із князівських і козацьких часів демократичного самовпорядкування. Тому я уявляю майбутню Україну федеративною державою — союзом земель, які склалися історично й несуть на собі природно-кліматичні, культурно-етнографічні, мовно-діялектні, побутово-господарчі та інші відмінності, що творять неповторне різнолике обличчя єдиного народу. Бачу

в складі української федеративної народної республіки такі землі, як Київщина, Поділля, Волинь, Галичина, Буковина, Закарпаття, Гетьманщина, Слобожанщина, Запоріжжя, Донеччина, Таврія (Чорноморія), а Крим — як незалежного сусіду або автономну республіку в союзі з Україною. Кожна із земель матиме свій парлямент (Донецьку Раду, Галицьку Раду і.т.д.) і свій земельний уряд, а двопалатна (з пропорційним представництвом від усього населення і порівним — від земель). Центральна рада України відатиме загальнореспубліканськими справами і берегтиме конституційні ґарантії демократичних прав (на опозицію, на вільні вибори, на свободу слова і друку, на приватну чи колективну власність, на недоторканість і гідність особи)». (ст. 2).

Висувати такі пропозиції під сучасну пору, як росіяни і так стараються обмежити український стан посідання до правобережної України, не є на часі. Це не означає, що права меншин мають бути потоптані. І я не проти автономії кримських татар в складі України. Коли я висловив мої застереження в групі знаних активістів, пані Ірина Калинець скоротила мої роздумування досить гострою заявою, що «наші політологи розберуться в цій справі». На це я можу тільки відповісти: «Дай Боже».

В Україні появляється багато різних видань. Велике число є нам доступні. Я сам привіз з собою 6 різних публікацій. У пресі нашої діяспори потрібна повна інформація. Тоді в майбутньому будемо менше заскочені. І нам, і їм також, потрібна добра політична аналіза. Бо я мав враження — правда, моє перебування було надто коротким, щоб дозволити собі на всеохплюючі узагальнення, — що надто багато часу витрачається на льозунґи і різні релігійні відправи, а дуже мало на конкретну органічну працю. І в цьому ми подібні й відмінні від наших сусідів поляків. Я говорю в повному розумінні потреб мобілізаційних засобів на певному етапі, і згаданих акцій не засуджую, тільки суґерую потребу теж більш конкретних дій.

Позитивним явищем треба вважати активізацію студенства. «Громада» в Києві і «Братство» у Львові починають діяти. Львів'яни у першому числі газети «Братство» закликають до усунення ректора університету і ректора львівської політехніки.

Не буду згадувати докладніше активізацію робітничого клясу. Це надзвичайно важливе явище. Є одиниці поміж інтелектуалами, які стараються знайти доступ до робітничих мас, але це покищо поодинокі люди. Національні вимоги гірників Червонограду були суґеровані їм інтелектуалами. Без такої співпраці робітничі маси не підуть далі певних економічних вимог. Без їхньої ж допомоги Рух залишиться зборищем інтеліґенції.

Появилися в Україні також дві інші організації. Одна із них — це асоціяція безробітних. Друга, асоціяція репресованих, членом якої може стати хтонебудь з українців репресованих радянською владою,

навіть в діяспорі.

Величезну роботу веде організація «Меморіял».

СКВУ повинен втримувати постійний контакт з Україною. Ми теж не повинні забувати про наших братів, що проживають в СРСР поза Україною. Я не бачу причини, чому СКВУ не міг би говорити теж і в їхньому імені, спеціяльно коли вони зможуть зорганізуватися в російській республіці. Існує в Москві «Славутич», чому не могли б існувати і інші українські організації? Співпраця з Рухом в цьому ділі дуже потрібна.

Вкінці, ми повинні створити секцію неформальних видань з України в одній із наших бібліотек. Я говорив з панею Богданною Вільк в Інституті Володимира про створення такого фонду. В США робить це О. Зінкевич. В Мюнхені це повинен робити Український вільний університет.

Треба також подумати про створення бібліотеки і фонотеки для записів з України. Матеріяли «Меморіялу» варто б дуплікувати і копії переховувати теж і в нас.

Надзвичайно потрібне в Україні видання типу радіо «Свобода», «Вільна Европа» — витяги з радянської преси про українське питання. Очевидно, це робити нам важко, але такі самі речі там дуже потрібні. Може зчасом, разом з імпортованою технологією дуплікування, вони собі на такі речі зможуть дозволити.

Потрібно для них також і нашої аналізи ситуації. Дуже часто в розмовах з ними відчувається незнання нашої думки на різні справи.

Такі інформації можна б робити в формі тижневих digest-ів. Такий підхід підніс би рівень нашої дискусії на пекучі проблеми і в нас, і в Україні.

Церкви зорганізували свої радіопередачі в Україну. Тут активні і католики, і православні, але найбільше протестанти, яких в Україні біля 5 мільйонів, і яких чомусь дуже часто переочується в наших аналізах. Нам потрібно більше екуменізму, і не тільки в релігійних справах.

Найглибше враження я виніс зі Львова. Я прочитав лекцію на тему «Метологія порівняльної політики» у Львівському університеті. Заля переповнена, включно з африканськими студентами. Атмосфера тепла. Мене оплескували декілька разів. Дискусія гостра, але й речева.

Але, але це, що я говрив їм, було для них зовсім новим. Це вказує на старшний провінціоналізм, в якому знаходяться люди навіть з університетською освітою.

Одначе сам факт, що мені, політологові і радянологові, якому не раз вилито помиї на голову й не пускано до СРСР, дозволено говорити до студентів, треба вважати поступом. І це вказує, що гласність все таки існує.

Василь Томків

«ВИ ТЬОМНАЯ МАССА»

Під таким заголовком (»You are the grey mass») з'явилася стаття Деніса Гілса (Denis Hills) в поважному англійському журналі «Спектейтор» (The Spectator), в числі за тиждень 23-30 грудня 1989 р. Стаття з'явилася у висліді кампанії пошуків за воєнними злочинцями, яка, після відомих подібних акцій в США і Канаді, охопила й Англію. Преса і інші медії різних напрямків заповідають, що в 1990 році має відбутися судочинство над цими злочинцями. Власне, що з приводу цієї кампанії, як подає Деніс Гілс у вищеназваній статті — з ним, як з колишнім свідком подій в Беллярії — британське телебачення з Бі-Бі-Сі провело інтерв'ю. Це інтерв'ю тривало майже цілу годину. Його випитувано про українську дивізію «Галичина», але на телевізійному екрані його виступ триватиме заледве 2 — 3 хвилини!

Це його, як видно здивувало, і Деніс Гілс вирішив свої спогади поставити на папір.

До речі, це не вперше, що Гілс документує свої враження на сторінках цього журналу. В позитивному насвітленні його лист до редакції був надрукований в числі від 11-го лютого 1984 р., в якому Д. Гілс згадував, що він навіть донедавна діставав від колишніх дивізійників або від їхніх дітей в Канаді і в Буенос Айресі прихильні і вдячні листи.

Але — повернімося до його найновішої статті.

Отож Деніс Гілс пише, що в липні 1945 року Головна квартира Брититанської армії в Казерті доручила йому виїхати до місцевості Беллярії, біля Ріміні, Італія. До табору СЕП («Серендеред енеми персонел») біля Беллярії, де в тому часі перебувало коло 10 тисяч військовополонених української дивізії «Галичина», яка здалася в полон в Каринтії, — мала прибути совєтська репатріяційна місія. Д. Гілса завданням було провіріти, чи всі вони або якась значна частина підлягають репатріяції до СССР, як совєтські громадяни, згідно з постановами Ялтанського договору. Згідно з британським поглядом, ті особи, які до вересня 1939 р. проживали в межах міжвоєнної Польщі, — були польськими громадянами, і, як такі, не повинні бути репатріовані до СССР без їхньої виразної згоди. Зате совєтські чинники вперто твердили, що вся Галичина, включно зі Львовом, є приналежна до СССР, і тому всі, хто походив з територій на схід від т.зв. Лінії Керзона, є совєтські громадяни. Тому вони *повинні* бути репатрійовані до СССР, без огляду, чи вони цього бажають чи ні.

В командуванні Британської армії ч. 218, в Річчіоне — до якого юрисдикції належали всі поблизькі табори полонених, включно з таборами СЕП в Беллярії, — Гілс довідався, що події і обставини навколо насильної видачі козаків в травні 1945 року, разом з їх родинами, в

руки Червоної Армії — залишили прикре і неприємне враження. Тому спроба видати тисячі українців повторила б поновний пролив крови і шкідливо деґрадуючи публіцистику знеславлення. Отож, як вже вище згадано, Гілс вирішив, перш усього, встановити вірну ідентичність цих людей. Чи вважажти їх польськими чи російськими українцями? А може поляками? — хоч стаціонуюча в Італії армія ген. Андерса не хотіла мати нічого спільного з ними. А тим часом швидко наближалося прибуття совєтської Репатріяційної Місії і разом з тим кризова ситуація.

Вже спочатку Гілс переконався (як сам признався), яким обмеженим було його знання географії Східньої Европи. Він не сумнівався в тому, що серед дивізійників було певне число справжніх громадян СССР, але при відсутності відповідних засобів, належного скринінґу і закороткого часу — встановити це було неможливо. А викрити в таких обставинах воєнного злочинця — було б блазенством, буфонадою. Тому на рекомендацію Гілса британське командування вважало дивізійників за однорідну цілість, яких слід трактувати однаково як польських громадян з Галичини. Одночасно Гілс вважав потрібним запевнити провідних українських старшин і їх коменданта, майора Савелія Яськевича, що нема причини лякатися московських офіцерів. Вони повинні зайняти абсолютно тверду і безстрашну поставу, бо він сам буде персонально настоювати, щоб все проходило справедливо, без незаконного примусу.

Коли совєтська Репатріяційна місія, під проводом ген. Василієва і полк. Яковлєва, ввійшла до табору, весь склад Дивізії виведений на інспекцію зустрів їх мовчанкою. Оглянувши тисячі виструнчених засмалених сонцем, худорлявих дивізійників і їх примітивні поставлені шатра, де вони в зношених до нитки уніформах ночували на голій землі, — майор Федотов глумливо посміхнувся. Проте зацікавлення ген. Василієва було інше. Він забажав побачити не тільки, яким є пайок харчів на особу і покуштувати ложку супу з британської військової кухні, але також випитував, чи хто з таборовиків чимнебудь не задоволений?

Таких не було.

Навпаки, неприродній спокій сотень і тисяч мужчин і їхня моторошня мовчанка вражала навіть мене, — так описує Деніс Гілс, — як особливо багатозначна: адже тут, на наших очах, відбувалася, хоч тиха, ніби й невидима, але насправді неприродня, бо нерівна психологічна боротьба постави і сили волі заледве кількох тисяч обезброєних і безборонних, але рішених на все, людей, проти представників могутньої державно-воєнної машини. Це було випробування, від якого залежала репутація полонених.

І так — цілий місяць, щоденно, в безконечність, без перепочинку, без перерви хочби на чай чи перекуску, совєтські офіцери вели допити і переслуховували українців. Це відбувалося в огородженому окремому шатрі поза табором. Полонених допитувано по-одному, індиві-

дуально. При кожному допиті Д. Гілс був присутній, слідкуючи за процедурою. Кожний з приведених таборовиків ставав непорушно перед столом, за яким сиділи совєтські офіцери, як подає Гілс, спрямовував на нього і його військову уніформу старшини британської армії, як на останню надію і порятунок. Але з кожною хвилиною в них зростала самовпевненість. Напр., на питання, чому і що спричинило, що вони рішилися підняти зброю проти СССР — дивізійники відважно відповідали, що вони «зненавиділи більшовиків за переслідування їх і їхніх родин». Переслухання не дало сподіваного успіху, бо тільки мала горстка згодилися на повернення до СССР. Їх відразу відокремлено.

Репатріяційна місія зазнала невдачі. Її провідник генерал Василієв, заживаючи якісь медикаменти, які щораз подавала йому секретарка місії, здеґустований і стомлений, залишив шатро допитів. Інші совєтські офіцери, які прийшли на місце генерала, пробували продовжувати роботу місії шиканами і криком. Це теж не помогло. Ще інший новоприбулий з Москви полковник завів нову «методу інтерв'ю» — пробував нищити людей морально залякуванням. Щоб поспішити «роботу», він вимагав приводити до нього таборовиків сотнями. До кожної групи коло сотні осіб, які вистоювали мовчки, не виявляючи наверх своїх внутрішніх почувань, полковник кричав: «Ви тьомная масса! Крім рук ви нічого більше не маєте! Ви сміття! Ви нікому в світі непотрібні! Не забувайте, що скорше чи пізніше совєтська власть вас схопить в свої руки!»

Так скоро, як тільки совєтська місія від'їхала, британський командир бриґадир Блок разом з Гілсом прибули на зустріч з провідними старшинами української Дивізії. Це була драматична хвилина, бо від його слів залежала доля цілої Дивізії. Слово бриґадира було коротке, але виразне і до речі: «Бутьте спокійні. Небезпека минула. Місія з Москви не буде вас більше непокоїти. Не тратьте до нас довір'я — ми не кинемо вас на призволяще». Висловивши похвалу вояцтвові за їхню гідну поставу в обличчі важких випробувань, бриґадир дораджував українцям не послаблювати їхньої мужности і вояцької дисципліни.

Перекладаючи слова бриґадира Блока, Гілс глядів просто в очі майора Яськевича. Його тверде, типово сержантське напружене обличчя відразу роз'яснилося.

Те, що дивізія «Галичина» була врятована, слід завдячувати різним факторам. Деніс Гілс подає ці фактори в такому порядку:

— Серед британських чинників була велика плутанина (вона існує й досі, — примітка В.Т.) щодо уточнення географічної назви походження цього переважно селянського елементу, батьківщина якого в Східній Европі була об'єктом різних займанщин з безнастанно змінними пересуваннями кордонів і узурпаторських режимів.

— Британці не мали бажання стати знову знаряддям скандальних насильств репатріяційних операцій. Ніякої евіденції і ніякого доказо-

вого матеріялу, що серед вояцтва Дивізії були воєнні злочинці, совєтська Репатріяційна місія не привезла зі собою. Клаптики паперців, на яких окремі члени місії записували прізвища деяких осіб, яких вони вимагали видати в совєтські руки, командування британської армії відкинуло.

— Одначе найважливішим фактором, який на думку Гілса й інших британських чинників вагомо вирішив про їх долю, була їхня загальна й висока національна свідомість. Українці виявили, що вони мають свою рідну мову, свої військові ранги, уніформи, свою унійтську релігію з чудовою Літургією, окрему історію. Вони вважали себе нерозривною частиною Української Національної Армії, яка вирішила скористатися з німецької допомоги в їх боротьбі проти більшовизму. Без глибшого вивчення і всестороннього знання української проблематики, ніхто сторонній не повинен братися до осуджування їхніх прагнень під час останньої війни.

— Врешті, можливо, що українці скористали якоюсь мірою з факту видачі около 170 громадян СССР, як «козлів відпущення». Їх винайдено в операції «Східній вітер» («Eastwind») серед різних з'єднань військовополонених в травні 1947 р. Коли ці жертви, вкинені зв'язаними до кількох запльомброваних залізничних вагонів передано командуванню Червоної Армії, Москва заспокоїлася. А тим часом дивізійників перетранспортовано кораблями з Італії до Англії, звідки велике число виеміґрувало до Канади, Латинської Америки й Австралії.

***

Наприкінці, дивлячись скептично на погоню за жменькою воєнних злочинців-старців, яка тепер ведеться в Англії, Деніс Гілс каже, що й йому довелося зустрітися з тою проблемою ще на початку 1948 року зимою. Він тоді дістав відрядження до місцевости Вольфсберг (Wolfsberg) в Каринтії, де був табір з коло 80 вонними злочинцями. В'язні сувалися сюди й туди по снігу з кайданами на ногах, на голодовій пайці, на непотрібній принизливій роботі розбирання колишніх військових бараків. Тут, пригадує Гілс, він зустрівся з генералом Вільгельмом Шмальцом (Wilhelm Schmalz), який був командиром дивізії ім. Германа Герінґа. Його дивізія вела репресійні акції проти партизантів в Італії. Проте, як твердить Гілс, сам Шмальц був порядною і скромною людиною, і описує такий інцидент:

— Одного пополудня, — пише Гілс, — я забрав генерала з собою на прохід. Ми зайшли до невеликої гостинниці на чай, і дещо підпилились. Шмальц розбалакався з селянами, які дискутували з ним різні аспекти останньої війни. Співаючи, ми пізно вночі добилися до табору. Мій супутник-злочинець заліз у свою в'язничу клітку, як блага овечка, а я положився на підлозі в'язничної канцелярії, підклавши собі під голову папки з якимись паперами. Це ніяк не подобалося службовому підстаршині, і мене поставлено перед військовий суд. Шмальца

покликано свідчити проти мене, і я був немало здивований, коли він заперечив, що ми були п'яні. — «Чому ж ви співали?» — «Щоб не замерзнути, була ж бо дуже холодна ніч».

— Незабаром табор зліквідовано, а генерала, як я пізніше довідався, передано італійцям під суд. Жалко, — закінчує свій спогад Гілс, — що я не вдержував з ним контакту.

20-го січня 1990 р.

Виґа

ОГЛЯНУВШИСЬ НАЗАД, НА ВІЙНУ

Як воно починалось?

З початком липня 1940 Гітлер доручив головнокомандуючому суходільних військ, фон. Браухічові, і начальникові генерального штабу, Гальдерові, розпрацювати плян походу на СССР. В половині липня нарис пляну був готовий й одобрений. 29.7. ген. Йодель повідомив головні штаби всіх родів військ: «Фюрер рішив виелімінувати постійну загрозу для Німеччини з боку СССР». Від початку серпня головне командування гарячково працює над детялами. У листопаді почалось перекидання військ з заходу. 12.11.40 Гітлер видав тайну інструкцію ч.18. — «Про боєву готовість армії», а 18.11.40 дає в тайному наказі ч. 21 «Напрямні для «Пляну Барбаросса», де говорить про швидке знищення Червоної Армії та затримку на лінії Архангельск — Волга — Каспійське море. Всі воєнні приготування мають закінчитися до 15.5.1941.

До приготувань впряжено весь апарат третого райху. Крім «Абвери», СС, СД, Ґестапо, покликано до праці штаби експертів від промислу, природних багацтв, шляхів, лісів, сільського господарства та цивільної адміністрації. До співпраці притягнено міністерства харчування, господарства, озброєння, уряд Герлінґа для чотирирічного пляну, а під проводом Розенберґа створено із спеціялістів «Остміністеріюм».

Вже в грудні 1940 головне командування ознайомилося з пляном екплуатації природних багатств СССР, а в лютому 1941 ген. Том творить Господарський штаб Схід під криптонімом «Олденбург». В тому часі опрацьовано вказівки для адміністрації, поліції, порядкової служби, охоронної служби, вказівки щодо трактування населення та пропаґанди.

Підготова йде повною парою. Про неї знають всі заінтересовані, лише один Рібентроп стоїть осторонь. Він все таки посилає своїх людей як обсерваторів при Армії «Схід» («Фертретер дес Аусвертиґен Амтес»), щоби координувати дії політичного характеру. У квітні 1941 начальник головного штабу «Схід», ген. Е. Тауберт, творить організацію «Вінета» для ведення пропаґанди на Сході — преса, радіо, фільми, пластинки, афіші, летючки.

Концентрація сил

У червні 1941 німці сконцентрували вздовж Східнього фронту на просторі 1600 км. 146 дивізій в силі 3 мільйони людей, 600 тисяч машин, 750 тисяч коней, 3560 танків, 7184 гармат, 1830 літаків. Крім того, стоять румунські армії та одна фінляндська.

СССР мав на кордоні 139 дивізій та 29 спец-бриґад в силі 4 і пів мільйона людей. На летовищах самої Білорусі було сконцентровано 6000 літаків.

Однак, несподіванка була повна, не зважаючи на звіти розвідки попередження з Лондону та Парижу, ні одне летовище не було поставлене в боєву готовість, ні один граничний міст не був забезпечений.

Розгром

Моральний розклад Червоної Армії почався на Білосточчині. Три дивізії — 12,89, 103 — під Білостоком постріляли своїх політурків та старшин і здалися в полон.

28.6.41 німецька танкова дивізія ген. Штумпера, обминувши Білосток і Молодечно, займає Мінськ. Так постав перший «мішок», в який потрапили 43 дивізії та 6 самостійних бриґад в силі 300 тисяч людей. До 7.7 попадає в полон дальших 288 тисяч, а до 10.7 на самій Білорусі здається в полон 320 тисяч. 16.7 в районі Смоленська знову 300 тисяч йде в полон, 5.8 під Уманем — 103 тисячі, а під Києвом — 665 тисяч.

Отже, до вересня здалося в полон 1,388 тисяч, і то на власній території, на очах своїх рідних.

Репресійні заходи

Сталін увів в дію показові розстріли. Збільшив скількість політурків в армії та дав їм більші права. Все це не дуже помагало. Розгром ширився далі.

Й у тій грізній для СССР ситуації з допомогою прийшли самі німці. Неприготовані на таку скількість полонених, зразу не знали, що з ними робити. Найскоріше знайшов часткову розв'язку Розенберґ. Він висунув плян звільнення з полону всіх антибольшевицько наставлених полонених. Вермахт змісця почав цей плян здійснювати. Почалися масові звільнення балтійців, білорусів, поляків, румунів та українців вже в половині вересня. Д-р. Менде з Остмінстеріюм висунув плян поширити акцію звільнення теж на кавказькі та козацькі частини, але хтось тому протиставився і лише одинокі грузини попали до тої категорії призначених не звільнення.

Але вже в листопаді Ґерінґ домігся скасування того пляну й почалося поновне вилапування вже звільнених полонених. Це й дало початок широкорозгорненій протинімецької партизанщині. Так постали за допомогою німців протинімецькі кадри у німецькому запіллі, а

Москва давала лише керівництво та зброєння.

Знову поведінка німецької адміністрації на окупованих теренах та одверто неґативне ставлення до населення та його потреб була другим чинником, який спричинив поразку німців.

Плян на відбудову Росії

У вересні командуючий групою армії «Центр» ген. Бок запропонував створити уряд Росії та покликати до життя Добровольчу Російську Армію. Деталі опрацював кап. Стрік-Стрікфельд. Він намітив тимчасовий російський уряд та створення 200-тисячної армії добровольців. Від головнокомандуючого суходільними військами фон Бравхіча прийшла апробата з допискою «Цей плян буде вирішальним у воєнній кампанії». Зате з головної квартири Гітлера відповідь була зовсім інша: «Політичні справи не входять у компетенції війська. Крім того, того роду пляни для фюрера недискусійні» — підписав Кайтель.

Розбіжність плянів війська й фюрера

Ще 20 серпня опрацьовано докладний плян удару на Москву. Ген. Ґудеріян пропонував головний удар повести танковимм з'єднаннями від Рославля, бо більшовики чекали удару від Брянська.

Та вже 22.8. з головної квартири ген. Гальдер привіз особистий наказ Гітлера: «Найголовнішим завданням армії ще перед зимою взяти Крим, Донецький басейн та відрізати постачання нафти з Баку. На півночі оточити Ленінград та нав'язати безпосередню сполуку з Фінляндією.

Ґудеріян патетично крикнув: «Таж ми п'ять тижнів підтягали сили до удару. Розпрацювали детальний плян окруження та здобуття Москви». Після того він полетів до головної квартири, щоби оборонити свій плян.

Відповідь дав сам Гітлер «Мої генерали знають стратегію, але не мають поняття про господарську війну... У війні рішають господарські ресурси, в першу міру, а не політично-стратегічні пляни та пропаґандивні ефекти... Удар піде на Україну, Крим, Кавказ, а не на Москву!» І прийшлось Ґудерянові повертати свої танки на південь, помагати замикати Київський котел, а якому захоплено 5 армій з 3718 гарматами та 884 танками. Щойно при кінці вересня Гітлер дозволив Ґудерянові вертати до своїх завдань під Москвою. Прощаючись, сказав Ґудерянові: «Пригадуйте, що дало Наполеонові здобуття Москви? Я тих самих помилок не повторю!»

Совєтська контрофензива під Москвою

Використавши передишку під Москвою, ЧА скріпила оборону, розбудувала кільцеву оборону, підтягнула сибірські частини. Не дочекавшись німецької атаки, самі пішли в наступ 5.12.41. Під Москвою скупчилось 88 піхотних дивізій, 15 кавалерійських і 24 танкові бриґа-

ди. Всі вони рушили при 30° морозу на німців. Клин під Ржевом зразу відтяв німецький центр від решти фронту, Німці рішили відступити аж до Смоленська, та Гітлер 16.12. дав наказ за всяку ціну стримати відступ.

Серед німців невдоволення

Стає ясним, що німцям війни виграти не вдасться. Армія не забезпечена на зиму, здесяткована відмороженнями, командування не веде дії згідно з плянами, мусить чекати на примхи фюрера. Запілля наставлене вороже, партизанщина нищить постачання.

Командуючий італійським корпусом, маршал Джіованні Месса, апелює до Риму, щоби у тій справі інтервенювали в Берліні. Німецьке командування шле ряд звітів до головної квартири. Вони вертаються з дopиcкoю: «Не відповідає плянам та поглядам фюрера», а далі не було ніякої відповіді. Почалася позакулісова гра всяких, часто суперечних сил. Найактивнішим був ґраф фон Шуленбурґ. Він поставив тезу: «Перемінити війну проти Росії на домашню війну, в якій самі росіяни та інші народи поможуть повалити Сталіна».

Тому він намітив такі точки:

1. Німеччина не має ніяких територіяльних плянів на Сході.
2. Запевнити всім звільненим народам право до самовизначення.
3. Визнати новостворені уряди та об'єднати їх в один антибільшовицький бльок.

З його ініціятиви Рібентроп скликав до Берліна конференцію поневолених Москвою народів. Були теж представники тюрських народів, вірмен, грузинів та українців. Рішено звернутись до Гітлера з проханням проголошення незалежности народам, що були на конференції. З тою резолюцією пішов до Гітлера Рібентроп, та вернувся блідий та схвильований. Шуленберґові лиш сказав, щоби закинув всі подібні пляни, щоби не наважувався скликати подібних конференцій, бо фюрер всі ці справи сам передумав і відповідно вирішив. Тут варто згадати, що Рібентроп був відомий з того, що був прихильником Росії та хотів її розбудувати як федеративну державу під німецьким протекторатом. Зате Розенберґ мав якраз протилежні думки. Він старався розчленувати Росію на незалежні, союзні з Німеччиною держави.

Розенберґ діє

Розенберґ прийняв акцію Рібентропа як замах на його повновласті шефа Остміністеріюм. Пішов прямо до Гітлера зі списком учасників конференції поневолених Москвою народів і заявив, що половина з них — це щирі демократи, але між ними є багато, які пов'язані з англійською розвідкою. Гітлер дав гострий наказ Рібентропові не мішатися у справи Сходу й перестати розмови з еміґрантами.

Роля Коха

Та куди поважніше загроза для плянів Розенберґа йшла із зовсім іншого напрямку. Райхскомісар України, Ерік Кох, не лише не хотів підпорядкуватися Розенберґові, але, використовуючи близькі взаємини з Гітлером, постійно підкопував його авторитет та особисто відсував його від всякого впливу на розвиток подій на Україні.

Тим часом, Розенберґ, д-р Менде, д-р Кляйст, Маркул та Мілве-Шреден склали «великий меморіял», в якому обстоювали конечність зміни східньої політики. Борман поінформував їх, що Гітлер категорично відкинув меморіял. Тоді вони написали новий «меморіял фактів», в якому висували думку, щоби альянтській «Атлянтійській хартії» протиставити німецьку «Европейську хартію». Воюємо проти більшовизму, щоб завести лад і свободу. В той спосіб громадян СССР притягнемо як наших союзників до боротьби з Сталіном. Гітлер й цей меморіял відкинув. Наступного дня до Розенберґа зайшов заступник Коха, Деґрель, і з насмішкою, сказав,: «Ви хочете виплекати собі освічену верству українців, а ми хочемо їх всіх знищити». На примітку Розенберґа, що 40 мільйонів не так легко знищити, впала відповідь: «Це вже наша справа, як ми це зробимо! Після перемоги за Волгою заложимо концентраційні табори і там будемо гнати всю людність з України. Залишимо лише тих, що потрібні в копальнях, а їм освіта зовсім непотрібна.»

Дещо пізніше Кох накинувся на референта освіти Осміністеріюм, фон Мільве, за складення шкільних програм для України: «Що там має бути та як має бути в Україні, рішаю я за згодою фюрера, а не хтось інший». І далі викладав свої думки: «Кожний слов'янин уважає лагідну поведінку за прояв нашої слабости. Всі вони плюгаві і ліниві, й, відповідно до того, повинні бути трактовані, виключно як робоча сила... Мій крайсляйтер Бехер слушно каже, що хто з українців виказує прояви інтеліґенції повинен бути на місці розстріляний. Отже, заявляю вам, пане Мільве, коли ви чи якийсь інший «штукар» від шкільництва приїде в Україну, з вашими плянами, то негайно його арештую»...

Після таких фактів та розмов стало ясним, що позиція Остміністеріюм знаходиться під чоботом Коха. Щоб рятувати свою позицію, Розенберґ розшукує людей, які неприхильно наставлені до Коха, а мають певний голос у фюрера.

Ідея Бройтіґама

Отто Бройтіґам був зв'язківцем між Остміністеріюм і штабом армії. Він висунув такий проєкт: Коли на Гітлера не мають впливу ніякі політичні арґументи, то треба заступити їх мілітарними. Серед військових панує переконання, що для успіхів на фронті треба мати спокій в запіллі. А тим часом політика і поступовання німців сприяє поширенні партизанщини. І Розенберґ почав шукати таких військових, які б

підтримали його проти Коха. Знайшлися такі особи, як: кватермайстер армії ген. Ваґнер, шеф запасних військ ген. фон Шенкендорф, адм. Канаріс, але душею того гурта був полк. граф Штавфеберґ.

Нарада відбулася в Остміністерюм, на якій були присутні: ген. Ваґнер, ген. Шенкендорф, ген. фон Розен, полк. Штавфенберґ, фон Шлятендорф, фон Альтенштадт, фон Горват, та інші. Ген. фон Шенкендорф говорив, що теперішня ситуація веде Німеччину до руїни. Наша адміністрація прямо створює нестерпну ситуацію та примусово гонить населення у партизантські загони і.т.д. Фон Горват закінчив фразою: «Росію перемогти може лиш сам російський народ!»

Хоч це не було згідне з пляном Розенберґа, але він радів, що знайшов врешті поважні сили в змаганнях із Кохом.

Гітлерове «вето»

Про відбуту нараду вислав Розенберґ звіт до канцелярії Гітлера. Відповідь була: «Хай Остімінстерюм не мішається до військових справ, а військовики нехай не пхаються до політики».

Про дальший розвиток подій усі знають.

Ярослав Качай

ЗАВЕСТИ ЗАВЕЛА, АЛЕ ВИВЕСТИ НЕ МОЖЕ...

Совєтська система відзначується «очередями» — чергами за цукром, за хлібом, за м'ясом, за маслом, а тепер за милом. Скільки то часу витрачається на чекання, скільки мільярдів карбованців це коштує Совєтському Союзові? Чи хтось здібний обчислити ці страти?

Черга — це страшний феномен, характерний тільки Совєтському Союзові, бо навіть в т.зв. країнах третього світу не стоять в чергах, щоб купити буханець хліба.

Чи людина, яка стоїть в черзі всю ніч перед крамницею, щоб зайняти собі місце, а вранці відступає його комусь іншому з родини, бо сама мусить іти на роботу, може нормально працювати? Очевидно, що ні. Вона мало продуктивна й часто падає жертвою різних випадків при обслуговуванні індустріяльних машин. І скільки калік саме з цієї причини.

Не треба бути генієм, щоб зрозуміти, що з цією системою не все гаразд. Ця система створила дивоглядів — homo sovieticus — які весь час розпитують, де й коли можна щось купити, до якої крамниці привезли щонебудь. Часто вистоявши довгі години перед крамницею, вона повертається додому з порожніми руками, бо для неї не стало товару чи його не привезли.

Кому тоді потрібні «ґраніца на замке», — укріплення, електричні дроти високої напруги, бункри, пограничні війська і собаки? А Берлін-

ська стіна? Що вона осягнула? Коштувала вона, щоб її побудувати, а тепер коштуватиме, щоб її розібрати.

А тепер подумаймо над витратами іншого ґатунку. Скільки страчено матеріялу на будову пам'ятників «вождям» і «героям»? Скільки змарновано грошей на оплату шпигунів і сексотів? Скільки витрачено паперу на лозунґи, портрети й грубі томи творів «вождів»? Скільки часу витрачено на маніфестації та мітинґи?

В книжках совєтських письменників аж роїться від цитатів «вождів». Для прикладу візьміть книжку Петра Шелеста «Україно, наша радянська» В ній майже на кожній сторінці знайдете ім'я Леніна, а я на одній сторінці начислив 10 цитатів Леніна. Книжка має 279 сторін, і не знати, чи автор пише про Леніна чи про Україну. І як не ховався Петро Шелест за Леніна, все таки не сховався, бо Брежнєв його усунув з посту першого секретаря України.

Гумористичний журнал «Перець» більше друкує скарг на совєтську систему, ніж гумору.

В тридцятих роках відомий український поет Павло Тичина написав широко реклямований вірш «Партія веде». Тепер кожний бачить, куди вона завела, але вивести не може.

Минуле

Лев Шанковський

ДО ОСТАННЬОГО ВІДДИХУ

(Продовження)

Очевидно, що важка стратеґічна й політична ситуація українських армій влітку 1919 року, вимагала якнайрішучіших і найенерґічніших заходів уряду, що справу забезпечення армії повинен був покласти на перше місце своєї діяльности. Цей уряд повинен був призначити на цю ціль всі свої запаси золота, валют, цінних паперів, цукру та інших продуктів, щоб усе потрібне закупити закордоном (до проголошення бльокади наприкінці вересня це ще було можливе).Треба було матеріяльно забезпечити обі українські армії (УГА рахувалась на Україні екстериторіяльною армією, своєї матеріяльної бази не мала і, в цьому відношенні, підлягала Головному постачанню дієвої Армії УНР), організувати для них лічниці, ліки, санітарний виряд, купити для них кожушки, плащі, мундири, взуття і все потрібне. Цього всього не сталося; уряд не кинув усіх своїх запасів, що йому так обильно залишив гетьманський ресорт фінансів, на порятунок армії. Він нічого не зробив, щоб вона мала потрібне бойове й матеріяльне забезпечення,

зокрема не подбав про лічниці, санітарні пункти, захисти для виздоровленців, ліки, санітарне влаштування. Українські вояки не мали плащів, взуття («босі команди»), часто й не мали білля чи онучів. Також бойове забезпечення українських військ було цілком недостатнє. Про всі ці умови забезпечення українських армій є чимало матеріялу в зізнаннях свідків на процесі ген. М. Тарнавського.(35)

Не виявивши рішучости й енерґії для забезпечення армії у все потрібне, уряд УНР і Галицька Диктатура зуміли, натомість, проявити їх чимало у взаємному поборюванні й інтриґах, які доводили до того, що кам'янецькі залоги обох армій виставляли на себе кулемети, мовляв, треба боронитись, бо одна «сторона» готується збройно «ліквідувати» другу. Ця запекла боротьба двох різних українських урядів з двома різними комплектами політиків, була рідкісним у світі, але частим і притаманним для українських еліт минулого й сучасного, виявом політичної параної, що вибухає в нас звичайно тоді, коли нація потребує творчої єдности й максимальних зусиль з боку всіх своїх членів. В 1919 році, ми були в стані затяжної війни проти сильних противників за визволення українського народу і за його державну незалежність. Здавалося б, що вага такої хвилини вимагає від наших еліт єдности думки й чину. На жаль, наші еліти протиставили вазі цієї хвилини свої реґіональні чвари й партійне політиканство. Інтеліґентських сил у Кам'янці було мало; одні сиділи в Києві і коляборували з окупантом, бо їх заінтересування ще не вийшли були поза зацікавлення наукою, освітою, культурою; другі виїхали в численних місіях за кордон, не завжди залишаючи там, по собі, добру славу, а треті вели партійну політику в Кам'янці. Соціялістичні партії, які були при владі, відмовлялись співпрацювати з несоціялістами, бо вірили, що тільки «соціялізм» може спасти Україну. Дивне, але традиційне було відношення соціялістичних партій до армії, а вже особливо осоружна була їх аґітація проти Галицької армії, на баґнетах якої ці партії, фактично, сиділи. І на епілог цього кам'янецького роздору навіть не довелось задовго чекати...

Такі були стратегічні й політичні умови, серед яких приходилось ген. М. Тарнавському керувати Галицькою Армією на Наддніпрянській Україні. У цих рокових для української нації чотирьох місяцях, коли ген. М. Тарнавський очолював свою улюблену армію, своїх «дітей», як любив казати, не бракувало теж ясних і радісних хвилин, зокрема в чудовому своєю погодою місяці серпні, коли українські армії з притаманним собі завзяттям й офензивним духом рвалися вперед до Золотоверхого Києва, і в своєму переможному марші до Матері Городів Українських здобували перемогу за перемогою. Порив вперед дивізій і бриґад об'єднаних українських армій мав щось у собі містичного; стрільці наосліп рвались вперед і всі можливі перепони для них переставали існувати. Коли ж, урешті, пробойові курені, вийшовши з-під київських соснових лісів, побачили перед собою пано-

раму Золотоверхого Києва у всій своїй величі й красі, вояки припали ниць до землі, цілували її й підносили руки до неба. Їхні почування можна прирівняти до почувань хрестоносців, коли вони побачили ціль свого походу — святий город Єрусалим.

Свідком радісного й сумного, разом з Генералом був його молодий адьютант, четар Дмитро Паліїв. Був свідком важливих рішень, як, напр., брав участь в нараді вищого командного складу об'єднаних українських армій, що мала місце в Кам'янці 2 і 4 серпня 1919 р., предметом якої було вирішення напряму стратегічного походу об'єднаних українських армій. Про цю нараду, якось, доповідав Дмитро на семінарі української воєнної історії Таємного українського університету у Львові. Було це десь восені 1923 року, після того, як Дмитро вийшов на волю (покищо за кавцією) як учасник процесу Степана Федака. Про цю нараду загальна думка була така, що НКГА обстоювала похід на Одесу, а Генеральний штаб Армії УНР — похід на Київ. Насправді, як цю нараду реферував Дмитро, штабові обох армії були за походом на Одесу, а Петлюра, представники уряду УНР і полк. Василь Тютюнник[36], начальник Штабу Дієвої Армії УНР були за походом на Київ. На нараді прийнято компромісове рішення, а саме рішення про похід і на Київ, і на Одесу, але Дієву Армію УНР для походу на Одесу сконцентровано щойно наприкінці серпня 1919 р. і це вже було запізно, бо, тим часом, Добрармія ген. Денікіна, за допомогою британських воєнних кораблів, зайняла вже була Одесу, до речі, залишену вже московсько-більшовицькими військами, яких командарм Йона Якір повів був рейдом на північ для з'єднання з московсько-більшовицькими військами коло Києва[37].

Дня 10 серпня НКГА покинула Кам'янець, а з ним теж і нездорову атмосферу, що панувала в тимчасовій столиці. НКГА перенеслась до м. Жмеринки, а згодом до чудового міста Вінниці над р. Богом, де зайняла була два поверхи в шестиповерховому готелі «Савой» при головній вулиці міста, що тоді мала назву Шевченківського бульвару. При бічній вулиці від бульвару, недалеко від постою НКГА в готелі «Савой», примістилась була старшинська харчівня, а в ній, або зараз біля неї знайшов був собі приміщення в гарній кімнаті з осібним входом адьютант Начального Вождя. Старшинська харчівня вечорами нагадувала товариський клюб. Було у ньому людно й гамірно; після вечері старшини (і підхорунжі) читали газети, грали в шахи або в карти, слухали дискусій чи суперечок. Серед цього товариства, молодий, гарний з виду, четар УГА, водночас адьютант ген. Тарнавського, був дуже популярною особою, хоч немає де правди діти, але кам'янецька атмосфера залишила на ньому глибокий слід, що зразу кидалось у вічі кожному, хто знав Дмитра перед тим. Ніщо інше, тільки ця атмосфера стала рушійною силою для дій молодого четаря, що значно виходили поза обов'язки адьютанта Начального Вождя, дій, які мали місце під час жахливої катастрофи української армії пізньої осені 1919

року. Це були енерґійні спроби вояка-патріота виходу з жахливого становища, про які розкажемо в наступному розділі нашої праці. Але й на них не кінець. Для автора цих рядків немає найменшого сумніву, що всі радісні й сумні переживання адьютанта Начального Вождя героїчної УГА поклали були незатерте клейно на душу молодого старшини, що й стало згодом рушієм його конспіративної й явної політичної діяльности. Ця діяльність проявилась у Дмитра Палієва у рішучому відкиненні всякого партійництва й різкого осуду рідної партократії, які тільки шкоди принесли визвольній боротьбі в минулому й сучасному, а теж у спробах знайти шляхи для переродження української нації. Чи багатьох зумів Дмитро Паліїв заразити своєю вірою в творчий всеобіймаючий націоналізм, про те сказати важко, але певно можна сказати, що вона, ця віра, привела колишнього Українського Січового Стрільця й адьютанта Начального Вождя в ряди української дивізії і до геройської смерти на полі бою. Інакше й бути не могло, бо ж у послужному списку його військової кар'єри на службі Україні давно вже позначено було, що його слова ніколи не розходились з ділами.

На чисту воду

«На чисту воду», — це теж заголовок статті Дмитра Палієва у львівському *Літописі Червоної Калини* в 1930 році.[38] У цій статті чет. Паліїв як колишній адьютант Начального Вождя Української Галицької Армії (УГА), ген. Мирона Тарнавського, описує свої та інших старшин УГА заходи, щоб вивести УГА «на чисту воду». Цього виходу УГА потребує після свого нещасного союзу з Добрармією ген. Денікіна, укладеного в Одесі дня 17 листопада 1919 року. У своїй статті, Дмитро називає договір цей «дивоглядним», бо ж уклала його начальна команда армії, що боролася за самостійність України зі стороною, яка цю самостійність повністю заперечувала. Таким чином, договір цей був політичним промахом, але й був фальшивим з точки зору стратегії, пише Дмитро, бо «ми дивилися на Денікіна як на грізну мілітарну силу в той час, як денікінська армія вже відступала на цілому більшовицькому фронті, представляючи собою здеморалізовану отару».[39] На думку Дмитра, цей промах був наслідком «злого поставлення розвідчої служби при Начальній Команді УГА.[40]

За договір УГА з Добрармією ген. Денікіна, у названій статті, Дмитро всю відповідальність скидає на плечі Диктатора ЗОУНР, д-ра Євгена Петрушевича, але окремо обвинувачує його за те, що виїхав закордон, не залишаючи при Армії свого заступника, ані теж ніяких політичних директив.[41] Брак політичного проводу був причиною, що вищі старшини УГА стали радити над витвореною ситуацією та взяли ініціятиву в свої руки.

Поскільки Диктатор д-р Євген Петрушевич залишив УГА без політичного проводу, перше діло, що його доконав зі своїми друзями

чет. Дмитро Паліїв, було створення в УГА такого проводу. Про свою ініціятиву Дмитро розказує так: «З кінцем листопада нас кількох вирішило, що треба конечно покликати до життя політичну раду, яка й стала б політичним проводом УГА. Я згодився приготувати реферат і виголосив його в помешканні сотн. інж. Лева Шепаровича, телефонічного референта Начальної Команди (який зі своєю дружиною Галею з Федаків, що прибула до нього через Відень зі Львова, жили недалеко Начальної Команди УГА при одній з бічних вулиць Шевченківського бульвару — ЛШ) перед кількома старшинами. Тези реферату були ось такі: Ми опинилися без політичного проводу. Диктатор виїхав, не оставляючи ні директив, ні свого заступника. Начальна Команда опинилася в руках Ціріца, чужого для українських справ. Він цілковито підчинився команді Добровольчої армії. Мусимо змагати до створення заступництва неприсутнього політичного проводу і його зробити відповідальним за долю УГА».[42]

Присутні на нараді в помешканні сотн. інж. Л. Шепаровича схвалили тези реферату й вирішили скликати ширшу нараду. Ця нарада відбулася в кімнаті старшинської харчівні при вул. Хмельницького в присутності 16 запрошених старшин. Після реферату (знову чет. Палієва) відбулася коротка дискусія, у висліді якої покликано до життя *Начальну Колеґію* з 5 старшин і її уповажнено до політичного проводу УГА. До Колеґії обрано: от. Степана Шухевича, от. Омеляна Лисняка, сотн. Івана Молєщія, сотн. Луку Турчина й чет. Дмитра Палієва. Пізніше, до Начальної Колеґії докооптовано ще от. Юліяна Шепаровича й пор. Василя Чайківського. Голови Колеґії не обрано, бо всі члени Колеґії від того обов'язку відмовились, але секретарем її став чет. Дмитро Паліїв.[43]

Таким чином, (Начальна Колеґія) заіснувала немов друга Начальна Команда, а властиво начальний політичний провід УГА. Начальна Колеґія розбудувала свій апарат по всіх частинах УГА: в бриґадах УГА заіснували колеґії із трьох старшин. До куренів і полків УГА були призначені цими колеґіями мужі довір'я. Першою справою, що мусіла бути вирішена Начальною Колеґією, був перемарш Наддніпрянської Армії із Заходу на Схід через район розташування УГА між Вінницею й залізничною станцією Попельня. Внаслідок переходу Галицької Армії на бік Добрармії, дивізії Наддніппрянської Армії, знесилені й здесятковані тифом не менше від Галицької Армії, зійшли, приблизно, з лінії Брацлав-Ямпіль над Дністром й почали відступ у свій глибокий тил в районі Проскурова, Староконстантинова і Хмельника. Можна дивуватись, що у цьому відступі не зуміла наддніпрянським дивізіям перешкодити Добрармія ген. Денікіна, але так і було, наддніпрянські дивізії сконцентрувались в наказаному районі. Після кількох нарад командирів дивізій Наддніпрянської Армії і згідно з наказом Головного Отамана Симона Петлюри, дня 6 грудня 1919 р. наддніпрянські дивізії рушили на схід, у запілля Добрармії ген. Дені-

кіна, щоб далі продовжувати збройну боротьбу за українську державність проти її ворогів: білих і червоних москалів. Ця операція Наддніпрянської Армії під проводом ген. М. Омеляновича-Павленка, колишнього Начального Вождя УГА, отримала назву *І Зимовий похід Армії УНР,* тривала 5 місяців (до 6 травня 1920 р.) й була дуже успішна, хоч, на жаль, ці успіхи, з різних причин, не були використані політично й стратегічно, але, здається, найголовнішою причиною був факт, що обі українські армії не зуміли об'єднати своїх сил і спільно провести такі воєнні операції, що могли закінчити визвольну війну українського народу перемогою й створенням української держави. На нашу думку, такі можливості були і про них буде далі мова у цьому розділі.[44]

У справі перемаршу Наддніпрянської Армії через розташування Галицької Армії в районі Козятин-Вінниця, прибув до Вінниці делеґат ген. М. Омеляновича-Павленка, колишній старшина Галицької Армії полк. Долуц (він же був теж начальником Штабу Армії УНР у Зимовому Поході) і відбув розмови з представниками Начальної Колеґії. Очевидно, Начальна Колеґія вирішила пропустити Армію УНР через розташування Галицької Армії. Поскільки наддніпрянської дивізії мали переходити залізничну лінію Хмеринка-Київ уже найближчої ночі, то Начальна Колеґія мусіла попередити частини І Галицького корпусу, який охоронив залізничну лінію в районі її переходу Армією УНР. Очевидно, нормальних засобів зв'язку (телефону й телеграфу) для цієї мети не можна було вжити через контролю денікінців, Начальна Колеґія вислала до постою Команди І Галицького корпусу двох старшин, які цю дорогу відбули на приватних верхівцях ген. Тарнавського, що радо дав їх до диспозиції Начальної Колеґії. Зв'язкові прибули до Команди І Галицького Корпусу на час і частини Армії УНР свобідно перемаршували ніччю залізничний шлях. Наддніпрянські дивізії перейшли в запілля Добрармії без найменших перешкод.

Ген. Тарнавський став у пригоді Начальній Колеґії, бо він знав про її існування від свого колишнього адьютанта, що став секретарем Начальної Колеґії. А втім, ген. Тарнавський сам запропонував ужити для зв'язку своїх верхівців. Звільнений воєнним судом УГА від вини й кари за нав'язання розмов про перемир'я з командуванням Добрармії в Зятьківцях, 6 листопада, ген. Тарнавський перебував при Начальній Команді УГА без приділу, на примусовій відпустці. Таку саму примусову відпустку мав його колишній адьютант Дмитро Паліїв.

Другою важливою справою, що її повинна була вирішити Начальна Колеґія, була справа відновлення оперативної єдности з Армією УНР. І не тільки оперативної єдности, але навіть єдности організаційної під проводом єдиної Начальної Команди. Цю справу треба було вирішити дуже скоро, бо почата в грудні 1919 року офензива (Червоної Армії) на всьому фронтії Добрармії була дуже успішна і вона призвела до генерального відвороту Добрармії ген. Денікіна на південь. Ставало ясним, що деніківська армія відступить теж з району Вінниці та що,

в цьому випадку, перед УГА стоятимуть такі можливості: (1) Відступати разом з Добрармією на південь до Одеси, а може навіть і на Кримський півострів; (2) Покинути свого союзника — Добрармію й діяти на власну руку; (3) Відірватися від Добрармії й приєднатись до Армії УНР, що рейдувала в запіллі денікінців. Начальна Колеґія була власне цієї думки, але Начальна Команда в особах генералів Микитки й Ціріца вважала, що УГА мусить ділити долю з Добрармією до кінця й тому підготовила накази, щоб корпуси УГА відступили з Добрармією в напрямі Одеси. Начальна Колеґія рішила не допустити частин УГА до відступу в район Одеси й плянувала навіть атентат на ген. Ціріца, який на такому настоював, бо іншого виходу із ситуації він не допускав. На щастя, без цього атентату обійшлось, бо тим часом ген. Микитка захворів на тиф і пост Начального Вождя УГА обняв ген. Тарнавський.

Щоб відновити оперативну й організаційну єдність з Армією УНР, Начальній Колеґії треба було відбути з нею переговори. Армія УНР рейдувала тоді в Уманщині. За допомогою Української Краєвої Ради в Хмельнику, яку очолював галицький діяч д-р Іван Макух, а в її складі були деякі міністри уряду УНР, а теж повстачаного отамана Шепеля, що його загони дійшли в Літунському повіті й підтримували Українську Краєву Раду в Хмельнику, нав'язано контакт з Командуванням Армії УНР і переговори про об'єднання обох армій могли початися 15 грудня в м. Липівці, які проходили успішно і вже 22 грудня приїхали до Вінниці офіційні делеґати Командування Армії УНР, щоб укладені договори вже підписати. І справді 22 грудня делеґати Начальної Колеґії, от. Лисняк і чет. Паліїв та делеґати Командування Армії УНР, полк. Никонів, полк. Вишнівський, чет. Веремієнко і чет. Макаренко, підписали «Умову між уповноваженими представниками Придніпрянської й Придністрянської армій», текст якої подає чет. Паліїв у своїй рецензії на книгу полк. Доценка про *Зимовий похід.*[45] У своїй рецензії чет. Паліїв пише, що от. Лисняк і він підписали згадану умову за відомом і виразною згодою ген. Тарнавського, який тоді через недугу ген. Микитки виконував обов'язки Начального Коменданта УГА. УГА цією умовою підчинялася єдиному українському урядові й одному Начальному Комендантові (ген. М. Омелянович-Павленко), отже, сталося, те, що було мрією цілої Армії від початку її існування. На другий день відбулася в Літині нарада, на якій були присутні прем'єр Ісаак Мазепа, члени уряду УНР, представники обох армій і делеґати наддніпрянських партій. Уряд прийняв до відома умову й вона стала плятформою відновлення Української Народньої Республіки на теренах зайнятих Галицькою Армією.[46)]. Ухвалено, що першим містом, де врочисто буде проголошена УНР, є Вінниця.

На жаль, не судилось українським арміям виконати договір з 24 грудня, що дійсно був на потребу української визвольної боротьби в цьому часі. Події розвивались, не даючи змоги виконати різні пляни. Під ударами Червоної Армії, поразка Добрармії була комплетна і про її пляновий відступ не могло бути мови; цей відступ перемінився скоро

в панічну втечу. Несподівано Червона Армія загрозила Вінниці з півночі і почалася хаотична евакуація міста, що було осідком НКГА. Все це відбувалося з надзвичайним поспіхом і не було мови про реалізацію умови в районі Вінниці. Начальна Команда виїхала з Вінниці до Крижополя, даючи наказ галицьким частинам покинути місто, яке тимчасово зайняв отаман Шепель зі своїми повстанцями. Червона Армія наближалась до міста, в якому з УГА залишились тільки шпиталі з численними хворими на тиф галичанами. І от від імені тих шпиталів на борзі склеєний Революційний Комітет (Ревком) УГА підписав 1 січня 1920 р. умову з большевицьким підпільним Ревкомом про перехід Галицької Армії на бій Червоної Армії. Згаданий Ревком впливав на галицькі частини, щоб не відступали з денікінцями в район Одеси, а залишилися недалеко Вінниці. Накази Ревкому справді мали вплив на І і ІІ Галицькі корпуси, які залишилися на Брацлавщині, а тільки ІІІ Галицький корпус перейшов на німецькі колонії коло Одеси.[47]

Як це ми знаємо зі споминів Дмитра Палієва п.н. «На чисту воду», він, як член Начальної Колеґії, брав участь на нараді в Літині, якою проводив прем'єр Ісаак Мазепа і яка, затверджуючи угоду між командуваннями обох українських армій, вирішила була теж перебирати під владу УНР міста й містечка, що були окуповані Галицькою армією. Дмитро почувався хворим і в нараді майже не брав участи. Отаман Шепель положив його в другій кімнаті на канапці і звідтіль Дмитро слухав виступів на нараді. Десь біля 7-ої години вечора Дмитро виїхав до Вінниці. В автомобілі Дмитро застав пару нових чобіт, а шофер сказав, що вони належать йому. Отаман Шепель, який їхав з Дмитром із Вінниці, побачив, в яких чоботах ходить Дмитро, обдарував його — на тодішні часи — правдивим скарбом.

Коли Дмитро приїхав до своєї квартири, він застав у ній Подільський більшовицький підпільний ревком у повному складі. Членом його був Андрій Хвиля, член комуністичної партії, майбутній опонент Миколи Хвильового, але й сам жертва більшовицького протиукраїнського терору. Двома іншими членами Комітету були «боротьбисти» (члени лівого крила української партії соціялістів революціонерів есерів): Андрій Ковтунович й Степан Никітка. Начальна Колеґія наказала була Дмитрові й пор. Василеві Чайківському переговорювати з цим комітетом в характері нібито підпільного більшовицького комітету УГА, при чому пор. Василь Чайківський мав відогравати ролю голови цього Комітету, а Дмитро — його секретаря. Ці переговори з підпільним більшовицьким комітетом відбувалися від 10 грудня майже кожного дня, але тепер Хвиля заявив, що ще цієї ночі підпільний більшовицький комітет перебирає владу у Вінниці шляхом перевороту, а від галичан тільки вимагає, щоб вони рішилися і в перевороті виступили по стороні більшовиків. Дмитро старався цих комітетчиків переконати, що переворот не вдасться, бо у Вінниці ще є чимало частин Добрармії, але комітетчики не давали себе переконати. Тим часом прийшов теж до помешкання пор. Чайківський і

Дмитро скористав з цього, що пішов до помешкання ген. Тарнавського й поінформував його про задум більшовиків. Ген. Тарнавський висловив думку, що до перевороту не можна допустити і видав телефонічні доручення Команді міста, а теж наказав Начальній Команді виїхати на залізничну станцію ще тої ночі, вважаючи, що вигідніше буде для Начальної Команди очікувати подій там, ніж у середині міста.

Після розмови з ген. Тарнавським, Дмитро вернувся до своєї кімнати з постановою не допустити до більшовицького виступу за всяку ціну. Десь коло 11-ої години встав і різко заявив: «Панове! Повідомляю вас, що УГА підписала вчора договір з Армією ген. Павленка і станула на плятформі Української Народньої Республіки. Завтра наступить врочисте проголошення влади УНР у Вінниці. Супроти цього УГА не тільки не поможе вам у перевороті, але кожну вашу спробу здусить силою. Тому я раджу сьогодні ніччю нічого не починати».

Більшовики остовпіли. Вони були сильно схвильовані. Дискусія закінчилася сама з себе, тільки Ковтунович пробурчав «так от куди стежка в город». Члени Ревкому почали обиратися до відходу. Я запевнив їх, що їм особисто нічого не станеться і як звичайно додав їм для безпеки одного стрільця, щоб відпровадив їх через головні вулиці міста. Тільки Хвиля не видержав і при прощанні по щирості заявив: «Зловимо — розстріляємо».[48]

---

(35) див. *Процес ген. Мирона Тарнавського в 1919 р.* Вінніпеґ 1976. Накладом Дмитра Микитюка. Старшина з муніційного реферату НКГА, чет. Іван Гураль, зізнав, наприклад, що за весь час свого побуту на Наддніпрянській Україні, УГА отримала була з Румунії три транспорти амуніції, разом 1,380,000 крісових набоїв і 4,400 гарматних стрілен. Ця кількість вистарчала УГА тільки на три бойові дні за дуже скромною табелею приділу.

(36) Не мішати з ген. Юрком Тютюнником, відомим українським партизанським генералом. Пполк. (полк.) Василь Тютюнник служив з полк. Мєшковським в оперативному відділі гетьманського генштабу, за Директорії був помічником начальника генштабу, а потім начальником генштабу Дієвої Армії УНР. Помер на тиф у грудні 1919 р. Пор. Е. Маланюк, «Пам'яті Василя Тютюнника», *Книга спостережень,* том II, Торонто 1966, ст. 293-314. *Там же:* Василь Тютюнник», ст. 317-328 і «Тютюнник і Сінклер», ст. 329-386. Ген. Володимир Сінклер-генералквартирмайстер Штабу Дієвої Армії УНР, згодом Шеф Генерального штабу УНР.

(37) Див. «Стратегічне плянування і стратегічні комбінації після переходу Галицькою армією Збруча», у нашій книзі: *УГА: Воєнно-історична студія, назв. праця,* ст. 207-212.

(38) Див. Дмитро Паліїв, «На чисту воду. З моїх споминів», *Літопис Червоної Калини,* Львів 198, ч. VI, ст. 15-17, ч. VII-VIII, ст. 12-13.

(39) *Там же,* ч. IV, ст. 15

(40) *Там же.*

(41) Там же, ч. VI, ст. 15. Після договору з Добрармією ген. Денікіна, Начальну Команду творили ген. Осип Микитка й ген. Ґустав Ціріц, бо попередню

Начальну Команду — ген. Мирона Тарнавського й полк. Альфреда Шаманека, Диктатор поставив перед воєнний суд за те, що проти його відома, вислали делеґацію УГА до командування Добрармії, щоб укласти перемир'я. Делеґація УГА дійсно уклала перемир'я з Добрармією ген. Денікіна в Зятьківцях, дня 6 листопада. Ген. Тарнавського і полк. Шаманека воєнний суд, звільнив від вини й кари. Виїжджаючи за кордон, Диктатор наказав новій Начальній Команді УГА в особах ген. Микитки й ген. Ціріца припинити війну з Добрармією ген. Денікіна. Це й вони зробили, висилаючи до Одеси делеґацію, яка уклала з командуванням Добрармії в Одесі договір про перехід УГА на бік Добрармії ген. Денікіна. Див. *Процес ген. Мирона Тарнавського в 1919 р.*, Вінніпеґ 1976. Вид. хор. УСС Дмитра Микитюка, який подає подробиці про події й літературу про них, а теж протокол процесу ген. Тарнавського.

(42) *Там же,* ч. VI, ст. 15.

(43) *Там же,* ч. VI, ст. 16.

(44) І Зимовий похід Армії УНР має значну воєнно-історичну літературу. З цієї літератури слід назвати, перш-за-все, праці командуючого І Зимовим Походом, ген М. Омеляновича-Павленка, що були надруковані в збірнику *За Державність* (матеріяли до історії українського війська), том І, Каліш 1930, том II, Каліш 1930, том III, Каліш 1932. Адьютант Головного Отамана, полк. Олександер Доценко написав книгу *Зимовий похід,* яка вийшла як XIII том праць Українського Наукового Інституту у Варшаві в 1932 році, і щасливо була перевидана Великою Орденською Радою Залізного Хреста в Нью-Йорку. Це перше видання цієї книги в 1932 році отримало подрібну рецензію Дмитра Палієва. Див. Дмитро Паліїв, «Зимовий похід», *Літопис Червоної Калини,* Львів 1935, ч. 6, ст. 8-19, ч. 7-8, ст. 7-10. Книга Доценка варта уваги з огляду на її документальну частину й подану літературу предмету; Паліїв у своїй рецензії влучно спростовує деякі твердження автора, які були подиктовані уявою автора про «зраду» галичан. Генералові Тютюнникові завдячуємо книжку *Зимовий похід 1919-1920 рр.*, теж щасливо перевидану видавництвом Чарториських у Нью-Йорку, 1956 року. Ген. Юрко Тютюнник був заступником ген. М. Омеляновича-Павленка й одним з найвидатніших воєнних командирів у І Зимовому поході. У 50-річчя Зимового походу, Велика Орденська Рада Залізного Хреста підготувала до друку пам'ятний збірник п.п. *У 50-річчя Зимового Походу Армії УНР,* що його видав п. Петро Ямняк з Кліфтону в Нью-Йорку в 1973 році. У збірнику є передрук праці ген. М. Омеляновича-Павленка з журналу*За Державність,* а теж статті і спогади інших учасників: генералів О. Вишнівського, Петра Дяченка, Михайла Крата, прем'єра Ісаака Мазепи, а теж праці й спогади хор. А. Зубенка, полк. Василя Задояного, д-ра Фотія Мелешка, пполк. Григорія Маслівця, пполк. Василя Проходи, інж. Валентина Сім'янцева, хор. С. Федюка й пхор. Лева Шанковського.

(45) Дмитро Паліїв, «Зимовий похід», названа праця, *Літопис Червоної Калини,* Львів, 1925, ч. 7-8, ст. 9-10. У статті подано текст умови.

(46) *Там же,* ч. 7-8, ст. 10.

(47) Про переговори різних галицьких «ревкомів» з більшовиками є досить велика література, головно в спогадах д-ра Никифора Гірняка, д-ра Ілька Цьокана, пполк. Михайла Кураха й інших. Найкраща серед цих праця д-ра Никифора Гірняка п.н. *Останній акт трагедії УГА,* видана в Нью-Йорку 1959 року.

(48) Дмитро Паліїв, «На чисту воду», назв. праця. *Літопис Червоної Калини,* Львів, 1930, ч. VII-VIII, ст. 12.

Володимир Антонович

ПЕТРО КОНАШЕВИЧ САГАЙДАЧНИЙ
(РІК НАРОДЖЕННЯ НЕВІДОМИЙ — 20.IV.1622)

Петро Сагайдачний, православний шляхтич, родом із Самбора, що в Червоній Русі, був син Конона (за тодішньою вимовою «Конаша») Сагайдачного, звідки й походить його ім'я по батькові, яке вважають, звичайно, за родове. Про виховання Петра Конашевича відомо тільки те, що він навчався в училищі, яке виникло, завдяки опіці князя Костянтина Острозького в Острозі на Волині. Чи продовжував далі освіту, ніхто не знає. Але факти його біографії, які дійшли до нас, дають підставу стверджувати, що він належав до надто освічених людей свого часу. Це засвідчує, зокрема, його постійна турбота про розвиток шкіл та освіти на Україні, а також власноручна праця «Розмова про унію», яку один із високоосвічених сучасників, литовський канцлер Лев Сапіга визначав як «прекоштовний твір».

Закінчивши школу, Сагайдачний в останні роки XVI-го або на початку XVII століття вступає до лав Запорозького війська. Тут Петро Конашевич завжди відзначався своєю хоробрістю; маючи значний розум і дотримуючись політичного такту, він швидко висунувся зі свого середовища й посів перше місце серед запорожців.

Важкі часи переживали дніпровські козаки наприкінці XVI століття. Внаслідок приєднання українських земель до Польщі актом Люблінської унії 1569 року, польська держава намагається запровадити й поширити на ці землі свої закони й права. Згідно цього, козацтво не могло вміститися в станові межі, які виробило польське історичне життя й які стали аномалією. Воно мало перейти або до шляхетського або до селянського стану.

Разом із політичним переворотом у другій половині XVI століття на українських землях стався й інший ще важливіший переворот — економічний у системі господарства, що привело до збільшення населення та виснаження природних багатств краю, який різко міняє й торує нові шляхи виробництва. До половини XVI століття на українських землях переважало лісове господарство — полювання на звірів та рибальство. Найприбутковішими угіддями маєтків було бджільництво, боброві гони, рибні озера й заповідники, де розводили звірів. Рільництво стало лише підмогою в господарстві й велося вирубним способом у невеликих розмірах, мало постачати тільки продукти для потреб господаря.

З половини XVI століття хлібороби найбільш працюють у рільництві та виробництві хлібних продуктів, які посилено добувають і вважають за головну статтю вивозу. Цей економічний злам відбивається двома явищами в житті краю. Дворяни намагаються полишити лісові маєтки на Поліссі й, замість них, здобути чорноземні степові простори, які досі належали козацьким громадам, містам і вільним поселенням. Поміщики настирливо, згідно польського закону, нав'язують кріпосне право й знищують вільні відносини, які існували тут між землевласниками та хліборобами за литовським правом. Шляхта сотнями й тисячами кинулась на землі степової України, показуючи грамоти, які вона випросила на маєтки в короля. Таким чином намагалися закріпачити населення, яке жило в цих краях і зараховувало себе до козацького стану.

До цих причин натиску наприкінці XVI століття додалася ще й третя — релігійна: бажання запровадити на Україні церковну унію. Козацтво, зазнаючи гніту з боку всесильного дворянства, стало чинити збройний опір. Перші два повстання були придушені, але вони сприяли тому, що новий лад довелося закріпити законодавчим шляхом. Незначну частину козаків сейм визнав вільним станом, але таким, що не має політичних прав у Речі Посполитій. На козаків покладали прикордонну військову службу. Їх підпорядковували суворому контролю військової адміністративної влади. Тим часом решта козацького й вільного селянського населення краю мала скоритися шляхті, впустити її на свої землі й віддати себе в кріпацтво. Звичайно, населення прагнуло уникнути важкої долі кріпака, і — як можливий вихід із важкого стану — почалися втечі на південь. Від залюдненої смуги Дніпровської України на широких просторах, від Тясмину до берегів Чорного та Азовського морів, лежали предовгі необжиті степи теперішнього Новоросійського краю. Ці простори, на основі давніх грамот і договорів, були спадщиною великих князів литовських, і фактично нікому не належали. Тут бували тільки зрідка ногайці, а в низів'ях Дніпра та його припливів селилися де-не-де хутори й виникали літні стоянки мешканців українських міст і староств, які вирушали влітку в степи для рибальства й мисливства. Щоб ці хутори та стоянки захистити від нападів ногайців, заповзятий Черкаський староста Дмитро Вишневецький у першій половині XVI століття на одному із дніпрових порогів спорудив фортецю — Січ і спорядив її постійним ґарнізоном, який складався із добровільців — вихідців з українських староств. Цей ґарнізон і став зародком запорозької громади. До другої половини XVI століття Запорізька Січ, яка стала прикордонною фортецею, не змогла дати волю багатьом людям.

Тільки наприкінці століття Запорозьке військо, прихистивши втікачів, набуло сили виразника народних устремлінь. Воно й очолило протест проти нового ладу, який намагалася запровадити на Україні польська шляхта.

Саме тоді запорозьку громаду очолив Петро Конашевич Сагайдачний. Вперше його ім'я стає відоме 1605 року, коли, внаслідок морського походу, запорожці здобули турецьку фортецю Варну. Наступного року новий похід закріпив за ним славу ватажка запорожців, і його ім'я вже знала вся Україна. 1606 року запорожці під орудою Сагайдачного напали на Кафу (Феодосія), спалили в гавані турецький флот, здобули фортецю й визволили звідти багато християнських бранців. Адже Кафа була головним невольничим ринком у Криму. Згодом він здійснив ще низку морських походів на турецькі володіння. Вони завжди були успішні, а це здобуло Конашевичу таку повагу й шану, яких досі не мав жоден козацький гетьман.

Польський уряд неприхильно дивився на зміцнення Запорозької Січі як на вогнище козацьких рухів, що хутко зростало, тим паче, що серед населення захопленої й закріпаченої України дедалі більше й більше росла й ширилася свідомість, що Запоріжжя стає ґрунтом для народного протесту. Одначе Польща вела тоді важку війну з Московською державою, підтримуючи внутрішні заворушення у ній, щоб мати й собі користь із тих смут. Король Сиґізмунд III мріяв про нездійснене для себе завдання — завоювати Москву й заволодіти престолом Івана Грозного. Тривала війна, яка спалахнула внаслідок цих намірів на східних рубежах Речі Посполитої, не дала змоги польському урядові навести лад серед козацтва. Він обмежився тим, що оголосив запорожців непослухами, а їхніх керівників самозваними ватажками й низкою наказів закликав запорожців розійтися по домах, не чинити наскоків на турецькі володіння й не вдиратися збройними загонами в межі залюдненої України, погрожуючи, що, у випадку непослуху, вживе проти непокірних збройну силу й суворо їх покарає. І, нарешті, — заборонив доставляти на Запоріжжя харчі.

Але всі ці заходи виявилися недійовими, позаяк польський уряд не мав достатніх сил здійснити свої погрози. Конашевич не тільки продовжував далі походи супроти турків, а й став зараховувати до зверхности свого війська цілі терени України, в міру того, як мешканці цих теренів, вигнавши поміщиків, зверталися до нього й просили записати їх до козацького війська. Нам відомо, що 1618 року населення містечок і сіл, розташованих у басейнах Тетрева та Ірпеня, утворили козацькі сотні й визнали себе частиною запорозького війська.

Замість того, щоб приборкати цей поступовий рух Запоріжжя, король змушений був усе-таки побічно ствердити його. Того ж 1618 року він організував сміливий похід з метою захистити свої права на Московському престолі. Було досягнуто самої столиці, але через несплату грошей на утримання його військо вернулося додому. Король залишився із жменькою жовнірів на ворожій землі.

Врятувати короля від неминучої загибелі треба було будь-якими засобами. І польський уряд попросив допомоги в невизнаного й переслідуваного ним Запоріжжя. Петро Конашевич погодився на це. Орудуючи 20-тисячною армією козаків, Сагайдачний рушив через Сіверщину в межі Московської держави, здобувши міста Ливні та Єлець. Він розбив ополчення, яке очолювали воєводи і князі Пожарський та Волконський. Гетьман перейшов через Оку й прибув до табору короля. Таким чином Сиґізмунда III було врятовано, і він зміг без перешкод вернутися на батьківщину, уклавши вигідне перемир'я. За це король віддячив козацтву. Із московського походу Петро Конашевич прийшов уже не на Запоріжжя, а до Києва і взяв під свою опіку місто. З поширенням титулу гетьмана на ту частину України, що визнавала себе козацькою, польський уряд не згоджувався. Але пам'ятаючи недавню допомогу козаків і Сагайдачного, не протестував. Між іншим, гетьман використав своє становище і ще міцніше зв'язав свою політику з народною справою, захистивши релігійні інтереси України. Скориставшись тим, що 1620 року в Києві перебував єрусалимський патріярх Теофан, він схилив його висвятити нового православного Київського митрополита і п'ятьох православних єпископів для єпархій, ієрархи яких підписали унію. Отже, завдяки авторитетові козацького гетьмана була відновлена для подальшої боротьби з унією ієрархія українського краю, через відсутність якої православ'я потерпало від постійної небезпеки нерівної боротьби з уніятами.

Так склалися обставини, що цей смілий крок не викликав розриву з польським урядом. 1620 року Речі Посполитій загрожувало турецьке нашестя, яке перевершувало всі відомі сутички з Туреччиною. Султан Осман на чолі майже півмільйонної турецько-татарської армії стояв на Дністрі, нахваляючись перетворити Польщу на турецьку провінцію. Стягнувши всі свої сили, поляки могли протиставити туркам тільки народне рушення в 57.000 жовнірів, що під орудою королевича Владислава й гетьмана Ходкевича стояло табором під Хотином. Королевич знову попросив Сагайдачного допомогти. Гетьман зустрівся з королевичем у Львові й пообіцяв вийти на порятунок польському війську з тією умовою, що уряд визнає владу козацького гетьмана над усією Україною й скасує розпорядження, яким обмежували козаків, й одмовиться підтримувати того старшого над реєстрованими козаками (тобто наставленого урядом), чию владу він визнавав досі законною. Королевич пристав на це, бодай виконання залежало лише від ухвали сейму. Звільнивши старшого реєстрованих козаків Бородавку, королевич передав його до рук Сагайдачному, що очолив тоді реєстрове козацтво.

Конашевич негайно вирушив із 40-тисячною армією козаків до Хотина і там з'єднався з польською армією. Всі намагання турків були безсилі зламати об'єднання християн й після сорока днів облоги й численних атак Осман вернув на свої володіння. Головним героєм цього захисту Хотину став Петро Сагайдачний, його досвід, хоробрість, рішучість. Навіть польські письменники відзначали роль гетьмана в успішному завершенні цієї війни.

Але й Конашевич заплатив життям за свою діяльність: укритий численними ранами, які він отримав під час Хотинської облоги, Сагайдачний їхав додому, лежачи на возі, подарованому йому королевичем, в супроводі королівського лікаря. А 20 квітня 1622 року Петро Сагайдачний умер у Києві, поділивши заповітом своє майно між дружиною та братськими школами: Київською і Львівською.

Поховали його в Богоявленській церкві Київського братства. Але місце могили марно шукатиме нині поцінувач старожитностей, краєзнавець. Під час перебудови церкви на початку XVIII століття вона опинилася під будівлею нової стіни храму і зникла з очей нащадків.

«Україна», ч. 1/1990

Любов Коленська

НЕ ПО ЛАВРОВИЙ ВІНОК ВОНИ ЙШЛИ

Йдуть...Приспішено вони йдуть, як можуть...
Був наказ: за кожну ціну
Розірвати коло вороже:
Проламать ворожу стіну!
(Олекса Стефанович)

— Галю, а ти про Романа забудь, — вговорювала сестру свою Зоя.

— Забути його кажеш?!

— Зрозумій, що його вже нема, Галю...

— Ти цього певна?

— Стільки років, Галино, стільки років, і ніякої про Романа вістки. Подобалась ти не одному. Але байдужа до них була, на нікого не дивилась. Так і твоя молодість пройшла, а з нею і роки. А тепер ти самотня і біля тебе нікого.

— Але навіщо мені Романа забути? Адже мені з оцією тугою, з оцим болем добре, бо тоді Роман далі існує в моїх думках, в моїх почуваннях.

Не допомагало нічого. Галина безупинно розшукувала Романа і тут, по всій Америці, і по цілому світі, та й у край листи слала, розпитувала за ним. Був він дивізійником, тож переглядала навіть списки поляглих, розпитувала його товаришів зброї, що були колись з ним разом на вишколі, а потім і тих, хто був під Бродами, та й тих дивізійників, хто перемаршував Карпати, Словаччину, німецькі землі — оцих мужніх рідних вояків, які, повинувавшись наказові, зловісного хоч гарного липневого дня, 1944 року, вийшли в бій, щоб підіймати Червону Калину. Здебільшого поміж ними юнаки ще з ніжним пухом на змужнілому обличчі, й такі що ще в сімнадцятому році за рідний ставали рід.

Здавалось, даремно розшукувала Галина...

***

І, хто зна, може б усе плило однаковісіньким струменем, як завше, коли б не один осінній день. Того дня осінні холодні потоки дощу раз-у-раз змивали землю і розпливались калюжами на дорозі і хідниках. Олив'яна хмурість неба нависла над людьми і давила байдужістю. Нецікавий це був день, безбарвний, ніби жмут заржавілих ключів,

що ними не відімкнути дверей, бо ж й дому немає, що колись існував і власника його ні.

А Галині було байдуже до всього. Хай був і не дощ. Хай небо б відкрилося сонцем. Однаковісінько...

Враз хтось подзвонив у двері. Потім ще раз. Галина здримнулась із задуми, підійшла до дверей і глянула у віконце. І серце стрепенулось і забилося швидко, швидко... Невже — Роман?! Придивилася пильніше — ні, не він. Хіба подібність у високому рості. Але обличчя, обличчя зовсім не Романове. Тільки як же знайоме.

Відчинила двері. І в камінній тиші стали віч-на-віч двоє людей, що шукали стежок у давньоминуле.

— Галино, хіба не пізнаєш? Та ж я побратим твого Романа...

— Борисе! — І обійняла кріпко, наче бажаючи в тих обіймах віднайти приязнь давню і юність...

У кімнаті обоє сіли і говорили про речі, що насправді не мали для них значення.

А там Борис, безпорадно провівши рукою по посивілому волоссі, наче з відчаєм сказав:

— Стільки пропало часу, а я...

А тоді Галина вже не вагалася і спитала:

— А про Романа ти чув? Ви ж були в одній сотні.

Коротка мовчанка, що здалася вічністю, обгорнула їх м'яким, сріблистим голосом флейти. І Галина уп'ялася зором у Борисові очі, очікуючи...

Борис понурив на мить голову, а відтак заговорив придавлено, ніби насилу вигортав із себе слова:

— Твій Роман не живе, Галино.

Галини волошкові очі темніли, мінялись у два чорні озерця. Та це було лиш мить, бо враз відійшла уся темінь з них і ясний її погляд спочив на Борисові.

Ні, Борисе, ти помиляєшся, я певна, що Роман живе! Від самого початку поміж нами був особливий духовий зв'язок. Здавалось, зовсім ірраціональний. І ми, наче ідентичні близнята, сильно відчували один одного існування. Але оповідай! Я слухаю.

— Пригадуєш, Галино, Головний двірець у Львові. Ви нас тоді прощали... Дехто лиш плакав. Здавалось — ми не в смертельний бій ідемо, а кудись собі — на цікаву прогулянку. Всі жартували, робили світлини... І ви обоє: ти, Галино, і Роман поруч, задивлені одне в одного закохано... Тепер, признаюсь, Галино, що тоді я заздрив Романові, бо жаль мені було, що в мене такої дівчини немає... різкий, протяжний свисток — вагони поволі почали рушати, а з ними ми... А ти, Галино, як і інші дівчата, наречені, бігла разом з вагонами і щось гукала навздогін. Потяг віддалювався від вас, і ви, на пероні, ввижались нам манюсінькими цяточками... Щоб не щеміло серце затягнули ми нашу дивізійну пісню:» ...За стрілецький звичай, Ми йдем

в бій за свою перемогу!»

За свою перемогу?! — гірко, майже нечутно промовила Галина, хоч без виклику, без сарказму.

Але Борис заперечив:

— Галино, ми і вірили тоді, що повернемось у рідний дім із свободою для нашої землі. Адже в наших руках нарешті була зброя, ми були вояками... — і Борис оповідав далі:

— Потім ми швидко з-під вишколу попали під Броди, у вороже оточення попали. Полчища червоних військ сунули на нас, вивінувані по зуби обдуреним Заходом... Жах там під Бродами був, несамовите пекло! Ледве хто з нас прорвався з отого страхітливого кітла. Важкі стрільна шарпали повітря, а їхні відламки нищівно із свистом вдаряли в людей, в галуззя дерев, в землю і поблизький ліс. Ревіли чортівські набої совєтських «катюш». Сальва за сальвою косила наші ряди... Ми відбивались... Але ворогів було вдесятеро, всотеро більше, ніж нас. Та й кляті совєтські танки і танки... Аж чорно було від них. Ті танки, що їх влучали, горіли зловісним пекельним полум'ям, ніби несамовиті смолоскипи...

— Ми примушені були відступати. Рятуватися, Галино! Ми повзли з Романом поміж поперевертаними возами, трупами коней, поміж тілами вбитих вояків, що з докором дивились у небо... Стогони, молитви, прокляття і крики... Навколо нас вибухали бомби, — то артилерійськими стрільнами колосилось жито...

Галина німо слухала Борисову розповідь, цей звіт з ратного поля...

— Довкола нас розшалілася смерть, — вів далі Борис, — наші душі торгав страх, під серцем смоктала розпач і журба; що далі? Не пригадую собі, як ми врешті добились до лісу. Там ніби взагалі війни не було... Лиш з віддалі ми чули гул гармат, а земля стрясалась у передсмертних корчах. Глибокой яр став нам схованкою. У його заглибленні, мов обгорнені материнським теплом, ми занепали у важкий сон. Коли настав світанок, я і Роман побачили тут більше дивізійників з обличчями, що були сірі-сірі, начебто вже спопелілі...

— Та нам треба було пробиватися далі, Галино... І ми пішли. А з нами у верховіття стрункого лісу, у саму синяву неба, тихо-тихисенько підоймала крила — дивізійна: «А вітер колише зелену діброву, Молодий дуб на дуба схилився, Листя шелестить, Вбитий стрілець лежить, Над ним коник його зажурився...»

— І цілий час ти був з Романом, Борисе? — враз обізвалась Галина заворожена Борисовими словами.

— Тоді так. Та одного дня, Галино, прийшло до важкої сутички з червоними. Пригадую: з жахливим вереском: — «Ура-а-а» біжать понурі постаті совєтських вояків — в будьонівках, шоломах. Скошені сальвою вони падають, а потім знову підіймаються і напирають озвірілою масою на нас... Здавалось, це якісь потворні привиди нелюдів. Готуючись на певну смертиь, ми пішли у наступ...

— Пригадую, що після отого важкого бою, Галино, коли нам пощастило відбити ворога і ми зупинились на мить, щоб спочити, — Роман вийняв твою світлину і, ледве переводячи віддих, озвався ніжно: «Не журись, моя дівчино, ми таки переможемо!» Та враз похитнувся і очі його потемніли болем. І я побачив, що ліва нога його багровіла великою темною плямою. Куля поранила його вище коліна. Якось вдалося нам ногу забандажувати. Але відламки кулі залишилися у Романовому тілі. І йому щораз важче було йти. Він гарячкував, втрачав притомність. Ми піклувались ним, а він пручався, відказуючи, що нам його слід залишити… Та я підтримував його, волік за собою … На одному постої він покликав мене і, вийнявши з нагрудної кишені дивізійну шапку, подав її мені, кажучи: «Пам'ятай, коли не дійду, передай її… Галині».

Та на постої отому ми не барились. Помаршували знову, хоча стопи наші набряклі від довгого ходу міхурцями — пашіли, мов одна роз'ятрена рана. За нами сунули червоні… Треба було пробратись за горби, що маячіли перед нами. Поза ними вже були наші. Нагло з глухим стогоном почали розриватись ґранати. Розгулялось пекло… Дзижчали кулі, застугоніла від вибухів мінометів земля, розгорілась пожежа, вигризав дим очі. Змагався рев кулеметів і по нашому і по їхньому боці. Мене, Галино, почали опускати сили, але я не кидав пораненого Романа, тягнув його, волік за собою.

— Як жахливо! — прошепотіла Галина і стиснулись з болю її уста.

— Хвилинами бувало, що й ми перемагали, не лиш відбивались від ворога. Але ворогів була сила-силенна.

— Жаль, який жаль, — з відчаєм обізвалась Галина, а Борис продовжував:

— Нарешті — високі кущі, — нам лише зійти вниз горбком, а там уже наше спасення… Та враз я почув наче тисячу громів, — і вибух страшний вирвав з-під наших ніг землю, стовпом чорним полетівши вгору. Роман вирвався мені з рук і несподівано зісунувся потойбіч горбка — до ворожих позицій. Мене у цей час щось гаряче вдарило в груди і я повалився кудись у безвість. Прочуняв я щойно у сільській хатині в лісі, у нашому шпиталику… Але ще й досі бачу, як Роман зсувається вниз горба і закривавлене його тіло обсідають ворожі зґраї. Пізніше товариші підтвердили, що він загинув. — Борис вийняв з кишені маринарки Романову шапку і дав її Галині: — То дивізійна шапка твого Романа, українського вояка шапка! — казав Романів побратим, прощаючись з нею.

Галинині очі горіли сухим вогнем, Вона мовчки взяла шапку і ледь чутно сковзнулась із її уст подяка. За хвилину за Борисом навздогін що побігли Галіні слова:

— Не забувай! Заходь!

І знову минали дні. Галина і далі ділилася з Романом своїми думками, турботами, радилася його. Бо для неї він не був мертвий…

Одного дня надійшов листоноша. Приніс він аж три листи з України: один від її батьків, один від її похресниці, а ще один від її родича Марка Житнецького із Сибіру. Совєтська влада заслала його туди ще на початках окупації Західньої України. Спочатку «дали» йому 25 років каторги, а потім «намотували» все нові реченці, то він там і залишився. Хоч звільнений, вертався додому не міг, боявся нової нагінки. Прочитала Галина кілька рядків із Марковаого листа і раптом усією її душею стрясла безмежна радість і разом заспівала вся її душа. Марко писав таке: «Ти знаєш, Галино, що я тут довгі роки і не знав, що на цих землях живе Твій Роман. Недавно ми ніби наново познайомилися. Нині більше не писатиму, лишаю місце Романові». А тоді рядок нижче — Романовий почерк, рідні їй Романові слова: «Моя Галино! Бог дав — і я не загинув. Вирятувала мене від загибелі якась добра душа, не тямлю хто... Зустріч з Марком влила в мене новий струмінь життя. Не можу повірити, що оце пишу до Тебе листа, що можу порозумíватись з Тобою, що можу Тебе любити. Хоч завжди я відчував Твою близькість, то сьогодні відчуваю її ще інакше: мені здається, що торкаюся Тебе, що Ти близько мене, таки поруч. Коли не забула — пиши багато. Вірю, що коли Бог відкрив нам дорогу одне до одного, то по ній підемо і певно, що зустрінемось, щоб уже ніколи не розлучатися. — Твій Роман». п.с. «Тепер у нас уже легше, вільніше, то може справа не ускладнюватиметься. А від Марка знаю, що Ти сама. І я сам... — Роман.

Лист у руці, а вся кімната і Галина — сонці. Далі виймає Галина з шухляди дивізійну шапку і дивиться, начебто шукає отієї довгої дороги, що привела Романа в пороги її дому. І враз в її душі дзвенить трюмфальним акордом дивізійна пісня: «Маширують добровольці, як колись ішли стрільці! Сяють їх шоломи в сонці. Грає усміх на лиці...» — І з гомоном пісні цієї на сам бережок вояцької шапки кане Галинина сльоза, — а в ній згусток усього давнього болю і — радість нова. Й тремтить ота сльоза, мерехтить у сонці діямантовим щастям воскреслої у життя людини.

РОМАН БОЙЦУН — ВОЇН СВОГО НАРОДУ

Згадувати побратима, коли ще не можна освоїтися з думкою, що він щойно відійшов, залишивши пригноблену сім'ю і своїх друзів, дуже важко. Про Романа Бойцуна можна ще говорити як про живого, бо він ще живий у нашій пам'яті: його атлетична будова, діловість, відтвертість, товариськість та інші позитивні прикмети, які він, мабуть, засвоїв назавжди з вояцьких часів, що були такі конечні, особливо в бойових діях, ціхували його особовість. Нема сумніву, що він був би добився вищої військової ранґи у рідному війську, якби історія склалася інакше.

Роман Бойцун, втративши в своєму ранньому житті матір, виховувався серед трьох братів і двох сестер. Пізніше, уже в американському полоні, серед буденних злиднів, цей «мізинчик»-великан мріяв посидіти на колінах свого батька. Тішився вістями з-поза дротів, особливо від своїх друзів-вояків. Коли отримав харчову пачку і маленьку пляшинку горілки від «дзядзя» Хом'яка, багато старшого від нього побратима з Леґіону, довго не міг заспокоїтися. Взагалі Роман Бойцун, до чого не брався б, робив з притаманним йому захопленням, чи то була мала дрібниця, чи поважна справа. Він теж усі обов'язки виконував без зволікання. Не любив дармування; навіть коли пройшов чотири серцеві удари і операцію «байпасів», завжди знаходив собі зайняття. Любив рух і людей. Любив життя з усіма його приємностями й розчаруваннями. Він навіть не «вмів» злоститися, і лише в крайньому випадку говорив зрезиґновано: «Люди, люди...».

Війна його застала на праці в «Маслосоюзі». Він був членом націоналістичного юнацтва, і після приходу більшовиків до Галичини перейшов кордон до генерального губернаторства. Коли творилися Дружини українських націоналістів, він був у їх лавах. Він служив в леґіоні «Нахтіґаль», який на початку німецько-більшовицької війни пройшов аж під Вінницю, де несподівано натрапив на частини Червоної армії. На щастя, червоноармійці, не сподіваючися такого швидкого просу-

вання німецької армії, купалися на пляжі, і ця «ескапада» закінчилася щасливо.

Найсвітлішим його спомином, який він часто згадував, був марш леґіонерів вулицями Львова, серед радісного населення, яке закидало своїх вояків квітами. Однак радість була коротка, бо якраз під Вінницею леґіонери, довідавшись, що Галичину включено в генеральне губернаторство, відмовилися від дальшої служби.

Роман Бойцун продовжував свою службу у переформованому леґіоні на Білорусі, разом з визначними військовиками, як майором Євгеном Побігущим, Юрієм Лопатинським-«Калиною» і Романом Шухевичем, що згодом став командувачем УПА.

Романів дальший шлях — до української дивізії — йшов через ув'язнення у Львові, бо після відмови леґіонерів підписати новий контракт, усіх старшин німці арештували. Тільки Шухевичеві вдалося втекти від арешту й перейти у підпіллі до організування УПА.

В Дивізії Роман Бойцун пройшов перевишкіл, отримавши ступінь поручника, а згодом став сотником. Командуючи важкою сотнею у курені фюзилерів, він пройшов бої під Бродами, щасливо пробившися з оточення, пройшов усю дальшу бойову кампанію, і після закінчення війни опинився у американському полоні. Звільнений з полону, він долучився до своєї сім'ї. В таборі у Реґенсбурґу грав свою улюблену гру — копаний м'яч на воротах. Одружившися, виїхав до Австралії, де брав дуже активну участь в громадському, церковному й комбатантському житті. Був відомий у всій Австралії серед української громади, і вітав у своєму місті Ньюкастл нашого патріярха Йосифа, коли він відвідував Австралію.

Все таки його тягнуло до своєї родини, яка виїхала з Европи до Канади й США, і він з дружиною, сином і двома доньками прибув до Торонта. Тут знову активно працював на громадському полі, певний час був адміністратором тижневика «Гомін України». Рівночасно він був членом головної, крайової або станичної управ Братства кол. вояків 1-ої УД УНА, проводу Світової Ради Українських Комбатантів, звичайно виконуючи функцію фінансового референта.

У його сім'ї обговорювалися українські справи, плекалося українські народні традиції. Наприклад, вони хрестили усіх своїх дітей та онуків у «традиційній» з України вивезеній вишитій сорочці. Його син Марко, доктор політичних наук і дописувач до англійських журналів і газет у Британії, де він проживає, теж дає свої статті до «Вістей комбатанта». Хочу згадати про його милу дружину Анну, яка Романа у всьому підтримувала, а тепер продовжуватиме його задуми.

Роман Бойцун вірив, що український народ здобуде й закріпить свою державність, і теперішні події в Україні тішили його. Він у свій позитивний і практичний спосіб, виконуючи всі свої обов'язки, був зразковим українським патріотом.

Р. Колісник

Пишуть інші

ЧОМУ ВАШІНҐТОН КУСАЄТЬСЯ ЗА ЯЗИК?

А. М. Розенталь з Нью-Йорк Таймс-у коментує на поведінку американської адміністрації щодо сьогоднішніх подій у світі. Він твердить, що комуністичні уряди диктують США закордонну політику.

Як в Китаю так і в Литві Вашінґтон схвалює дії комуністичних урядів. Буш так далеко пішов, що запевнив, що через нав'язання нових контактів з Бейджіном, китайська диктатура зм'якне. Але вона далі залишається жорстокою.

Литві президент Буш бодай цього не обіцяв, однак він каже литовцям: «Вибачте мені, але в наш час американські інтереси збігаються з радянськими».

Америка хоче, щоб Горбачов залишився при владі, а якщо незалежність Литви стане загрозою, то американці мусять відгородитися від литовських вимог.

Така сама політика буде застосуватися відносно інших національностей.

Можна вважати, що п. Горбачов важливий для Америки, але вважати його суттєвим фактором для світового миру й Америки — цим американський уряд сам собі зв'язує руки.

Така позиція знижує честь і йде проти всякої логіки.

Бо якщо позиція Горбачова така хитка, і Литва грозить його становищу, навіть якщо він вживає силу, то що станеться завтра. Литва не перша домагається свободи, і вона не буде останньою, чи того Вашінґтон хоче чи не хоче.

Впродовж всього свого існування Радянський Союз був для багатьох націй не країною їхнього вибору, а загородою, щоб вони не втекли. Світ про цей факт забув, бо дивився на могутні збройні сили СРСР, і аж тепер, коли його суспільство почало розпадатися, це запримітив.

Горбачов опирається далі на силі, і в виду цього навіть політична й інтелектуальна гласність незабаром минеться.

В Литві це вже показалося, коли чужинців видалено, а засоби масової інформації стали на послугах апологетиків і провокаторів Москви.

Протестів з-за кордону не було. США мовчить. Америка знову робить помилку, що ставить все на карту однієї особи. Ця надмірна персоніфікація замилює очі на її недоліки й часто її долю. Згадаймо хочби шаха, Маркоса, Хрущова.

США не повинні підкопувати авторитету Горбачова, якщо це можна зробити, але не повинні інтервенювати в його користь проти тих, які мріють про свободу, чи це одиниці чи цілі народи.

А США інтервенює. Ламати своє слово, мовчати про фізичну й психологічну атаку на литовців — це інтервенція проти Литви.

Америка знову відмовляє народам, які борються за свою незалежність, великого атуту, який вони думали, що мають — моральну і політичну підтримку Америки.

Знову США подає допомогу комуністам. Як довго?

Боб Реа

ВІДПОВІДЬ КРЕМЛЯ ЛИТВІ — «НЄТ»!

Часом слова мусять маскувати факти. Але це мусить статися в такий спосіб, щоб цього ніхто не завважив, або, якщо це виявиться, муситься мати під рукою виправдання, щоб їх негайно подати до відома.

Мачіявеллі

Відповідь з Кремля на прямування Литви до незалежности — символізований кров'ю на сходах шпиталю, де молоді литовці ховалися перед арештом Червоною армією — збігаються з повінню брехні для власного вжитку апарату.

Ми чуємо, що Михаїла Горбачова порівнюють до Абрагама Лінкольна. Радянські медії найперше замовчують правду про вибори в лютому, а опісля просто проголошують, що «екстермісти виграли». Нам втовкмачують, що Радянський Союз демократичний, і з тим самим віддихом забороняють чужоземним відвідувачам, журналістам і дипломатам в'їзд до Литви, щоб вони не могли побачити на власні очі, що там діється, бо це буде «підривна акція». Сполучення факс теж «тимчасово попсулося».

Інформується Захід, що військової сили не вживатиметься, і тільки «правила закону» примінюватиметься, не згадуючи, що радянське законодавство дозволяє режимові застосовувати його силу для втримування його законів.

Комуністи завжди вживають «правила закону» для арештування людей, для нищення і для видворення. Сталін увів «прекрасну нову» конституцію в 1936 році, і багато західніх обсерваторів казало нам, як нова епоха правил закону пічнеться в Радянському Союзі. Стережіться центральних комітетів і фахівців від публічних справ, які вам говоритимуть про прекрасну конституцію.

Про демонстрації, організовані владою, говориться в усіх засобах масової інформації. Але намагання литовського парляменту подати іншу точку зору відразу обрізається. Депутатів з опозиції щедро й часто називається «фашистами».

Уряди Заходу топчуть свої принципи, обнімають святу корову «стабільности» та «невмішування у внутрішні справи». Радянський Союз захопив балтицькі держави з допомогою Німеччини в 1939-1940. Пан Горбачов опирається на найвищому ступні цинізму Сталіна й Гітлера, коли він оправдує свою леґітимність в Литві. Порівнювання його з Абрагамом Лінкольном — це нонсенс.

Віце-президент США Дан Квейл твердить, що ловити дезертерів з армії — це перфектно зрозуміла справа. Це аж напрошується запитатися, чому литовці мають служити в армії свого окупанта.

Радянську імперію будували диктатори — партії, армії. Ці диктатори далі при владі. Радянський Союз ще не демократичний. Пана Горбачова не вибрав народ. Нема діючої багатопартійної системи.

Інші держави Східньої Европи тепер борюкаються з жахливою корупцією

в політичному й громадському житті — це головний спадок комунізму. В Радянському Союзі цього ще не сталося.

Пан Горбачов є реформатором. Він також є наслідником Леніна, Сталіна, Хрущова і Андропова. Він продукт цієї системи. Він не думає, позичивши фрази, головувати над розв'язанням Радянської імперії.

Відповідь Кремля на бажання литовців повернути їм їхній суверенітет, виявив глум над вільними виборами, глум над національними правами, глум над самою свободою. Ми повинні це повторяти, навіть як це ображає Горбачова.

Пан Боб Реа є лідером Онтарійської нової демократичної партії. Він відвідав Литву під час виборів у лютому.

(За *Ґловб енд Мейл*, 29 травня 1990)

УКРАЇНЦІ ШУКАЮТЬ ДОПОМОГИ КАНАДЦІВ, ЩОБ ВІДКРИТИ СВОЄ МИНУЛЕ

За Андрієм Григоровичем

(Канадська Сцена) — Серед осіб, що супроводжували прем'єр-міністра Малроні до СРСР, був Андрій Григорович, керівник технічних послуг бібліотеки Торонтонського університету в Скарборо. Він є членом Центру російських та східньо-европейських студій і президентом Канадської багатомовної пресової федерації, відвідав СРСР уже п'ять разів, і подає свої коментарі про недавній візит.

У зв'язку з «гласністю» та відсутністю будь-яких даних про українців за океаном, там виникло велике зацікавлення про українську канадську історію. В 1991 році українці в Канаді святкуватимуть 100-ліття свого поселення в цій країні, і це також викликає зацікавлення в Україні про 1-мільйонове українське населення Канади. Анатолій Михайленко, редактор журналу «Україна» (відповідника «Maclean's Magazine») плянує великі статті про канадсько-українські громади. В 1991 році в Україні будуть поставлені також опера, фільм і документальний фільм про українців у Канаді.

Через довгу й суворою цензуру дослідники і редактори журналу «Україна» отримували інформації й матеріяли про своїх мистців і провідників із Канади. Наприклад, поезії Василя Стуса, який помер у Сибіру, і останки якого перенесено до Києва перед самим візитом прем'єр-міністра, передано таємно на Захід, де їх опубліковано. Це була його єдина доступна надрукована збірка, коли поета реабілітовано, як символ сталінського радянського терору.

Під час наших відвідин Київського університету ми помітили велике зацікавлення викладачів щодо встановлення обміну професорів, студентів і книжок з Торонтонським університетом. Видавництво Торонтонського університету є одним з найбільших у світі академічних видавництв, що випускають книжки про Україну і канадських українців, включно з 4-томною «Енциклопедією України», тому воно має широку і поважану репутацію в Українській РСР.

Під час свого перебування в Україні прем'єр-міністер Малроні оголосив, що у Києві буде відкрито канадське консульство. Міська рада Торонто схва-

лила побратимство міст Торонто і Києва. Київ, столиця України, має 2,6 мільйонів мешканців і схожий на Торонто за своїм розміром і характером. Також в Торонто мешкає майже 100,000 українців. Це споріднення матиме великий внесок до кращого взаємозрозуміння між Канадою й Україною і побудувало міст для заповнення великих пробілів і неточностей в політичній і культурній історії України.

Передруковано за дозволом «Ethnocultural Notes & Events» Торонтонського університету.

НАРОДЖЕННЯ КАНАДСЬКОГО ПРАПОРУ

(Канадська Сцена) — Новоприбулі до Канади скоро звикають скрізь бачити канадський прапор. Червоно-біле полотнище майорить на громадських і приватних будівлях; його видно на марках і в громадянських судах, коли вони приймають присягу громадянина Канади.

Але пройшло лише 25 років з того часу, коли радісний натовп на Парляментському пагорбі вперше привітав підняття канадського прапору.

Історія канадського прапору — це історія глибоких емоцій, гарячих дебатів у Парляменті і серед канадського народу. До 1965 р. Канади не мала власного прапору. Під час Другої світової війни (1939-45) багато канадських вояків відчули брак свого прапору, який казав би світові, що вони воюють за Канаду, і почали вживати новий прапор. В його лівому кутку був британський символ, а в нижньому лівому — герб Канади. Парлямент не визнав його за національний прапор, хоч він був широко розповсюджений.

В 1960 р. Канада почала мінятися. Почало прибувати більше іміґрантів. В той час прем'єр-міністр Лестер Б. Пірсон побачив, що поглиблюється різниця між франкомовними й англомовними канадцями. В намаганні до єдности він прийшов до висновку, Канаді потрібен свій прапор.

15 червня 1964 р. Пірсон ознайомив членів Палати громад із проєктом нового прапору. На ньому були зображені три кленові листки на центральному білому квадраті з голубими смугами по боках. Дискусії після цього були вже викликані не питанням, чи Канаді потрібен прапор, а про його дизайн. Лідер опозиції Джон Діфенбейкер хотів прапору, який би прославляв «раси-засновниці» з британською емблемою посередині. Пірсон наполягав на наголошенні незалежности Канди. Після довгих і запеклих суперечок справа була передана до 15-членного комітету, до складу якого входили представники всіх політичних партій.

Дебати викликали широкий відгук серед публіки. Деяким ідея сподобалася.

«Син моєї матері загинув під старим прапором. Я сподіваюся, що мій син житиме під новим», — писав один письменник до прем'єр-міністра.

Деяким ідея не сподобалася.

Інший письменник сказав: «На мою думку, ви і ваша партія є зрадниками народу Канади».

Нарешті, 15 грудня 1964 року відбулося голосування в Парляменті, щоб затвердити прапор вибраний комітетом — дві білі полоси, оточуючі білий квадрат, з кленовим листком посередині. Голосування було 163 до 68 за прапор. Сенат одобрив це рішення два дні пізніше.

Прапор був офіційно розгорнутий 15 лютого.

Два роки пізніше, коли Канада святкувала своє 100-ліття, більшість людей забули про свої різні погляди щодо прапора. Від того часу багато канадців відчувають, один день в середині лютого мусив би бути Національним святом канадського прапору і канадської багатокультурної спадщини.

ПРО КВЕБЕК І РЕСПУБЛІКИ СРСР

(Канадська Сцена) — Передруковано з дозволу «Канадської Преси») — Газета комуністичної партії СРСР в числі з 4.12.1989 р. використала історичний спір про мови в Квебеку, щоб дати своїм громадянам лекцію.

«В кінці 87-тих років всі етнічні суперечки розв'язуються дипломатичним способом, — було сказано в статті про Канаду. — Звичайно, все ще відбуваються гарячі дискусії і навіть масові демонстрації, але вони є мирними. Учасники їх розуміють, що їхня відповідальність не порушувати законів».

Лев Баграмов, який очолює канадський відділ Інституту США і Канади, сказав, що це не було випадковим, що стаття з'явилася у час вибуху національних заворушень в СРСР.

«Я думаю, що досвід Канади дуже важливий для нас. Ми мусимо діяти по-демакратичному, без насилля», — сказав він.

Стаття «Правди» продовжувала: «Обидві головні групи населення Квебеку показують повагу одні до одних».

В ній також розповідається про історію Квебеку і говориться, що сепаратистські настрої підвищувалися через економічні невдачі.

Про те, що Кремль може застосувати військову силу для втримання порядку, стаття розповідає про Акт воєнного часу, що був застосований Оттавою, під час Жовтневої кризи в 1970 р.

«Військова сила поклала кінець екстремізмові в провінції», — сказано в статті відносно того часу, коли вояки патрулювали вулиці Монреалю і Квебек Сити.

Напруження від тих часів зменшилося, відмітила газета.

ПОШУКИ ЗАМІННИКА СОЛІ ДЛЯ ДОРІГ ВЗИМКУ

(Канадська Сцена) — Крім роз'їдання металевих частин авт, сіль, якою посипають дороги взимку, завдає великої шкоди також деревам і кущам край доріг. В Університеті Ґвелфу ведуться досліди, щоб знайти замінник солі, який знаходять в продуктах харчування таких, як мед, сир і полуниці.

Цю нову «сіль» — речовину без запаху, яку можна виробляти штучно, тепер випрацьовують в Університеті Ґвелфу.

Фейлетон і усмішки

Ро-Ко

СЛАВА НЕ ПОЛЯЖЕ...

В людини приходить такий вік, що вона частіше роздумує над своїм життям та успіхами, і тоді хочеться їй бути бодай трішки славною.

Як то славною? Що це значить?

Мій історик каже, що слава людини є всяка — одна така, що її люди бачать, не дивлячись на людину, а друга така, що її люди не бачать, дивлячись на людину.

Я витріщив очі на неї.

— Ось як би ти був мультимільйонером, — (ще недавно вона вдовольнялася тільки мільйонером,) — тобі люди кланялися б нижче пояса.

— Тут ніхто не кланяється нікому, і навіть я своєму босові не кланяюся, а тільки кажу: «Гай»!

— Знали б тебе, як чоловіка славної жінки, знали б тебе, як, наприклад, Райхмана, Райсмана. Навіть в Ізраїлі не погордили б твоїми бондами й справили б тобі бенкет як визначному славному чоловікові.

Я зробив, мабуть, квасну міну, бо до такої слави мені вже зада леко — не маю вже часу на один мільйон, не то на мультимільйони. Зате я задовольняюся мультикультурою, замість мультимільйонами.

— Не самими тільки грішми славу здобувається, а й культура славна, — хотів я був заперечити, але вона продовжувала далі.

— Інша слава — медалі. Груди повні медалів.

Мені нагадалися груди Брежнєва з застійної ери. Що ж тепер і його пам'ятники луплять на брухт.

— Медалі, — продовжувала вона, і мені перед очима стали блискучі медалі і хрести.

«Може б дійсно постаратися про кілька медалів та зо два хрести, — гадав я собі. — Не зашкодило б їх затримати на запас. Незабаром можна буде поїхати до старого краю, то буде чим похвалитися. А як ні, то бодай на смерть можна б причепити їх на піджак або виставити на вишитій подушинці. Треба розвідати».

Задзвонив я до свого приятеля, того, що все знає.

— О дуже, добре, що й ти прийшов до голови по розум, — заговорив він тоном, з якого не можна було визнатися, чи він серйозний чи тільки каже так, щоб мене потішити. — Що вже збираєшся відлітати у вирій?

Він серйозний, — зрадів я.

— Медалів хочеш? Слави здобувати?

Я щось м'явкнув у трубку.

— Так, так, то добра ідея, — він дійсно посерйознішав. — Я маю вже три медалі і один золотий хрест. Не зі щирого золота, але китайці так його зробили, такою тоненькою плівкою золота обтягнули, що блищить аж очі сліпить — така то тепер техніка, — він запалився, мов знавець-медальоман.

— І то не дорого коштують, тільки 30-40 долярів. Постараюся для тебе, маю навіть заяви.

Я якось засумнівався, чи заслужив на такі почесті. Однак собі подумав: «Та я вже п'ятдесят з гаком років мучуся політичним еміґрантом».

Далі мене не треба було переконувати. Тільки не знаю, які собі придбати.

МІЛЬЙОНЕРИ

УСМІШКА

Немає спокою на душі та, мабуть, уже й не буде! Звідкіля йому взятися, коли дружина Фрося, виїхавши за кордон тільки на три доби, вмудрилася обміняти мою скромну зарплату на місцеві ліри та витратити все до копійки. Ротшільда від подібного марнотраства апоплексичний удар хапонув би, а їй хоч би що! Лише у смак увійшла. Навезла мотлоху всілякого повну хату, запишалась, в очах якийсь холодний блиск з'явився.

— Бачив би, чоловіче, як там люди живуть! — патетично заявила Фрося. — Тепер мене тут ніщо не втримає: ні робота, ні талони на цукор!

Мовчу. Тупцюю по кімнаті та розгублено потилицю чухаю. Врешті, запитую:

— На який біс здалися нам оті комп'ютери та відеомагнітофони, коли про хліб треба думати?

—Дурник ти, Петю! То речі на продаж, зрозумів? — просвітила дружина.

— Вірно, Фросю, продамо цей мотлох та й заживемо по-людському! Влітку поїдемо до моря, а потім купимо...

— Схаменися! Виручка піде на купівлю електротоварів, що користуються попитом за кордоном, — сказала жінка тоном досвідченого бізнесмена і надовго зникла з сімейного обрію.

Тепер я бачу Фросю в хаті не частіше, ніж генерала Піночета по телевізору. Подейкують сусіди, ніби в Туреччині чи Пакистані вдалося їй за чотири банки «Кільок в томаті» виміняти дублянку, за блок «Столичних» — виварені джинси. Одне слово, чешуть язиками, що кому заманеться. Навіть кажуть, що при такій жінці я скоро мільйонером стану. А мені від тих балачок так сумно, хоч живцем у труну лягай. Кляті капіталісти підступно відкрили свої кордони і вбили осикового кілка у нашу високу свідомість!

Інколи аж сльоза набіжить, коли пригадаю, якої лагідної на вдачу та ощадливої жінки через їхнє барахло позбувся! Бувало, копієчку до копієчки складе, заекономить та й купить на свято гостинці. Дітям — нові сорочечки, мені — дві пляшки пива. Жили собі спокійно, мов у раю. Часом дадуть на заводі пайок, а там кусень м'яса, дві баночки майонезу, пляшка олії. Принесеш те багатство додому, Боже милостивий! Жінка тішиться, діти радіють, розкошуємо днів зо два!

Нині ж діти імпортну жуйку жують, від картоплі ніс відвертають. Я «Приму» смокчу, у вікно дивлюся, жінку виглядаю і думку гадаю: коли ми з Фросею нарешті почнемо жити, як люди?

От на днях вона зателефонувала з «того світу». Запитує, як у вас? Кажу — нудьгую за тобою. А Фрося з нетерпінням:

— Що можна купити на продаж?

З болем сказав:

— Нічогісінько! Продали все, полиці в магазинах безнадійно опустіли, навіть сигарет катма! Залишилась сама вода в Дніпрі!

— Чудово! Приїду, реалізую товар, зафрахтую танкер і мотнусь у Монтевідео, там прісна вода, кажуть, на вагу золота. Гадаю, після цієї операції ми матимемо купу грошей! — бадьоро закінчила розмову моя Фрося.

Нещасна, ніяк не може второпати простої істини. Навіщо нам ті гроші, коли за них купити нічого?

Микола Вавіровський

м. Київ

«Перець», ч. 2/90

Німецький письменник-гуморист
Ернст Роль

ВАЖКЕ ЖИТТЯ

За сто метрів ліворуч від мого будинку, в дворі сусіднього котеджу, зсипано щонайменше п'ять тонн брикету. Було б за іграшки узяти вночі два-три центнери... Але, якщо добре подумати, це не мало б сенсу. Навіщо мені брикет? Коли в нас центральне опалення.

За сто метрів праворуч хтось споруджує дім. На будівельному майданчику акуратно заскладовано десять, можливо, навіть дванадцять тисяч цеглин. Було б за іграшку потягти двісті — триста штук... Але навіщо? Будівництво дачі я закінчив три роки тому. А шкода...

За сто метрів від дачі — кооперативне поле. Цього року як ніколи вродив овес. Розкішне жовто-золотаве колосся хвилюється під подувами літнього вітру...

Чому?

Чому в мене немає коней?!

Ну, хоча б поні?!

З німецької переклав
С. Павлюк

«Перець, ч. 2/90

Книжки

Петро Й. Потічний

ПОЛЬСЬКА БЕЗПЕКА ПРО УПА

Мова іде про книги: Jan Kowalik, «Udzial aparatu bezpieczenstwa w utrwaleniu wladzy ludowej w Polsce w latax 1944-1947; Adnotowana bibliografia prasowa». do uzytku wewnętrznego. Warszawa, Department Szkolenia i Doskonalenia Zawodowego, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, 1981. 510 st.

«Wybór wydarzeń z dziejow wladzy ludowej w Polsce w latach 1944-1952». Naukowy redaktor Tadeusz Walichnowski. Warszawa, Prasa — Ksiazka — Ruch, 1985. 158 st.

Feliks Sikorski, «Kabewiacy w akcji 'Wisla'. Warszawa, Ministerstwo Obrony Narodowej, 1989. 190 st.

Перша книга яка появилася в 1981 році, якраз в час воєнного стану, тиражем 800 примірників, з призначенням «для внутрішнього вжитку» має за ціль зробити доступними інформації в «демократичній» пресі, про події польського апарату безпеки в роках 1944-1947, або від часу створення Польського Комітету Народного Визволення аж до виборів в січні 1947 року.

Інформації походять зі слідуючих періодиків:

1. Органи ППР (Польська партія роботніча), щоденники — «Glos Ludu» «Lublin, Lódz, Warszawa, 14.IX.1944-1947); «Sztandar Ludu» (Lublin, 13.III.1945-1947); «Trybuna Śląska» (потім «Trybuna Robotnicza — Katowice, 11.III.1945-1947); «Wola Ludu» (Poznań, 11.V.1945-1947), і тижневик «Chlopska Droga» (Warszawa, 21.X.1945-1947).

2. Орган ППС (Польська партія соціялістична), «Robotnik» (Lublin, Lódz, Warszawa, 11.XI.1944-1947).

3. Органи СЛ (Стронніцтво Людове), щоденник — «Dziennik Ludowy» (Warszawa, 29.VIII.1945-1947).

4. Орган ПКВН (Польські Комітет Визволення Народовеґо), «Rzeczpospolita» (Chelm, Lublin, Lódz, Warszawa, 23.VIII.1944-1947).

5. Газети воєвідських урядів інформації і пропаґанди — «Jedność Narodowa» (Bialystok, 3.XII.1944 — 15.II.1947).

6. Часописи видавництва «Czytelnik» — «Dziennik Polski» (Kraków, 4.II.1945-1947); «Dziennik Baltycki» (Gdańsk, 19.V.1945-1947)); «Dziennik Lódzki» (Lódz, 6.VII.1945-1947); «Slowo Polskie» (Wroclaw, 1.XI.1946-1947).

7. Тижневики — «Walka Mlodych», орган ассоціації Związek Walki Mlodych (Lublin, Lódz, Warszawa, 18.XI.1944-1947); Zolnierz Polski, орган Міністерства Оброни (Krakow, Warszawa, 24.VII.1945-1947), і орган ассоціяції Polski Zwiazek Zachodni, «Polska Zachodnia» (Poznań, 5.VII. 1945-1947).

В бібліографії узгляднено 14 щоденників та 5 тижневиків, в більшості центральні видання, хоч подано зміст деяких воєвідських видань, з Білостоку, Люблина, Ряшева, і Кракова, теренів які нас саме найбільше цікавлять.

Матеріял зорганізований за всіма бібліографічними правилами і, в додатку до порядкового числа, подає титул вістки (часто теж і автора), назву періодика, річник, число і дату видання, та сторінку на якій знаходиться» інформація. Бібліографія має два роки анотацій: а. одиничну — опис однієї події, та б. збірну — коли декілька бібліографічних позицій відноситься до якоїсь події. Крім цього, книга має вступ, список скорочень, детальний зміст тому (хоч інформації про українське підпілля подається в рубриці «інформації поодинокі і нерозпізнані», тоді як польські угрупування повністю ідентифіковані), та географічний і іменний покажчик, що влегшує корстування бібліографією. Всіх позицій в книзі 6428, а серед них дуже багато таких, які торкаються посередньо або безпосередньо українських місцевостей або дій українського підпілля.

УПА має 121 позицій (насправді більше), ОУН — 1, «Бір» — 3, «Бурлака» — 4, «Хрін» (Гринь) — 9, «Громенко» — 2, «Крилач» — 2, «Ластівка» — 2, «Прорив» (Прірва) — 1, «Врона (Ворон) — 1, «Шум» — 1, «Володя» — 1, «Яр» — 1, «Маріян» (лікар — німець) — 1, «Чумак» — 1, «Дідик» — 1, «Дуда» — 1, «Ксеня» — 1, «Левко» — 1, «Нечай» — 1, «Блискавиця» (боївка УПА) — 2.

З українських місцевостей в покажчику подано понад 220, а в тому такі як Верховини і Павлокома, (вимордовані НСЗ в 1945 році), чи Бірча, Динів, Тісна, ітд, та місця затяжних боїв з УПА мають по декілька позицій.

Редактори не завдали собі труду верифікувати інформації, що й зрозуміле. Вражає одначе факт, що всі польські боївки, як теж і люди підпілля, де лиш можливо, ідентифіковані. Це відноситься теж і до судових вироків над ними. Про українські відділи подано лиш загальні дані, командири ідентифікуються лишень псевдонімами, а всі судові вироки винесені українцям, включно з карою смерти, не подають ніде імен і прізвищ підсудних.

В бібліографії дуже докладно подано процеси проти провідників ВІН і НСЗ, на яких переговори з УПА й намагання знайти порозуміння з українським підпіллям стояли в центрі атаки комуністичного керівництва нової Польщі.

Для дослідника УПА та українського підпілля на українських етнографічних територіях в Польщі ця книга робить доступними вістки про боротьбу, яка точилася в тому часі, та її насвітлення в режимній пресі. Ці інформації не заступлять документальних даних, які напевно знаходяться у фондах польської безпеки, але дають можливість наукової конфронтації джерел і інформації, якщо такі фонди колись нарешті стануть вповні відкритими. Тому появу цієї книги треба вітати.

Друга публікація також претендує на «джерельне» вивчення питання «закріплення народної влади» в людовій Польщі. Вона складається з трьох частин. Першу частину написану Т. Вахліновським, яка дає перегляд дій польського апарату безпеки проти польського і українського націоналістичного підпілля, можна вважати хіба поверховним вступом, який не вносить нічого нового. Відносно ОУН і УПА вживається та сама оклепана термінологія, в якій говориться про банди, терор проти поляків і українців та примусову вербункову акцію для поповнення своїх рядів в Грубешівському повіті осінню 1945 року.

В другій частині (автори В. Добковська і З. Більський) подано «Вибір подій», які починаються 29-им липня 1944 року (Перший Білоруський Фронт перейшов Буг й почалося «визволення Польщі»), і кінчаються 22-им липня 1952 року, ухвалення конституції Польської Речіпосполитої Людової.

Першою згадкою про УПА є повідомлення з 20 жовтня 1944 року про напад на село Долгобичів, повіт Грубешів й смерть шістьох міліціянтів (членів МО). дальше згадано про бій з УПА з 20 вересня 1945 року, в якому мало б загинути 140 вояків УПА, а 107 взято в полон. (Тут варто додати, що документи УПА не реєструють ніде таких великих втрат на цьому терені). Напад на Бірчу 22 жовтня 1945, один із трьох. Напад «Залізняка» на шпиталь в Любачеві, 4 березня 1946, напад на станицю міліції в Щавному, 4 квітня 1946, засідка на шосе Грубешів — Варяж, 28 квітня 1946, де згинуло 27 польських вояків, спільний напад УПА і ВІН на Грубешів 28 травня 1946 під командою «Прірви», напад на Вітрилів 10/11 вересня 1946, напад на село Прусік коло Сянока 20 жовтня, на містечко Динів 16 листопада 1946, і на Млин в Ярославщині 20 грудня 1946 року. Спалення села Річиці на Люблінщині 15 серпня 1947, засідка на ВП біля Варяжа, де згинуло 19 польських вояків, а 35 було ранених — це дві акції УПА за 1947 рік. Крім цього, подано дату викриття криївки провідника ОУН Закерзонського краю Ярослава Старуха («Стяга»), та його смерть, 17 вересня 1947 року, арешт Мирослава Онишкевича («Ореста»), командира Шостої військової округи УПА «Сян» у Вроцлаві, 12 березня 1948 року, та смерть Головного Командира УПА ген. Шухевича-Чупринки, 5 березня 1950 року, в Білогорщі біля Львова.

Визначено також дату постання Операційної групи «Вісла» під командою ген. Стефана Моссора (17 квітня 1947 року), зі згадкою, що в трьох місяцях ця група звела 357 бойових акцій проти УПА, в яких убито 1509 й полонене 2781 членів УПА, та зліквідовано 1178 криївок підпілля. Ліквідовано цю групу 31 липня 1947 року.

Остання згадка дії українського підпілля поміщена під 14/15 травня 1951 року, про скинення парашутної боївки ОУН Б в складі 4-ох осіб, яку 21 травня окружено в Ярославщині і зліквідовано. В цій операції згинув теж член польської безпеки.

Третя частина книжки «Історіографія і стан дослідів», хоч також не задовільна, видається найбільш цікавою, бо подає число й критичний огляд наукових праць, в яких, крім розвитку і дії органів безпеки в загальному, можна знайти згадки теж і про українське підпілля.

Найбільш гостра боротьба проти Людової Польщі точилася на терені т.зв. «Люблінської Польщі, «Ряшівське, Люблінське, Білостоцьке і частинно варшавське воєвідства), де польська безпека понесла 64,7% всіх своїх людських жертв і де боротьба з українським збройним підпіллям була дуже жорстокою. Очевидно, до цього треба теж додати Краківське воєвідство, яке автор зараховує до центральної Польщі.

Пйотр Маєр, автор цієї частини, завважує, що, не зважаючи на вклад апарату безпеки і міліції в боротьбі на цих теренах, не має і досі поважніших монографічних праць, з виїмком хіба книжки W. Gora, Z. Jakubowski, «Z dziejów organów bezpieczenstwa i porządku publicznego w województwie lubelskim». Люблін, 1978, статті N. Kępski, «Z dziejów walki z reakcyjnym podziemiem na Lubelszczyznie: 1945-1947», в збірнику під редакцією В. Ґури, «W walce o utrwalenie wladzy ludowej. Stan badań. Materialy z sympozjum odbytego w Ryni k. Warszawy w dniach 25-26.X.1978 г.» Варшава, 1979, стаття Z. Ziembolewski, «Powstanie i dzialalność Milicji Obywatelskiej w pow. przemyskim w latach 1944-1947» w «Rocznik Przemyski», tom XIX-XX, 1978, та публіцистичний нарис, A. Libliniecki, «Organizacja i dzialalność organow bezpieczeństwa publicznego z sesji popularnonaukowej poswięconej zagadnieniu ksztaltowania się wladzy ludowej na Rzeszowszczyznie», Ряшів, 1966.

Автор жаліється, що не існує інших подібних праць, які вичерпно інформували б про вклад у боротьбу проти українського підпілля апарату польської безпеки, хоч, як правильно завважує, праці Й. Борковського, В. Ґури, Р. Галяби, Н. Коломейчика, Ф. Ришкі, Л. Смосарського, Б. Сидзека і М. Турлейської, які присвячені політичним проблемам теж і це питання. На його думку, заповнення цих люків — це найближче завдання науки. Правда, існує значне число маґістерських і дипломованих праць з цієї ділянки (автор нараховує 292 праці, але, на жаль, подає про них мало бібліографічних даних), але всі вони концентруються радше на дії підпілля, як на контракції безпеки. Цікавим можуть бути маґістерські праці: H. Herman, «Udzial 1 Diwizji KBW w zwalczaniu podziemia ukrainskiego w Polsce w skladzie GO 'Wisla' (19.IV. — 31.VII.1947 г.), Варшавський університет, 1970, та K. Zapalowicz, «Organizacja i dzialalność 1 Dywizji KBW w skladzie GO 'Wisla' (19.IV. — 31.VII.1947 г.), Варшавський університет, 1971.

Існує ряд публікацій спогадового характеру написаних «кабевяками» (J Brzoza, «Beskidzkie noczy», 1971; A. Filar «Gdy umilkly dziala», 1972; W. Jarecki, «Nieostygla ziemia», 1974; W. Jazdzyński, «Umarli nie skladają zeznań», 1961; F. Ksiezarczyk, «Droga w ogniu», 1969; R. Kukula, «A oni gineli dalej...», 1969; T. Szymanski, «Switanie jutra», 1974; St. Walach, «Byl w Polsce czas», 1971; St. Walach, «Swiadectwo tamtym dniom», 1974 і т.д.), але всі вони, як каже автор, терплять на велику дозу суб'єктивізму в оцінці подій.

Досить цікавим з погляду історика треба вважати ряд публікацій, які відносятьсядо дій формацій ВОП (Wojska Ochrony Pogranicza) на теренах охоплених УПА, як наприклад: W. Kasztelan, «Na granicznych rubiezach», Варшава, 1972; E. Granat, «Sluzby mojej początki: Wspomnienia Wopisty», Варшава, 1978; S. Pagaczewski, «Opowieśći udzial znad granic», Варшава, 1963; S. Korczak, «Organizacja i udzial Chelmskiego Oddzialu WOP w walce z podziemiem politycznym w latach 1945-1948», (маґістерська праця в WSNS в Варшаві, 1967); E. Wiśniewski, «Organizacja i walka 8 Rzeszowskiego Oddzialu WOP z ukrainskim nacjnalistycznym podziemiem» (маґістерська праця ВОП в Варшаві, 1964); Z. Banasiak, «Organizacja Karpackiej Brygady WOP i jej udzial w walce z UPA i podziemiem zbrojnym w latach 1945-1946», (маґістерська праця в WSNS в Варшаві, 1964).

Найменше місця присвячено ORMO (Ochotnicza Rezerwa Milicji Obywatelskiej), хоч, як і згадує автор, ці частини включали велике число членів партії і дали свій вклад в поборювання підпілля, а в тому і українського визвольного руху.

В двох залучниках до книги подано число праць, які відносяться до різних формацій польської безпеки за воєвідствами і повітами, та їх участь в боротьбі з підпіллям, теж за воєвідствами і повітами. Подаємо тільки дані, які відносяться до українських етноґрафічних земель. Білостоцьке воєвідство: Авґустів 2, Білосток 1, Біла Підляська 3, Олецько 1, Краківське воєвідство (3 загальні праці): Новий Санч 3; Люблінське воєвідство (2 загальні праці): Білограй 1, Холм 2, Грубешів 2, Краснистав 3, Любартів 3, Люблін 1, Томашів 4, Володава 1, Замостя 2; Ряшівське воєвідство: Березів 2, Ярослав 1, Коросно 2, Лісько 2, Любачів 1, Ланьцут 1, Перемишль 1, Рящів 1, Сянік 2.

Для дослідника українського підпілля в Польщі ця книга з усіма її манкаментами має певну вартість, бо реєструє, хоч і взагальному, деякі публікації в цій ділянці.

Третя із обговорюваних тут книг Ф. Сікорського це типові писання спогадового жанру члена безпеки з ціллю показати ідейність, посвяту і геройство членів 16-і Дивізії КБВ в боротьбі проти УПА.

Ґенезу і дії ОУН і УПА показано як аґентуру «німецького і західнього імперіалізму».

Організаційну структуру «Закерзоння» звужено до 3-ох надрайонів («Верховина» — повіти Кросно, Ясло і Горлиці; «Бескид» — повіти Сянік і Лісько; «Холодний Яр» — повіт Перемишль). Про організаційну структуру УПА кажеться, що мала три тактичні відтинки, але говориться лиш про ТВ «Лемко», в якому, крім двох куренів «Рена» і «Байди», ідентифікується ще й дві самостійні сотні «Смирного» і «Лиса», хоч це псевдоніми тої самої особи з різних часів.

Акцію виселення явно ідеалізується. Автор підкреслює, що переселення відбувалося майже нормально, що «спеціяльну увагу звернено на забезпечення майна, постачання харчів і швидку організацію транспорту» для виселенців (ст. 37). Автор теж твердить, що «українське населення було переселюване з цілим живим і рухомим інвентарем» (ст.38). З книги виходить, що не стосовано жодних репресій проти населення. Наприклад, як один з вояків в Устріках Горішніх знайшов зброю в селянина і допустився «ручного освідомлення» (побив селянина), йому підполковник Ралдуґін загрозив полевим судом, але справу затерто. (ст.83).

Невірно також представлено дії різних сотень УПА та їх ліквідацію. Фактом є, що крім розбиття сотні «Ластівки», коли втрати цього відділу були важкі, ні перед тим ні опісля, сотні УПА не були розгромлені польським, ні тим більше чехо-словацьким військом. Абсолютною неправдою є, що сотня «Громенка» потерпіла 50 відсотків втрат, як результат дій 1-ої Дивізії КБВ. Цікаво, що пробиття сотні через окруження і ріку Ославу приписано відділові «Бурлаки». Це вказує, що Сікорський не вважав за відповідне перевірити своїх інформацій і залишився при думці, якої тримався в 1947 році, хоч і запевняє читача, що крім своїх записок з того часу, він користувався теж і архівним даними. Сотня «Громенка» перейшла чехо-словацький кордон майже в повному стані і була розчленована на менші групи для дальшого рейду на захід. Правдою є одначе, що і командири і стрільці сотні, після майже місячних боїв в дорозі з Перемищини в Карпати, були тотально фізично й психічно виснажені.

Книжці, одначе, не бракує і цікавих моментів. Подано біографії низки польських офіцерів, вказано на проблеми в примінені нової й потреби зміни старої тактики в боротьбі з УПА, розказано про ведення слідства в справі вбивства ген. Сьверчевського тощо. В цілому, одначе, вона, як і зрештою численна література видана міністерством оборони, повна суб'єктивізму, а до того ще й самохвальства автора, який в тому часі виконував функцію шефа штабу, і тому «сукцеси» дивізії досить яскраво ідентифікує із своїми особистими талантами і діями на цьому пості.

Вісті з України

Допомога чорнобильцям. На запрошення товариства «Зеленого світу» та Міністерства охорони здоров'я України в Києві була група канадських лікарів і представників міжнародної організації Green Peace, — повідомила газета *Культура і життя* в ч. 12. — Мета поїздки — допомогти людям, які потрапили під вплив радіяції. Канадці провели обстеження хворих у Корестені Житомирщини.

Серед канадських лікарів було троє українського походження. Їхні батьки народилися в Канаді, однак їх сини чудово володіють українською мовою, чого не скажеш, на превеликий жаль, про деяких місцевих працівників на Україні. Мартин Чепесюк та Борис Балан з Торонта розповіли, що в Канаді з'явилася черга медиків, котрі готові прийти на допомогу чорнобильцям.

Два аспекти сесії Руху в Хусті. Наукова сесія Великої ради Руху відбулась 24 березня в Хусті на Закарпатті. Перша частина сесії була присвячена проголошенню незалежности Карпатської України 15 березня 1939 року. Згадано про її президента о. д-ра Августина Волошина, про прийняття конституції та про відчайдушний опір Карпатських Січовиків вдесятеро переважаючим угорським військам. В неділю, на згадку тих подій, на Красному полі відкрито Пам'ятник хрест, а над школою ч. 1 встановлено пам'ятну дошку.

Друга частина сесії була напруженою і нервовою, бо вирішувалося, чи Рух має перетворитися на партію. Промовці не дійшли до спільної думки. Виглядає, що «на даний час Рух залишається рухом, але ініціятивна група, членів якої назвав Дмитро Павличко, буде працювати над створенням партії. Зроблено заяву, що Д. Павличко і І. Драч виходять з КПРС», — подає в репортажі *Молоді України* від 27 березня ц.р. кореспондент В. Кушнір.

Що чути про мило? У цьому році знову не буде задоволений попит населення України на мило. Міністерство торгівлі України заявило, що туалетне мило буде забезпечене на 95 відсотків попиту, господарське на 89, а синтетичні миючі засоби — на 98 відсотків. На всій Україні, окрім Києва і Ужгороду, введена талонна (карткова) система продажу мильної продукції. У Києві й Ужгороді талонів ще не має, як зрештою, і мила. Цей рік виглядає кращим, ніж попередній, в якому в ринковий фонд України поставлено лише 54 відсотки виробленого господарського мила і 88 — туалетного. Решта продукції була вивезена за межі республіки (МУ ч. 59).

Прес-клюб «Форум». Наприкінці минулого року в Києві створено і зареєстровано незалежну організацію професійних журналистів — Прес-клюб «Форум». Цікаво, що його засновники стали ще й Подільський райком партії м. Києва і райвиконком.

«Форум» плянує видавати свої газети і журнали, створювати власні телепрограми для широкого загалу читачів і глядачів. На сьогодні клюб видає ілюстрований громадсько-політичний часопис «Гостинний двір». В найближчих числах цей часопис продовжуватиме розслідування загадкової бібліотеки

Межигірського манастиря, в якому віднайдено бібліотеку Ярослава Мудрого, і відразу цей підвал замурувала влада, не допускаючи нікого до бібліотеки. (Для прослідження цієї справи в лютому створено урядову комісію.)

Прес-клюб шукає за спонсорами, які були б зацікавлені у розвиткові незалежної преси і міжнародному обміні інформацією між Україною і українською діяспорою. Рівночасно Клюб запрошує до співпраці журналістів, які поділяють його демократичні принципи (К і ж ч. 12).

День жінки. З нагоди Міжнародного жіночого дня 8 березня державний комітет статистики повідомив, що у народному господарстві республіки — 52 відсотки жінок. На виробництвах хеміко-лісового комплексу та в поліграфічній промисловості — 66 відсотків, у целюлозно-паперовій — 46, в машинобудівельній і металообробній — 41.

«Не знаєш, чи то плакати, чи сміятися, — пише Алла Коломієць в газеті *Молодь України.* — А що поробиш: виробництво без жінок зупиниться, та й сім'ю годувати треба — на одну заробітну плату не прожити».

Коли взяти до уваги ще рівень життя, який знижується дедалі помітніше, то цей День жінки можна назвати днем мужности? — суґерує Коломієць.

Церква в Биківні. У селищі Биківня поблизу Києва передано місцевій православній громаді гроші на будівлю нового храму на місці поховання жертв сталінських репресій. В. Таран передав від місцевого Руху 600 карбованців, а Л. Танюк — 550, зібраних під час мітинґу пам'яти масових поховань. Голова фонду милосердя «Поліграфіст» С. Забелін передав ґарантійний лист на суму 20 тисяч крб. (МУ ч. 44).

Унікальна знахідка. У Центральній науковій бібліотеці АН УРСР виявлено унікальну колекцію творів українських художників XVII- XIX століть. Колекція включає 284 мідних пластинок різної величини, з яких друкували ґравюри.

Найраніший твір з 1645 року — портрет польського короля Владислава IV роботи В. Гондіюса. Там теж так звана ґравюра-теза на честь київського митрополита Р. Заборовського (1739) роботи Григорія Левицького (Носа) і дуже цікаві твори Леонтія Тарасевича, Аверкія Козачківського, Ілларіона Мігуна та інших (МУ ч. 38).

Наркотики і наркоманія. «Міністерство внутрішніх справ у нас зареєструвало 27 тисяч з лишком споживачів наркотиків, з яких більше половини страждають наркоманією. Однак їх чисельність продовжує зростати. За останні три роки розкрито 23 тисячі злочинців, пов'язаних з наркотиками. З незаконного обороту вилучено 24 тонни наркотичної сировини», — говорив перший заступник міністра закордонних справ України Л. М. Зленко на спеціяльній сесії Генеральної Асамблеї ООН (МУ ч. 39).

Вандалізм повторюється. Письменник Юрій Покальчук інформує про новий акт вандалізму — «глумлення над могилою видатного поета Василя Стуса».

Останки Василя Стуса, що помер в пермському таборі 1985 року, разом з останками там же померлих його товаришів, Юрія Литвина і Олеся Тихого, були перезахоронені на Байковому цвинтарі в Києві 16.11.1989 року.

Щонедавно невідомі злочинці потрощили скульптурні портрети історичних діячів України, а сьогодні ще не встигли поставити пам'ятника поетові, ще лиш вінки, квіти й портрет, а все це спалено підлою рукою.

«Час зупинити «геростратів», — закликає Покальчук, — притягти до кримінальної відповідальности тих, хто посягає на нашу національну гідність, на нашу культуру, на нашу мову» (МУ ч. 40).

Виключення із СРСР?! У розмові Віталія Мортника з народним депутатом СРСР Анатолієм Собчаком — головою комісії, яка розслідувала тбіліські події, заторкнуто м.і. ситуацію в Азербайджані та Вірменії. Професор Собчак наголошує дуже тяжкі наслідки: «Я вважаю, що якщо якась республіка не визнає Союзу, діє проти нього, ми готові, ми повинні діяти жорстоко — аж до виключення із СРСР». (Ми також, але що діється з Литвою? — А. К.) (МУ ч. 41).

Страйки в Україні. У 1989 році на 222-ох підприємствах і організаціях республіки відбулися страйки, у яких щоденно брали участь в середньому 293 тисяч людей, або майже кожен третій працівник.

Майже всі страйки викликані соціяльно-економічними перекосами. Страйки політичного характеру були тільки на трьох промислових підприємствах Львівщини. У них брало участь в середньому 645 людей (МУ ч. 41).

У цьому році подано статистику, що страйки в СРСР уже перевищили цілорічні страйки минулого року.

Українці Москви. Українці об'єднані в товаристві «Славутич» успішно відсвяткували 21 січня «День України», присвячений актові злуки українських земель. Між іншим, у програму входили читання універсалів та прекрасний виступ хору «Товариства Лева». «Ланцюг єднання» на Україні підтримано мітинґом біля пам'ятника Шевченкові, що було показано популярним телеканалом «Добрий вечір, Москво!».

«Славутич» заснований на початку 1988 року. Його очолює льотчик-космонавт Павло Попович. Товариство збирається видавати свою газету як теж домагається створення ліцею.

Із молодіжної секції «Славутича» створився Український молодіжній клюб (УМК), який об'єднує найактивнішу частину молоді-студентів, аспірантів, молодих робітників тощо. Нині в Клюбі 182 члени, які виявляються головно в культурологічній праці, проте живо цікавляться політичними проблемами.

В Москві діє теж відділення Народного Руху України за перебудову, створене в жовтні 1989 року. Його головне завдання: підтримка Руху та інформація про Рух. Поза тим, відділення виходить з національною символікою на демонстрації, брало участь у заходах під час Дня людини тощо.

Вперше зорганізований УМКлюбом похід «Дзвін» перейшов східніми областями України. Його характер був екологічний в поширеному розумінні: чиста природа, відновлення мови і повернута культура. Учасниками були теж товариші з України й Польщі.

Цього року учасники походу «Дзвін» мають іти трьома головними потоками: зі сходу, заходу й півдня України, щоб 23 серпня з'єднатися в Каневі.

Організатори запрошують до участи українців з діяспори під гаслом «Українці всіх країн, кохайтеся!». Інформації про похід можна отримати під такою адресою:

СССР
119619 Москва
вул. 1-а Карпатська, 2«б»
«Дзвін»
Телефони: 421-21-69,
409-86-43

(МУ ч. 45)

Перехід гетьмана Мазепи до шведів. «Сее учинил всей ради Украины», — він це зробив задля всієї України, а не задля тільки себе, — так сприйняв перехід гетьмана Івана Мазепи до шведів російський князь Меншиков, права рука Петра I.

Газета «Молодь України» помістила обширну односторінкову розвідку В. Сергійчука, заступника декана історичного факультету Київського державного університету. Сергійчук наводить українські, російські й чужі джерела, які вказують на причини, які штовхнули козацького гетьмана на т.зв. «зраду українського народу», як росіяни називали й продовжують називати перехід Мазепи.

— Подобається комусь чи ні, — пише Сергійчук, — а історична правда завжди пробиває собі дорогу. Ось чому я глибоко переконаний, що й радянська історична наука змушена буде об'єктивно оцінити постать Івана Мазепи, знявши з нього ярлик зрадника українського народу. Він ним не був. (МУ ч. 46).

Історія продовжується... Всесоюзне вид-во «Мысль» продовжує випускати відому працю С. М. Соловйова «История России с древнейших времен» у 18 книгах. Уже побачили світ 3 книги (або 6 томів). Це перше радянське багатотомне видання, що міститиме як повну «Историю...», так і деякі дослідження, статті, спогади. В дожовтневій Росії вийшло з друку понад 300 різних творів видатного російського вченого.

Соловйов народився 1820 р. у Москві, в родині священика. Хлопчика непереборно вабила історія. Читання стало для нього найулюбленішим заняттям. Уже юнаком він, перший учень гімназії, добре знає праці тодішніх істориків, особливо Карамзіна, якого перечитав не менше 11 разів.

Потім — Московський університет, захист докторської дисертації. Молодому вченому — 27 років.

Свою «Историю...» Соловйов довів до 29-го тому, який вийшов уже після його смерті, що сталася 1879 р. Перший том учений готував більше 3-х років, а починаючи з другого тому, щороку видавав по одному.

Відома праця Соловйова стала російською історичною класикою.

Нам, українцям, залишається хіба що пошкодувати, що «История...» Соловйова написана з відверто шовіністичних позицій. Так, для історика скрізь «русские волости» (тобто російські) — і навколо Москви, і навколо Львова чи Луцька... А князі теж «русские» (російські виходить) — чи то Іван Калита, чи то Лев Галицький.

Це антиісторично, адже «руський» чи «давньоруський» зовсім не оз-

начає «російський» чи «давньоросійський».

Про шовіністичні «окуляри» вченого треба пам'ятати, беручи до руки його «Историю...» (Дзвін, ч. 1/90).

Дипломати голосують. За кордоном Україна має чотири представництва: при ООН у Нью-Йорку, при відділені ООН та інших міжнародних організацій у Женеві, постійне предстваництво при ЮНЕСКО у Парижі, а також постійного представника при міжнародних організаціях у Відні. Члени дипломатичного корпусу — 70 у Нью-Йорку, 21 у Відні та Парижі — голосували в своїх дипломатичних представництвах на депутатів до Верховної Ради України в Київській виборчій окрузі, де є Міністерство закордонних справ України. (На кого вони голосували? — А. К.) (МУ ч. 48).

Комп'ютери від земляка. Недавно учителі та учні Лозівської середньої школи на Тернопільщині одержали два комп'ютери. Подарував їх школі уродженець Лозової, викладач Вісконсинського університету Ярослав Шеп, який під час останніх відвідин села пообіцяв лопомогти школі обладнанням.

Комп'ютери «застрягли» на митниці до часу виплати належности за мито, що заплатив місцевій когосп на прохання школи. Незабаром прибули спеціялісти з Вісконсинського університету, щоб налагодити складні пристрої (МУ ч. 48).

Міжнародний клюб «Польща-Україна». Президент цього клюбу є Кшиштоф Субоч із Щецінку в Польщі: Клюб здійснює багато важливих проєктів. Цього літа вдруге відбудуться безвалютні поїздки-обміни між молоддю міста Щецінек та Києва, нав'язано дружбу між школярами міста Чарне та київською школою, між учнями музичних шкіл Щеціна та Києва тощо. Девіз президента Субоча: «Як виховаємо молоде покоління — таким буде сусідство наших народів (МУ ч. 48).

Кур'єр ЮНЕСКО. Перший випуск *Кур'єра ЮНЕСКО* побачив світ українською мовою. Це одне з найпопулярніших видань ООН з питань освіти, науки та культури. Українське видання стало 35-им повним варіянтом щомісячника. 70 відсотків матеріялів журналу надходить з головної редакції з Парижу, а 30 забезпечується українською редакцією.

В першому числі поміщено: розмову про ЮНЕСКО першого заступника міністра закордонних справ України, А. Зеленка; бесіду з головою Товариства української мови, Д. Павличком; розповідь про Петра Гулака-Артемовського; розповідь про древні народні обряди Рівенщини В. Скуратівського (МУ ч. 48).

Від себе додамо, що до появи цього журналу українською мовою дав поштовх проф. Володимир Гаврилишин, президент Школи менежменту в Женеві. Він написав листа до головної квартири ЮНЕСКО про те, що Україна, член ООН і ЮНЕСКО, 50-ти мільйонова нація, не має своєю мовою цього журналу. — А. К.

Генеральне консульство Федеративної Республіки Німеччини відкрито щонедавно в Києві. Це перше дипломатичне представництво західньої країни. В культурній програмі уже пройшов фестиваль сучасного німецького

кіно в Запоріжжі, відбулася виставка архітектури, приготовляються Дні Мюнхену в Києві, є намагання запросити художні колективи України до Німеччини. Генеральним консулем є граф фон Бассевіц (МУ ч. 51).

«СЛОН» — Соловецькі табори особливого призначення. Історична розвідка Данила Кулиняка про Петра Калнишевського — останнього кошового Запорізької Січі, що друкувалася в газеті «Молодь України» в листопаді 1989 року п.н. «Соловецький в'язень», викликала чимало відгуків.

Калнишевського була засудила цариця Катерина на кару смерти, одначе, на прохання князя Меншикова, його «помилувано», запроторюючи на 86-му році життя на Соловки. Там він у монастирській тюрмі, в нелюдських умовинах, проіснував 27 років та помер, проживши 112 років. Калнишевський єдина історична постать, яка прожила у трьох століттях, бо народився він у 1690 році (цього року припадає 300-ліття від його народження), а помер в 1802 році.

Ми заторкнемо одне питання — Соловки після 1917 року, про що згадує у відповіді автор розвідки:

Якщо за весь час існування монастирської тюрми при царизмі в ній було ув'язнено понад 300 чоловік, то пізніше тут було вже понад 300 тисяч в'язнів на початку тридцятих років, а в 1933-34 роках — понад 662 тисячі. Мільйон нещасних пройшов через соловецьку Голгофу. Тисячі з них були тут розстріляні: просто так, для залякування (так, в один з днів 1929 року з цією метою розстріляно 300 чоловік), для «розрідження», для «профілактики», для «оздоровлення обстановки», «з нагоди 20-х роковин Великої Жовтневої Соціялістичної революції», коли 7 листопада 1937 року стратили групу в'язнів, переважно з України, засуджених 1934 року до десятилітнього ув'язнення, а серед них і Леся Курбаса, і табірну лікарку Володимиру Крушельницьку... Та ще більше загинуло тут від голоду, холоду, хворіб, непосильної праці, туги за рідною землею...

Першими ж в'язнями «СЛОНу» стали в червні 1920 року сотні колишніх українських січових стрільців, вояків Української Галицької Армії, переведені з підмосковського табору Кожухи — серед них був і колишній начальник II штабу УГА Сень Горук. Трагічний символ — від останніх козаків Запорізької Січі до українських січових стрільців... Від Калнишевського до Курбаса...

Отож, вшановуючи пам'ять Петра Калнишевського, ми ніколи не забудемо і сотні тисяч мучеників, які знайшли свій кінець на Соловках вже після його смерти. Ми вшановуємо і їх пам'ять!

РІЧНІ ЗБОРИ СТАНИЦІ БРАТСТВА В СТ. КЕТЕРИНС.

Загальні Річні Збори Станиці Братства колишніх вояків 1-ої УД УНА в Ст. Кетеринс відбулися 8 лютого 1990 в Українському Чорноморському Домі. Присутніх 19 членів.

Збори відкрив голова Омелян Гаврилишин і закликав присутніх вшанувати однохвилинною мовчанкою пам'ять 14 членів нашої Станиці, які відійшли у вічність.

Зборами проводила президія в складі: голова Михайло Саламон, член — Василь Михаськів і писар Володимир Павлусь.

Прочитаний порядок нарад прийнято одногосно, а також без змін був прийнятий протокол з минулорічних Загальних Річних Зборів. Відтак слідували звіти поодиноких членів Управи. Після звітів вив'язалась коротка дискусія, в якій присутні дали признання управі за проведену працю.

Після дискусії, на внесок голови Контрольної комісії Михайла Чорнописького, уділено абсолюторію управі.

На його ж пропозицію переобрано на голову Станиці Омеляна Гаврилишина і всю стару управу.

У свойому слові переобраний голова подякував за довір'я і сказав, що він розраховує на повну співпрацю не лише членів управи, але всіх членів Станиці, так, як це було в попередньому році.

Напрямні праці Станиці обговорить управа і подасть до відома членам на найближчих ширших сходинах.

Збори закінчено гимном «Не пора, не пора...»

Після Зборів вшановано відспіванням «Многих літ» нашого дуже заслуженого для Станиці і української громади члена управи і голову Українського Чорноморського Дому Василя Михаськова з днем народження. Від Станиці вручено йому малий дарунок.

Д. Казанівський
писар

ЗАГАЛЬНІ ЗБОРИ СТАНИЦІ БРАТСТВА В ЕДМОНТОНІ

Загальні збори Станиці відбулись 28 січня 1990 р. в присутності 28 членів. Зборами проводила президія: В. Багнюк — голова, Б. Небожук — секретар. Після прочитання і схвалення протоколу з попередніх Загальних зборів, від управи звітував секретар, касир, організаційний референт, кольпортер і голова.

Як звітував голова, М. Кучер, діяльність Станиці була обмежена коротким часом через спізнений реченець минулорічних Зборів. Все таки в минулому році управа провела збірки на пресовий фонд «Вістей комбатанта», на інвалідський фонд і для Братства «Броди-Лев». В 45-ту річницю бою під Бродами в липні вшановано пам'ять поляглих Панахидою в церкві св. Юрія, після чого відбулась ширша зустріч дивізійників і їх родин. Під час зустрічі М. Кучер виголосив доповідь про брідську кампанію в 1944 р.

Члени Станиці брали участь у всіх імпрезах української громади Едмонтону. При кінці року З. Прокоп провів збірку на куплення «зерокса» для Т-ва української мови ім. Т. Шевченка в Києві. Зібрано 7500 долярів, які передано до Канадського інституту українських студій на закуплення потрібної апаратури.

На внесок голови Контрольної і номінаційної комісії, З. Прокопа, вибрано управу майже в минулорічному складі, а саме: М. Кучер — голова, М. Чучман — заступник голови, Б. Небожук — секретар, М. Свистун — касир, З. Прокоп, В. Багнюк і М. Блавацький — Контрольна і номінаційна комісія та ряд інших членів.

На Зборах продискутовано місцеві справи й події в Україні, подано інформації про поїздку до Фельдбаху в Австрії та про можливості пенсій з Німеччини й Англії.

Збори закінчено відспіванням «Не пора».

Б. Небожук.

КНИГА — МЕМОРІЯЛ СВІТОВОЇ ЛІҐИ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ В'ЯЗНІВ

В першій половині місяця квітня ц.р. появилось з друку документальне видання Світової Ліґи Українських Політичних В'язнів, присв'ячене подіям Другої світової війни в Україні.

Книга — меморіял появляється саме в 45-річницю розвалу Третього Райху. Її також завданням є вшанувати мільйонові жертви українського народу, які впали в боротьбі з нацистською Німеччиною.

У 80-их роках, коли на українську діяспору пішов скажений наступ зі сторони своєтського КҐБ та деяких жидівських кіл, звинувачуючи вихідців з України в часі Другої світової війни в злочинстві супроти людства, українські політичні в'язні німецьких тюрем і концтаборів скликали в 1985 р. Конґрес українських політичних в'язнів, який в листопаді того ж року в Торонті засудив цю українофобну атаку. Учасники конґресу (біля триста осіб з різних континентів) доручили при тому новообраній управі підготовати до друку документальний збірник про події Другої світової війни в Україні, який мав дати вірний образ змагань українського народу в боротьбі з німецьким нацизмом.

Головна Управа Світової Ліґи Українських Політичних В'язнів виконала це доручення так, що запляновала в початках книга на 600 сторінок, розрослася до 1294 сторінки великого книжкового формату. До числа свідчень українського підпілля ввійшли до книги наукові розвідки, історичні нариси, аналізи, статистика жертв і знищень, спогади. Оформлено окремі розділи, як «Жінки в національному резистансі», «Терор в містах і селах», «Каторжна праця робітників «Ост», «Примусова репатріяція» та інші. До підпільної дії ОУН й УПА та відкритого резистансу народу включеного поневіряння, тортури і біль цілого народу, який не здавався брутальному завойовникові.

В праці над збірником взяло участь біля сотні авторів а вісім-сторінковий зміст книги говорить сам за себе. Біля 90 сторінок книги призначені англомовному читачеві. Показники імен та предмету дають читачеві легку орієнтацію в цій велеканській документальній книзі. Книга носить назву «**В боротьбі за Українську Державу**» а в англійській «**Struggle for an indepen-**

dent Ukraine». В книзі використані нові й досі недруковані матеріяли. В ній вміщено автентичні документи ватиканських і німецьких архівів, в яких наглядно засвідчено, що українське підпілля і Церква вже на початку засудили злочинну поведінку імперіяльних завойовників. Книга появилася під редакцією д-ра Михайла Марунчака.

Книгу можна набути у видавництві або в книгарнях. Ціна одного примірника 65.00 долярів, плюс пересилка. Ті, які передплятять книгу перед першим травнем ц.р., платять тільки 50 дол. і кошти пересилки (в Канаді 5 долярів, поза границі Канади вісім долярів). Адресувати:

WORLD LEAGUE OF UKRAINIAN POLITICAL PRISONERS
418 ABERDEEN AVENUE
WINNIPEG, MANITOBA
R2W 1V7

ПРЕСОВИЙ ФОНД „ВІСТЕЙ КОМБАТАНТА“

В часі від 16 лютого до 26 квітня 1990 р. ми одержали ось такі вплати на пресовий фонд журналу:

Станиця Братства 1 УД УНА — Клівленд із збірки на поминальній тризні св.п. Івана Сміґуровського-Снігур зложили пожертви: Володимир Сміґуровський (брат) **дол. 100.00, по дол. 20.00:** Ігор Руденський, Богдан Кічун і Ігор Юрків, мол. **по дол. 10.00:** Михайло Дудич, Петро Ґац, Микола Червецький, Марія Ковалисько, Орест Іванюк, Володимир Швед, Іван Маґоцький, Іван Бачинський, Михайло Трач і Михайло Лаврів **разом 260.00**

Станиця Братства 1 УД УНА Нью-Йорк, із збірки в часі тризни, замість квітів на могилу св.п. Михайла Бурчака зложили: **по дол. 25.00:** Ольга і Роман Кобрини та В. і Р. Ґлух, **20.00** Петро Буняк, **15.00** Володимир Сімків, **по дол. 10.00:** Дам'ян Ліщинський, Антін Тимкевич, Юрій Ференцевич, Роман Клос, Богдан Артимишин, Осип Голинський, Михайло Гись, Ярослав Закаляк, Роман Гаєцький, Марія і Роман Данилюки, Ліда і Андрій Закревські, **5.00** Корнило Григорович **разом 200.00**

Василь Барчук — Гамільтон, із збірки на тризні побр. св.п. Василя Халапенка 100.00, від родини покійного на «нев'янучий вінок» 50.00 **разом 150.00**

П-ні Оля Литвинець — Чікаґо в пам'ять мужа св.п. Романа **150.00**

П-ні Розалія Шибінська — Едмонтон в пам'ять мужа св.п. Івана **60.00**

Станиця Братства І УД УНА Рочестер із збірки в пам'ять померлого вояка УГА св.п. Володимира Кольця, пожертви зложили: по дол. 10.00: Любомир Білик, Степан Ольшанський, Володимир Мотика, по дол. 5.00: Мирон Масловський і О. Кольцьо **разом 40.00**

Юліян Юрій Юрінець — Чікаґо, в пам'ять приятеля св.п. Івана Сміґуровського-Снігура **25.00**

Н.Н. — Онтаріо, наш довголітній передплатник та прихильник на розбудову журналу **2,000.00**

Василь Федорович — Торонто	**200.00**
Богдан Боднарук — Торонто	**100.00**
Олекса Задойко — Торонто	**100.00**
д-р Роман Кравчук — С. Орандж	**60.00**
Мирослав Сендзік — Австралія	**52.00**
Євген Орищин — Торонто	**50.00**
Василь Саломон — Торонто	**50.00**
Михайло Цяпа — Ен Арбор	**50.00**
Евстахій Загачевський — Рочестер	**40.00**
Орест Грабик — Філядельфія	**30.00**

по дол. 28.00: Зенон Бандура — Монтреаль, Евстахій Остапчук — Торонто, Ігор Друневич — Торонто, Ярослав Куницький — Торонто, Василь Недошитко — Торонто **разом 140.00**

по дол. 25.00: Михайло Березовський — Ортонвіледж, Микола Терентяк — Вінніпеґ **разом** **50.00**

Кир Іван Прашко — Австралія **22.00**

по дол. 20.00: Степан Дух — Саскатун, д-р Олександер Ґардецький — Філядельфія, п-ні Зена Зарицька — Плейнвю **разом** **60.00**

по дол. 18.00: Стеапн Чучук — Чікаґо, Павло Остапович — Торонто, Любомир Городник — Гамільтон, Іван Ґайда — Франція, Зенон Городецький — Торонто, Юліян Чорній — Чікаґо **разом** **108.00**

Петро Антонишин — Бурлінґтон **13.00**
Іляріон Кушніренко — Торонто **12.00**

по дол. 10.00: Роман Білик — Рочестер, Ярослав Москва — Тандер Бей, Роман Дуда — Дітройт, Василь Самсон — Монтреаль, д-р Евген Грабарчук — Сідер Ґорв, Богдан Матіяшек — Петерсон, Ярослав Голуб — Дітройт, Михайло Мельник — Чікаґо, Василь Гаврилюк — Гартфорд **разом** **90.00**

по дол. 8.00: Остап Стецьків — Міссіссаґа, Іван Фіґоль — Торонто, Степан Янківський — Вінніпеґ, Онуфрій Білоголовський — Баффало Василь Гнатів — Австрія **разом** **40.00**

Анатоль Софінський — Австрія **6.00**

по дол. 5.00: Орест Іванюк — Парма, Мирослав Трешневський — Дітройт, Ярослав Кульчицький — Гамільтон, Осип Левицький — Вудгейвен, Антін Феденишин — Спрінґфілд, Микола Швед — Редфорд, Михайло Хаблук — Вінніпеґ, Василь Корж — Товсон, Олександер Камінський — Дітройт **разом** **45.00**

д-р Роман Романович — Вінніпеґ **3.00**

Разом **4,206.00**

Наше щире співчуття пересилаємо Родинам і Приятелям свв.п. Михайла Бурчака, Василя Халапенка, Романа Литвинця, Івана Шибінського, Івана Сміґуровського-Снігура і Володимира Колцьо.

Дякуємо всім щирим жертводавцям, організаторам збірок та Управам Станиць за піддержку журналу.

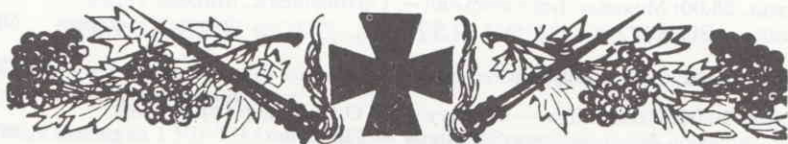
Окремо дякуємо щиро панові Н.Н. за так знатну пожертву та за теплі слова з призначням нашому журналові.

Редакція і Адміністрація В.К.

Просимо справити:

ВК ч. 1/1990, стр. 91, в пресовому фонді другий рядок згори просимо викреслити, він є двадцятим рядком здолу, а вставити: «Колодій — Філядельфія, Володимир Сміґуровський — Парма, Іван»
Просимо вибачення у побратима Ярослава Колодія, Володимира Сміґуровського і Івана Сміґуровського-Снігура. В між часі останній помер. Вічна Йому Пам'ять!

Адміністрація ВК

Ті, що відійшли...

Четар ІВАН НОСИК
*27.І.1899 – 5.VIII.1989

Іван Носик народився в Тернополі в 1899 році. Змалку займався спортом і належав до «Сокола», а здвиг соколів у Львові зробив на нього незабутнє враження. Зголосився до Леґіону УСС, але як малолітнього його звільнили. Повернувшись додому, попав у московську тюрму, і тільки завдяки старшині російської армії, який квартирував в домі його батьків, його не вивезли на Сибір. Повернувшися до школи, закінчує т.зв. вищу реальну школу, тобто гімназію з обов'язковим навчанням французької мови. Французька мова пізніше пригодилася йому під час визвольної війни та скитальського життя.

Покликаний до австрійської військової служби, після закінчення вишколу для резервових старшин, опинився на італійському фронті. Після розпаду Австро-Угорщини зголосився до української армії. Як комендант сотні в 4-ій Золочівській бриґаді, брав участь у всіх боях проти наступаючої польської армії Галлера. Коли ту бриґаду переформовано на 21-у Збаражську бриґаду в складі ІІ-го корпусу, продовжував воєнні дії на східніх землях України.

Підвищений до ступня четаря, проходить усі страхіття чотирикутника смерти й ліквідації решток наших збройних сил. Завдяки документові за підписом Петлюри, в якому писалося про відвідини, не попав до табору полонених у Тухолі, а післано його до львівського центру поворотців.

Свої студії на медичному факультеті Іван Носик почав в Українському тайному університеті у Львові. Після ліквідації переслідуваного польськими властями університету став до праці в кооперації, організуючи книгарнянські відділи в Чорткові й Борщеві. Рівночасно записався до Українського вільного університету в Празі, який закінчив абсолюторією прав й суспільних наук.

Під час 2-ої світової війни, на еміґрації в Кракові, став прокурентом акційної спілки УГАС, що була перебрала функції Центросоюзу в окупованій Польщі. Після повернення в

рідні околиці став директором споживчої централі на Чортківщину. Із зближенням фронту знову еміґрував до Праги, а згодом до Австрії.

В Інсбруці був активним членом Братства св. Андрея, рівночасно студіював в Інсбруцькому університеті. Як причинок до наукової праці про тирольсько-баварські війни, появилася друком українською мовою його книжка про пам'ятки й мистецькі цінності старого Інсбурку. Вона зареєстрована в національній австрійській бібліотеці у Відні.

Прийшла черга на виїзд до Канади. В Торонті став членом Української Стрілецької Громади, кількакратно вибирано його головою Головної Управи. Став співосновником і першим секретарем Літературно-мистецького клюбу. Був членом комітету розмалювання церкви св. Николая в Торонті та представником УВУ на провінцію Онтаріо.

Помер 5 липня 1989 року.

Іван Носик ціле життя був чесною роботящою людиною, з виду гарний, елеґант. Був вояком і активним громадянином.

Іван Кедрин

СОТ. РОМАН БОЙЦУН
*14.8.1920 — 14.4.1990

Коли люди готовились до великого празника Воскресіння Христового, серед Торонтонського Братства Дивізійників облетіла прикра та несподівана вістка, що член Головної Крайової Управи, Член Управи Ради Українських Комбатанських Організацій, загально знаний, шанований і люблений старшина Дивізії Роман Бойцун не живе. Помер якраз у Великодню суботу, і тим позбавив Великодньої радости свою родину і членів нашого Братства та й своїх приятелів і знайомих.

Не легкий життєвий шлях судила доля покійному. Народився він у серпні 1920 року у місті Золочеві у тяжкий повоєнний час. Тоді ще де-не-де диміли дотліваючі воєнні пожарища. Ще тут то там лунали зриви залишених стрілен. По містах і селах стирчали нагі димарі і стіни спалених будинків. Поля стоптані ворожими ордами, шляхи розорані тяжкими возами. Варшава святкувала перемогу, а її адміністрація шиканами і глумом над нашим народом пробувала доказати свою панську вищість. У такий тяжкий час, коли проблемою було придбання найконечніших засобів до життя, прийшов на світ Роман, як четвертий син шестидітної родини. Малий Роман подивляв тисячі паломників на Підлиську гору до Маркіянового Хреста; прислухувався до розмов зібраних у гурти своїх старших земляків про їхні переживання, бої, нарікання і набирався національної свідомости і розуміння Шевченкових слів «у своїй хаті своя правда».

Після закінчення початкової школи вступає до гімназії. На 13-тому році життя втрачає матір. Вивчає історію свого народу і його боротьбу за свої права, а в рядах Пласту сталить свій характер і волю до майбутньої служби своїй громаді і свойому народові. У спортовій дружині копаного м'яча боронить воріт і набирає завзяття до майбутньої оборони своєї рідної землі. Повний поривів до боротьби за кращу долю свого народу стає членом Націоналістичної Організації і заповідь — «Здобудеш Українську державу або загинеш у боротьбі за неї» стає провідною думкою його життя.

Після закінчення гімназійних студій стає на працю в українській кооперації, у її молочарському відділі.

Коли ж наслідком умови двох найгірших в історії тиранів Гітлера і Сталіна, червона орда рушила на

наші західні землі, на наказ, Роман залишає рідні пороги і виїжджає на захід, де на Підляшші організує молочарню і там працює. Після 7-ми місяців виїжджає на військовий вишкіл до села Барвінок, а звідтіля до Нойгаммеру і у ряди Укр. Леґіону у відділ «Нахтіґаль», з яким відбув бойову кампанію аж до його розв'язання. Після того бачимо його у рядах Укр. Дивізії «Галичина». Маючи за собою попередній вишкіл і фронтову заправу, скоро авансує і осягає ступінь сотника у пробойовому курені «Фюзілієрів», де командує 4-ою сотнею тяжких скорострілів. З нею пережив траґічні бої під Бродами, з яких з Божим Провидінням вийшов цілo. Свої воєнні і бойові дії закінчив півторарічним американським полоном у Німеччині.

Звільнений з полону, опинився в Реґенсбурґу. Тут одружується з Анною Кульчицькою-Вачинич і в 49 році виїжджає до Австралії, де прийшлось тяжко працювати, щоб подбати про кращу долю своїх 3-ох діточок тепер професора Кестон коледжу Марка, Сяні і Галі, якими наділив Господь родину Бойцунів. У вільний від заробітної праці час Роман будує самотужки свою власну хату. В наслідок бажання, щоб діти зростали в укр. середовищі, і щоб бути ближче своїх сестер і брата, у 69 році Бойцун переїжджають до Торонта. Тут дітей посилає до СУМ-у, а сам працює у Видавництві «Гомін України». Вступає у члени ЛВУ і Братства Дивізійників. У війську серед свого вояцтва мав опінію строгого і вимогливого старшини. Сам був добрим і такими хотів мати всіх своїх вояків. У цивільному житті це була лагідна, добряча людина. Дуже працьовитий. В Канаді теж збудував собі у вільний час літню хату. У праці точний і докладний. Надзвичайно товариський і услужний. Над усе любив свою родину, дружину, а для дітей був готовий на всякі жертви. Відхід Романа у вічність — це велика втрата для родини, неоцінена втрата для Братства, для його приятелів і для цілої громади. Братство віддало своєму побратимові належну пошану. Побратим капелян о. В. Шараневич відправив панахиду з участю хору Бурлака. Труну вкривав прапор Братства, а в часі похоронних відправ прапороносці держали стійку біля домовини.

Над могилою попрощав сот. Романа побратим д-р О. Сокольський, На поминальному обіді пращав Побратима Романа інж. М. Кальба від ДУН. В. Окіпнюк від Проводу укр. націоналістів і від Визвольного Фронту, п. Яворський від золочів'ян. Подяку від родини зложив брат Покійного. Пращаємо і ми Тебе, дорогий побратиме Романе, бажаємо, щоб канадська земля була Тобі легкою. Пам'ять про Тебе ми заховаємо назавжди. Дружині Анні, дітям і всім членам родини висловлюємо наші найщиріші співчуття.

Під час похорону зібрано 3,300 дол. дітям-жертвам Чорнобиля.

Приятель І. Падик

ІВАН МЕДВЕДЧУК
*25.2.1925 — 22.2.1990

22.2.1990 р. помер по довгій недузі у Франкфурті в Німеччині наш побратим **ІВАН МЕДВЕДЧУК,** нар. 25.2.1925 у Вербівцях біля Косова. Ґімназистом вступив до Дивізії, в Ріміні був високовартісним футболістом таборової команди. Переїхав до Англії, а звідтіля був заанґажований до УСК «Тризуб» в Торонто та коротко до УСК «Україна» в Монтреалю. Після нещасливого випадку в часі змагань переїхав на лікування до Німеччини, де одружився і вступив

до американських Вартівничих сотень; в ранзі майора пішов на емеритуру. Над могилою попращав Покійного від Б-тва Дивізійників П. Шутра в німецькій мові, в українській мові попращала від Б-тва і Центр. Представництва Укр. Еміґрації в Німеччині вдова по Дивізійникові, Марія Сімків. В похороні взяла участь тричленна делеґація Б-тва, багато українців і німців. Покійник залишив у смутку дружину, доньку з зятем і внука.

ВІЧНА ЙОМУ ПАМ'ЯТЬ!

Б. Ш.

ВОЛОДИМИР КОЛЦЬО

Володимир Колцьо, бувший хорунжий Української Галицької Армії, помер у Рочестері, НЙ, США дня 20 лютого 1990 року.

Покійний народився 13 серпня 1899 р. в Судовій Вишні в Західній Україні. Маючи середню освіту, був кооперативним та освітнім робітником у Судовій Вишні, а від 1932 року повітовим інструктором філії товариства «Просвіта» в Бучачі.

Був в'язнем польських тюрем в Перемишлі та Львові.

Після ізходу з Рідніх Земель, перебував з родиною в Німеччині звідки переселився у 1949 році до Рочестеру.

В Рочестері став членом-співосновником відділу Об'єднання Бувших Вояків Українців Америки та товариства «Самопоміч». Був теж членом багатьох українських культурно-освітніх організацій, між іншими «Пластприяту» та хору «Сурма». В церковній ділянці був членом будівельного комітету Української Церкви св. Богоявлення та ктитором цієї ж церкви співав у церковному хорі.

Давав щедро на народні цілі й був фундатором Українського Інституту при Гарвардському університеті.

Володимир Колцьо був загально знаним та поважаним членом рочестерської громади.

Покійний залишив у смутку дружину Євгенію, з роду Крижанівських, з котрою прожив 55 років, та сина, Нестора, з дружиною Маґдою, дочку Лесю, з мужем Петром Матійцем, як рівно ж онуків, Ксеню і Богдана Колців та Ніну Матійців.

Члени Станиці Братства Кол. Вояків 1-ої Української Дивізії УНА віддали покійному останню вояцьку прислугу в похоронному заведені, в церкві та на цвинтарі. Заступник Управи Станиці Б-тва, Василь Білан, сказав нагробне прощальне слово.

Подав

Володимир Мотика

ІВАН ШИБІЦЬКИЙ

*17.3.1924 — 23.12.1989

По короткій важкій недузі ненадійна смерть вирвала з наших рядів на 65-му році життя нашого побратима, члена станиці Братства в Едмон-

тоні і організацій Українського Визвольного Фронту Івана Шибіцького.

Покійний Іван народився в селі Плесняни, Тернопільська область. Після закінчення школи в місцевому селі разом із братом Богданом і сестрою Фаврохою помагав родичам господарити. В 1944 р. зголосився до дивізії «Галичина», перейшов рекрутський вишкіл в Нойгамері, брав участь в поборюванні комуністичних партизан на Словаччині, Юґославії та боях під Фельдбахом. Після закінчення війни перебував у полоні в Ріміні — Італія і 82-му таборі полонених в Англії. Після звільнення з полону одружився з Розалією Бордун 27-го грудня 1949 р. В Англії народилося їм двоє дітей, син Богдан і дочка Міля. В 1958 р. Іван переїхав з родиною до Канади і поселився в Едмонтоні, став членом Братства Дивізійників і включився в суспільно-громадську працю Дому Української Молоді, організацій УВФ і церкви св. Йосафата.

Похоронні відправи відслужив о. Василь Волошин, кол. дивізійник, прощальне слово на цвинтарі св. Михаїла, де спочив покійний Іван, сказав Петро Дацків. У пам'ять дорогого мужа Івана дружина склала $60 на пресовий пресфонд «Вістей Комбатанта».

Покійний Іван залишив в глибокому смутку дружину Розалію, сина Богдана, дочку Мілю, онука Юрка, ближчу і дальшу рідню в Україні та багато друзів і побратимів зброї. Хай канадська земля буде йому легкою!

М. Кучер

Військові новини

Як ось тепер виявляється на основі розвідчих звітувань, то хемічний завод у Лівії, який у США завжди підозрівали в продукції отруйних ґазів і хемічної зброї, не був, як це було подано на початках, знищений великим вибухом і пожежею до тієї міри, що він перестав діяти. З Тунізії повідомляють, що хемічний завод в Лівії був пошкоджений, але не дуже. Була це «показуха» для того, щоби відвернути увагу від того, що там насправді діється. Завод був «пошкоджений у деяких місцях, але без дійсної шкоди для нього». Із цього виходить, що Каддафі вдалося і цим разом «обрехати світ...»

У зовсім новій протилежності, що практикувалася досі у Вашінґтоні, президент Буш почав видавати чи радше квестіонувати прилюдно, що претенсії Ізраїля на суверенність Східнього Єрусалиму, не вкладені в американську закордонну політику. Очевидно, що ці заяви Буша викликали велике занепокоєння серед визначних міжнародних жидівських кіл, а зокрема серед

жидів в Америці. Всі ці жиди, які живуть у діяспорі, підтримують концепцію, що ця частина Єрусалиму, котру приєднано війною 1967 року, мусить належати Ізраїлеві. Але США не визнавали офіційно приєднання Ізраїлем Східнього Єрусалиму, і далі уважають цю частину окупованою територією так само, як смугу Ґази і Західній Берег.

Теперішний президент Куби, Фідель Кастро, заявляє, що він припинює зовсім свою допомогу Нікараґуа — у цивільному та військовому розумінні. Ми знаємо, що Кастро допомагав Нікараґуа повне десятиріччя, а його стосунки з санданістським урядом вирішували, що цією допомогою він втримував Ортеґу у проводі. Крім того, — як кажеться, — доля Кастра тепер невідома, бо Москва розпочала сильну нагінку і обмежує всю допомогу.

У столиці Гаїті, Порт-о-Пренс, дуже довгий час були напруження, щоби усунений від влади генерал Постер Авріля залишив цю країну. І щойно по довших розмовах Авріля та його «прибічників» з американським амбасадором прийшло до згоди. Авріля вивезено на літаку амер. повітряної фльоти, а для заспокоєння країни, на тимчасового голову держави обрано жінку, члена Верховного Суду, Ерту Паскаль-Труййо.

Вже у найближчому часі група чиновників Державного департаменту виїде до Ізраїля, щоби там «із першої руки» провірити всякі можливості переведення в життя запропонованих виборів. Як відомо, то розбіжності у цій справі привели до розвалу дво-партійного уряду в Ізраїлі. Делеґацію США, очолюватиме заступник державного секретаря Л. Інґлебирд, знавець справ Близького Сходу, Джан Келлі і Д. Росс, один із головних дорадників державного департаменту.

У своїх різних виступах член політбюра ЦК КПСС, О. Яковлев, обвинувачив Захід в тому, що надальше відволікає від повнозгідного поліпшення стосунків із СРСР. За твердженнями Яковлєва, стан закордонної політики, щодо східних проблем не перестає позначуватися залишками із часів «холодної війни». А хоч із Вашінґтону лунають миролюбні запевнення, що світ почав входити в період «оновленого миру», — однак США приспішено озброюються.

Ще у квітні мин. року СРСР і Польща створили комісію для остаточного вирішення обставин трагедії в Катині. Польському урядові вдалося пред'явити Москві «всі переконливі докази», які Польща отримала з вірогідних рапортів Червонго Хреста, що розстріл старшин в Катині під Смоленском переводили сов. частини з НКВД, а не гітлерівці, і що прийнята досі під впливом Москви цифра знищених — не була 4,275 осіб, а коло 14 тисяч. Вся ця трагічна правда вийшла наяву щойно тепер, коли, після гласности, було дозволено на розгляд документів у найбільш засекречених справах.

Це вже не перший раз, що в афганських партизанських групах і фракціях намагаються найти «братню згоду» між найбільшою групою муджагенів-фундаменталістів «Гезби Ісламу» і коло десятка інших менших груп. Якраз між ними приходить дуже часто до відкритих і завзятих зударів, а воно дуже обезсилює. За останніми вістками, тільки в останньому півріччі загинуло у цій братовбивчій суматосі понад 100 бійців, а біля 500 було поранених.

Англійська преса повідомляє, що Кувейт зробив договір з СРСР, щоби він доставив йому танки Т-72, протитанкову і протилітунську зброю на загальну суму 1,6 більйона дол. Окрім того, Кувейт веде переговори з Францією, щоби в неї купити 24 бойових літаків типу «Міраж-18». Ця невеличка, але і багатюща країна — вирішила виелімінувати старшого типу зброю, заступаючи її наймодернішою. Одне лишається незрозумілим, чому Кувейт почав відставати у закупах зброї в Америці і Британії, спираючись досі в основному на їхні достави і переніс їх до СРСР?

Чеський міністер Бедрих Молдан звернувся до Москви, щоб вона згодилася перебрати та очистити ці обшири, де перебували досі совєтські військові частини. Сов. військо заснувало біля 200 складів-смітників, зокрема в Богемії і Моравії, де знаходяться радіоактивні отруйні відпадки. Уряд Чехо-Словаччини домагається допомоги йому у цих великих видатках для прочищення довкілля, але Москва у її сучасному скрутному економічному положенні, ледве, чи візьме це прохання серйозно.

Сучасні еміґраційні знавці оцінюють, що положення совєтських жидів тепер набагато краще, як це було 3-4 роки тому. Жиди можуть тепер без будь-якої більшої загрози еміґрувати з СРСР до Ізраїля. Воно дуже добре, що просувники жидівської еміґрації попали у своєрідну «емоційно-еміґраційну настанову» і всіма можливими засобами стараються її підтримувати, бо тепер це справжня нагода для жидівського населення.

Виявляється, що уряд Панами попав у доволі клопітливе положення, бо адміністрація през. Буша не пересилає потрібної готівки. Панамський уряд розпочав теж домагатися заплати за зліквідовані американцями військові склади зброї, що їх захопили американці під час інвазії. Кажеться, що ця зброя належала до департаменту панамських збройних сил і тому її теж не слід уважати за «трофей війни». Урядові речники Панами кажуть, що вони сподіваються від США відповідної винагороди за сконфіскованну зброю і військове обладнання.

Після триденного побуту бувшого президента США Джімі Картера в Ізраїлі появилися незвичайно цікаві його огляди та спостереження про те, що військо Ізраїля вживає перебільшено зброю проти палестинців, підкреслюючи вбивства демонстрантів, ув'язнення арабів без судових розправ і масове руйнування їхніх домів. Картер висуває твердження, що причиною 28-місячного повстання є у великій мірі саме це знущання військовиків над безборонним арабським населенням. Президент Картер скритикував дуже суворо військове правління зате, що воно тримає біля 10.000 палестинців без будь-якого правосуддя.

21-го березня, після 75 літ не завжди спокійного правління, Намібія стала суверенною державою. У столиці Вінгок відбулося дуже ентузіястичне спущення прапору Південної Африки, а на щоглу піднесено синьо-червоний, зелений і золотий прапор новонародженої держави Намібії.

На пресовій конференції міністерства внутрішніх справ СРСР один із його вагомих членів Вадім Букатін заявив, що в Нагорно-Карабахську область знову відведено нові поповнення «спецчастей». Там знову вибухнули більші зудари при спробі оформити самоуправління, яке не хоче підпорядкуватися Москві. Букатін заявляє, що все це «безладдя» слід негайно припинити. В останніх двох місяцях було коло 100 вбитих і поранених.

Засоби масової інформації, зокрема в Европі, де Ґорбачов втішався великою популярністю «міжнародного миротворця», почали появлятися холодні, а навіть ворожо-провокативні коментарі. Йому закидують, що проблема Литви вказує на те, що його очікують набагато складніші проблеми, які почали наклььовуватися у Вірменії, Азербайджані і Грузії. Останні «втихомирювання», а зокрема в Литві виявилися, що самим «спец-частям НКВД» не було під силу справитися із ситуацією, і тому було відправлено до Вільнюса окремі військові частини із елітарних парашутистів.

Під час зустрічі високопоставлених урядовців обидвох Німеччин, США, Англії, СРСР і Франції, головний представник Зах. Німеччини Дітер Кастер заявив уперше, що учасники погодилися запросити Польщу, як тільки почнуться дискусії про кордони. Найважливішим питанням є окупаційні війська СРСР в силі 300,000 і велетенський американський ґарнізон коло 350 тисяч.

В Улан-Батор, столиці Монголії, комуністична партія змінила ввесь свій керівний склад і проголосувала зректися дотеперішнього права на монополію. Це зроблено із думкою про те, щоб дотогочасну владу, яка спиралася на цивільних і військових «апаратчиках», позбавити будь-якого політичного значення і перевести перші вільні вибори у Монголії, яку уважали «найвірнішим прислужником Москви».